

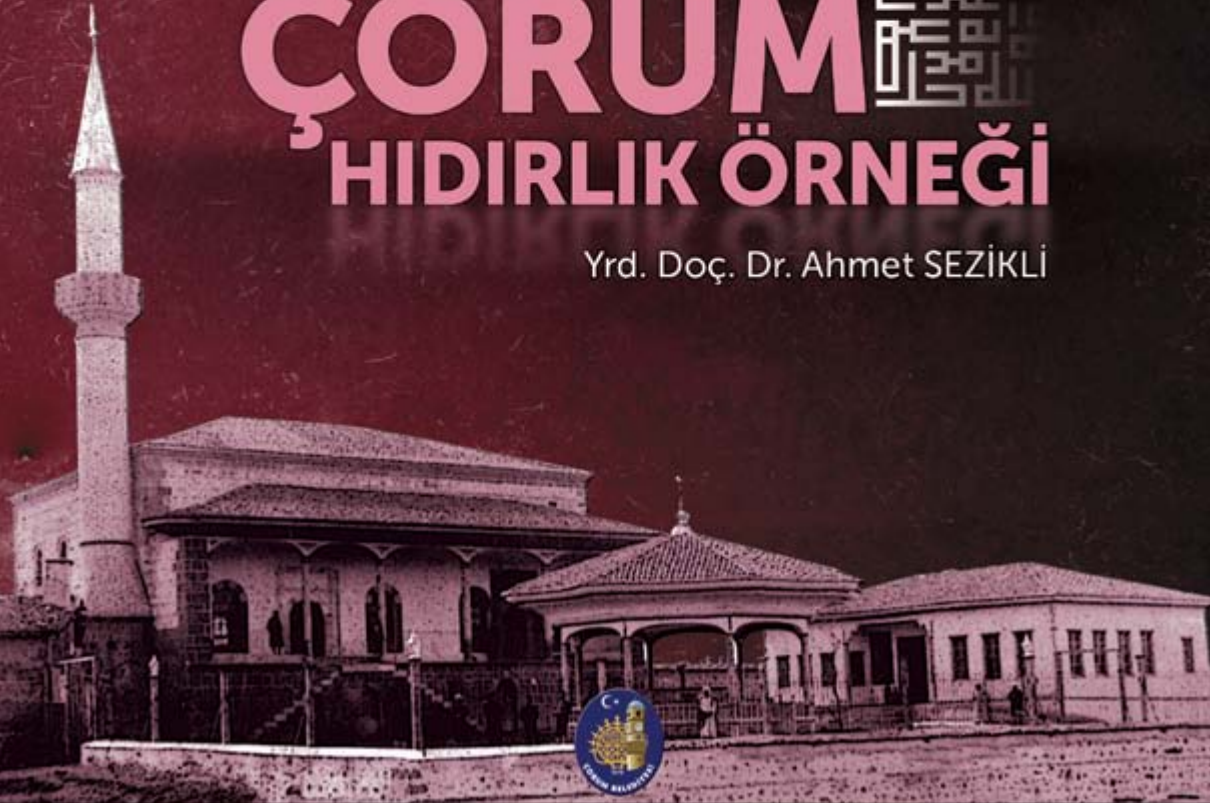
حیدر

Şehrin Hafızası

HIDIRLIK KÜLTÜRÜ VE
ÇORUM
HIDIRLIK ÖRNEĞİ

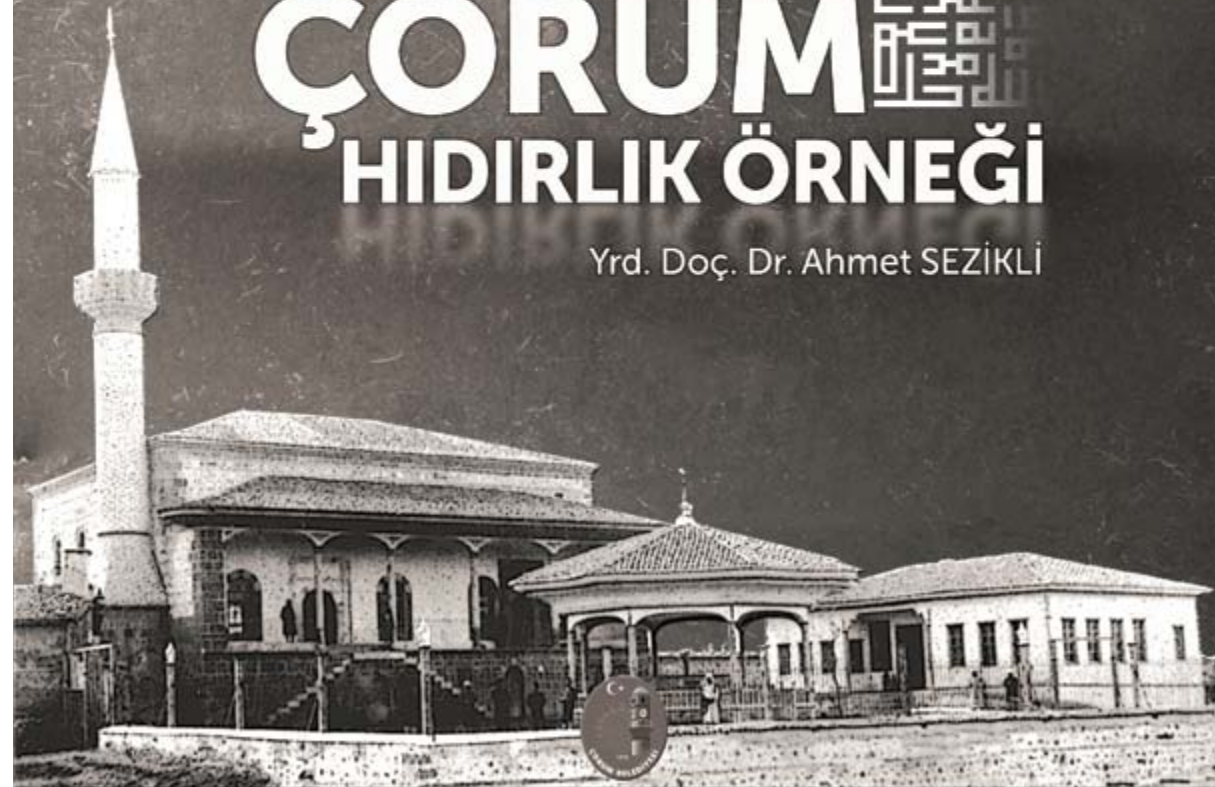
Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEZİKLİ

Şehrin Hafızası
HIDIRLIK KÜLTÜRÜ VE
ÇORUM
HIDIRLIK ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEZİKLİ

Çorum 2013

Baskı Bilgileri

Eylül 2013

Birinci Baskı

Kapak Tasarım

İrfan YİĞİT

Basım Yeri

İsteme Adresi

Çorum Belediyesi Kent Arşivi
Turgut Özal İş Merkezi Kat:4
0 364 225 08 10 / 1539

Bu eser Çorum Belediyesi'nin Kültür Yayını'dır PARA İLE SATILAMAZ

TAKDİM

İnsanların geçmişi ile geleceği arasında sağlam ilişkiler kurabilmesi, toplumların siyasi, ekonomik ve kültür gibi alanlardaki tecrübelerini geleceğe sağlıklı bir şekilde aktarabilmesi milletlerin tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Bir millet, içinde bulunduğu çağa yön verebilmesi için tarihinin kendisine miras bıraktığı değerleri ve eserleri korumak zorundadır. Elbette bunu sadece çağa yön vermek için değil, aynı zaman da kendi geleneğini, kültürünü, örfünü gelecek nesillere aktarabilmek için yapmalıdır. Milli kimliğin oluşmasında etkin olan değerlerin bütününe muhafaza edebilmelidir.

Bizler ilahi mana ile kuşatılmış, Tük – İslam uygarlığının, bayraktarlığını yapmış bir milletin varisleriyiz. Yahya Kemal Beyatlı'nın: "Kökü mazide olan atiyim" ifadesi, Anadolu'yu karış karış inşa ve imar eden Türk - İslam medeniyetini, veciz bir şekilde tarif eder. Biz "Vatan'ı" sadece üzerinde yaşadığımız toprak parçası olarak görmek yerine, o toprakları medreselerle, camilerle, kervansaraylarla, darüşşifalarla, aş evleriyle, kütüphanelerle donatıp ilim ve irfan ışığıyla süsledik. Şehirlerimiz ecdadımızın; inancının, anlayışının, elinin emeğiyle bina bina örüldü. Bu eserlerin gölgesinde büyüyen şehirlerde birlik ve beraberlik kültürünün en güzel örnekleri yaşandı. Böyle bir yaşayış da bu topraklarda "Her geceyi kadir, her geleni Hızır bil" anlayışını ortaya çıkardı.

Anadolu'da Türk İslam kültürünün en önemli anlayışlarından biri olan "Hızır" kültürü edebiyatımızdan, sosyal hayatımıza oradan da mimarimize kadar etki etmiş ve bütün Anadolu'da kabul gören bir anlayış oluşturmuştur. Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde Ulu Camilerle birlikte toplumsal hayatın tanzim edildiği mekan olan Hıdırlık'lar inançlarımızın şekillendiği yerlerdir. Bu Hızır kültürü kapsamında gelenekler, inanışlar ve belli dönemlerde törenler yapılmaktadır. Anadolu'nun en eski şehirlerinden biri olan Çorum'umuzda da Hızır kültürü, önemli bir yer tutmaktadır. Çorum'daki Hıdırlığı diğer şehirlerimizdeki Hıdırlıklardan ayıran en önemli nedenlerin başında bahçesinde medfun olan üç tane sahabedir. Peygamber Efendimizin arkadaşı olan, Süheyb-i Rumi (R.A.), Ubeyd-i Gazi (R.A.) Kereb-i Gazi (R.A.)'ın mezarları Çorum Hıdırlığındadır. Tasavvuf anlayışının önemli isimlerinin kabrinin olduğu Hıdırlık, şehrimizin kültürüne, birliğine beraberliğine, ortak anlayışının oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. Dügünlerimizde sünnetlerimizde, bayramlarımızda ziyaret edilen Hıdırlık adeta Çorum'un manevi rahlesidir.

Çorum Belediyesi olarak "ŞEHRİN HAFIZASI HİDIRLIK KÜLTÜRÜ VE ÇORUM HİDIRLIK ÖRNEĞİ" adlı kitabıyla Hızır ve Hıdırlık ekseninde oluşan kültürü inceleyen Yard. Doç. Dr Ahmet Sezikli Hocamızı tebrik ediyor, Çorum'un ve Türkiye'mizin kültür hayatına katkı sunan herkese saygılarımı sunuyorum.

Muzaffer Külcü
Belediye Başkanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	vii
I.Hızır	1
A. Hızır kelimesinin kaynağı, Hızır'ın yaşadığı yer ve devir	1
Hızır kelimesinin kaynağı	1
Kimliği (nebi-veli-melek)	2
B. Kuran'-ı Kerim ve Hadislerde hızır	4
C. Tasavvufta hızır	11
1. İlm-i Ledün	14
2. Ricalül- Gayb	17
II. Hıdırellez	21
A.Tarihi kaynaklarda Hızır-İlyas	21
B.Hızır	22
C. İlyas	23
D. Hızır-İlyas ilişkisi	25
E. Hıdırellez Törenleri	26
III. Hıdırlıklar	32
Çorum Hıdırlığı	34
A.Çorum Hıdırlık Camii ve Külliyesi	35
B. Çorum Hıdırlık Mevkiini Şerefliendiren Yedi Önemli Zat	40
1. Suhayb-i Rumi	40
2. Ubeyd Gazi	43
3. Kereb Gazi Amr b. Ma'd-i Kerib	46
4. Hıdırlık Şeyhi Abbas Külahi Efendi	64
5. Yusuf Bahri Efendi	73
6. Beyler Çelebi	88
7. Çerkez Şeyhi Ömer Lütü Efendi	91
Sonuç	103

ÖNSÖZ

İslam toplumlarının yaşayan en eski sosyo-kültürel hafızalarından birisi Hızır kültürüdür. İslam medeniyetinin başlangıcından beri niceliği ve niteliği yönüyle araştırmacıları ve bilginleri meşgul eden "Hızır" hakkında yazılmış, söylenmiş pek çok anlayış İslam öncesi kültürlerin etkisi ile de birleşince bir sosyal hafıza haline gelmiştir. Bu sosyal hafıza İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinin yaşayış biçimlerine göre farklı şekiller aldığı görülmektedir. Özellikle hicrî, ikinci asırdan itibaren oluşmaya başlayan Tasavvuf düşüncesine de öncülük ve kaynaklık eden Hızır-İlyas kültürü etrafında oluşan kurumlaşmalar, âdetler, gelenekler, anlayışlar tarihi ve sosyal bir süreç olarak devam etmektedir. Dolayısıyla bu alanda oluşan âdetler, gelenekler sosyal tarihçilerin, kurumlar ve müesseseler de medeniyet tarihçilerinin ilgisini çekmektedir.

Şehrimizde de her yıl canlı bir şekilde kutlanan Hıdırellez şenlikleri ve Çorum Hıdırlık mevkiindeki yapılanmaların ve kurumsallaşmalar göz ardı edilmemesi gereken bir husus olarak uzun zamanlardan beri dikkatimizi çekmekte idi. Bu vesile ile 01.03.2004 tarihinde yaptığımız "Osmanlı Döneminde Çorum" sempozyumunda sunduğumuz bildiriye daha sonraki yıllarda yapılan araştırma ve yayınlardan da yararlanarak genişletip Çorum Tarihine Hızır, Hıdırellez ananeleri ve Hıdırlık kültürü üzerinden yeni bir not düşmek üzere bu kitap hazırlanmış oldu.

Her birisi çok geniş muhtevaya sahip olan üç ana konu çalışmamızın çatısını oluşturmuştur. Bunlardan ilki Hızır konusudur ki çok geniş bir yelpazede incelenilecek, hakkında ciltler dolusu eserler yazılabilecek engin bir konu, araştırmacıları yeni ufuklar açabilecek malzemelerin bulunduğu bir alandır. Özellikle Tasavvuf Tarihi çalışmalarında Hızır konusu her zaman araştırmacıların önünde duran inceleme konularındır. Biz sadece Kur'an ve Hadis kaynaklarını zikrederek bu konuyu çok sınırlı tuttuk. Ele aldığımız ikinci husus ise Hıdırellez, bu güne atfedilen önem ve değişik yörelerde oluşan ritüeller ve bunlara kaynaklık eden

düşüncelerden ibarettir. Hiç şüphe yok ki bu konu da çok geniş olup sosyal tarihçilerin araştırma konuları içindedir. Genç araştırmacılar için bakir bir konu olarak önümüzde durmaktadır.

Hızır ve Hıdırellez kültürünün şehirlere ve özellikle şehrimize yansması ve şehrimizin hafızası olarak seçtiğimiz üçüncü inceleme alanıdır. Hemen her şehirde bulunan Hıdırlık yapıları benzer özellikler arzetsen bile Çorum Hıdırlığını özel kılan çok yakınında olan üç sahabein kabir veya makamlarının burada bulunmasıdır. Çorum'un İslamlaşma tarihinin de bir vesikası sayılabilecek bu güzide şahsiyetlerle Hızır kültürü birlikte ele alındığında Çorum tarihini yazacaklara yeni ufuklar açıldığını görmek imkanı ortaya çıkacaktır. Çorum Hıdırlığında yapılmış olan kurumlar, vakıflar, imaretler, tören ve gelenekler şehir tarihimizi günümüze taşıyan başlıca vesikalardır. Kitabın son bölümünde bir bütün olarak Hıdırlık yapıları ve burada medfun bulunan başta sahabeden üç zat, ilim ve tasavvuf erbabından dört zat olmak üzere yedi zat hakkında bilgi verilmiş, geçmişten günümüze kadar Hıdırlıkta yaşanan canlı bir sosyal hayat dile getirilmiştir.

Bu eserin hazırlanmasında emeğini esirgemeyen M. Şakir Çıplak hocamıza, kültür hizmetlerinin kıymetini bilen, bu konuda kalıcı eserler bırakmak için gayret sarfeden, kentimizin manevi hafızası olması sebebiyle çok önemli bir yere sahip Hıdırlık ve Namazgah gibi makamların yeniden tanzimiyle manevi büyüklerimize olan vefa borcumuzu tüm Çorumlular adına yaptığı çalışmalarla ödeyen Sayın Belediye Başkanımız Muzaffer Külcü'ye teşekkür ediyor, bu eserin kültür hayatına kazandırılmasında sağlamış olduğu destekten dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Bu çalışmanın şehrimize, halkımıza bu konuda araştırma yapanlara ve tüm okuyucuya faydalı olmasını ümit ediyorum.

1 Ramazan 2013

Yrd. Doç. Dr. H. Ahmet Sezikli

HIDIRLIK KÜLTÜRÜ VE ÇORUM HIDIRLIK ÖRNEĞİ

I. HIZIR

A. HIZIR KELİMESİNİN KAYNAĞI, KİMLİĞİ, YAŞADIĞI YER VE DEVİR

HIZIR KELİMESİNİN KAYNAĞI:

Hızır, el-Hadr (الخضر) kelimesi, bütün kaynaklarda bir isim değil, lakab olarak değerlendirilmiştir. Bu kelimenin Türklerde Hızır veya nadiren Hıdır, İranlı'larda Khezr şeklinde kullanıldığı bilinmektedir.¹

el-Hadır kelimesi Arapçadaki el-Ahdar (yeşil, yeşil dal veya yeşilliği çok olan yer) manasına gelmektedir.² Hadis kaynaklarında Hızır'a niçin böyle bir lakabın verildiğini açıklayan ibareler vardır. Hızır'a el-Hadr denilmiştir. Çünkü "...kulu yeryüzüne oturduğunda altında otlar yeşerip dalgalanırdı." ³ hadisi meşhurdur. Bu ve benzeri rivayetler, zamanla daha da zenginleştirilmiş, mesela Hızır nerede namaz kılsa orasının hemen yeşerdiği şeklinde hadis biçiminde sözler eklenmiştir.⁴ Bu yüzden, bu tip rivayetler ve halk arasındaki bazı inanç ve uygulamalara bakarak bazı şarkiyatçılar ve folklor araştırmacıları, Hızır'ın şahsında İslamlaştırılmış eski bir ilkçağ bitki tanrısını görmek istemişlerdir.⁵

Araştırmacılara göre Hızır kelimesinin, bir lakab olarak kabul edildiği pratikte adı yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁶ Ayrıca Hızır'a Şiilikte üstün bir mevki tanındığı bilinmektedir. Zira bilindiği üzere yeşil renk genel olarak İslam'ın dini rengi, pembe renk ise Hz. Ali sülalesinin ve dolayısıyla Şiiliğin mukaddes rengidir. On ikinci imam Mehdi de halen inanıldığına göre, Beyazlık Denizinin ortasındaki Yeşil Ada'da ikamet etmektedir.⁷

1 Bkz, Ocak, Ahmet Yaşar, İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır- İlyas Kültü, Ankara 1990, 59-60

2 Müncid Lügati, 182

3 Buhari, Enbiya 27; Tirmizi, Tefsir 18; Ahmed b. Hanbel, II, 318

4 Bkz, Ocak, Ahmet Yaşar, a.g.e., 60

5 Bkz, Ocak, Ahmet Yaşar, a.g.e., 60

6 Çelebi İlyas, İslam Ansiklopedisi, T.D.V, XVII, 406 vd. Hızır mad.

7 Ocak, Ahmet Yaşar, a.g.e., 61

KİMLİĞİ (NEBİ, VELİ, MELEK):

Hızır'ın en çok münakaşa yapılan bir yönü de kimliği meselesidir. Çünkü Hz. Musa gibi büyük bir peygambere Allah'ın verdiği gizli bu ilmi öğrenmek için bir adamın yanına gittiği Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresi 66. ayetinde belirtilmektedir. Bu kişi bütün alimlerin ortak görüşüne göre Hızır (as) dır. Bu konuda söz konusu öğrenci bir peygamber olunca, önem arz etmektedir. Bilhassa müfessirleri meşgul eden soru şu olmuştur: Bir peygamberin ilimce zamanının en üstün kişisi olması gerektiğine ve peygamberlikten yüksek bir merteye bulunmadığına göre Hızır karşısında Hz. Musa'nın makamı ne olacaktır? Başka bir deyişle, Hızır'ın Hz. Musa'dan üstünlüğü söz konusu edilmeyeceğine göre, Hızır nasıl biri olabilir ve nasıl bir bilgiyle donatılmıştır? İşte bu soruya herkes kendi mesleği doğrultusunda cevap aramaya çalışmıştır. Bu durumda bazıları Hızır'ı bir peygamber kabul ettiğini, bazılarının bir veli olduğuna inandığını, bazılarının ise onu bir melek diye düşündüğünü görebiliyoruz. Ancak bu son görüşün, Hızır daha çok bir insan olarak kabul edildiği için pek taraftar çekmediği anlaşılmaktadır.⁸

Yaşadığı devir konusundaki görüşleri şöyle özetleyelim: Bazılarına göre Hızır, Hz. İbrahim devrinde yaşayıp, onunla birlikte Babil'den göç etmiştir.⁹ Diyarbekri, Hamîs adlı eserinde Süleyman peygamber zamanında yaşadığını rivayet eder.¹⁰ Taberi ise bir taraftan, Hızır'ın Hz. Musa'dan çok önce, İran hükümdarı Efridun bin Esfiyan devrinde hayatta olduğunu, Zülkarneyn'in öncü kuvvetlerini yönettiğini, bir diğer taraftan Hz Musa çağında da yaşadığını kabul eder.¹¹

Hızır 'ın yaşayıp yaşamadığı konusu yüzyıllardan beri tartışılmaktadır. Halk arasında Hızır'ın hala dolaşıyor olması şöyle bir atasözü ile de güncellemiştir: "Her gördüğünü Hızır bil, her geceyi Kadir bil." Hızır efsanesi günümüzde de halk arasında tazeliğini korumaktadır. Özellikle hıdırellez günü, 6 Mayıs'ta hıdırlıklarda anılarak güncelliğini korumaktadır.

8 Ocak, Ahmet Yaşar, a.g.e, 64

9 Bkz, Taberi, Ebu Cafer b. Muhammed Camiu'l-Beyan An Te'vil-i Ayi-l Kur'an,I-XXX, Mısır 1388/1968; Tarih'ul Ümem Ve'l Mülük, I- XI,ts, I,543-544

10 Diyarbekri, Hüseyin b. Muahmmmed b. Hasan (990/1582) Tarihu'l- Hamîs Fi Ahvali Enfesi Nefis,I-II, Beyrut, ts,I,128

11 Taberi, Tarih, I,543-544

Araştırmacılar Hızır'ın yaşayıp yaşamadığı konusunda beş guruba ayrılmaktadır:

1. Hızır'ın yaşamadığını kabul edenler, Enbiya suresi 34. Ayeti delil getirirler. : " Biz Senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik"

2. Hızır'ın yaşadığını kabul edenlerin görüşlerinin dayanağı; Zülkarneyn'in Hızır ile beraber Ab-ı Hayat Çeşmesini aramasını anlatan efsaneler.¹²

3. Hızır'ın Hz. Adem (a.s.) devrinde hayatta olup Nuh (a.s.) tufanından sonra o zamana kadar muhafaza edilen Hz. Adem'in cesedinin defin merasiminde bulunduğu; bunu yaptığı için Allah'ın O'nun ömrünü kıyamete kadar uzattığı; sonraki pek çok peygambere musahiplik¹³ ettiği, hatta Hz. Peygamber ile buluştuğu; üstelik Hz. Peygamber'in defni esnasında bile hazır bulunup Hz Ali ile de görüştüğü şeklindeki sayısız rivayet ve hikayeler¹⁴

4. Mutasavvıfların Hızır' la görüşüp sohbet ettiklerini anlatan şifahi ya da yazılı pek çok rivayet, menkıbe ve anekdotlar¹⁵.

5. Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak hocamızın tespitine göre; Hızır'ın ebedi yaşayıp yaşamadığına dair eserlerinde hiçbir fikir açıklamayanlara, örnek olarak; Zemaşşeri, Kadı Beyzavi, Kurtubi, Ebu's-Suud Efendi, Şevkani, Konyalı Mehmet Vehbi ve Seyyid Kutub'u zikreder. Her iki tarafın fikirlerini sadece nakletmekle yetinip kendi şahsi görüşünü belirtmeyenler için de; Taberi, Diyarbekiri, İbn Hacer vb. örnek verir. Bunlar "gaybı en iyi bilen ve hükmeden Allah'tır" demekle yetinmişlerdir.¹⁶ Hızır'ın hayatı hakkında görüş bildiren Osmanlı ulemasından Katip Çelebi ve günümüz müfessirlerinden Elmalılı Hamdi Yazır ' ı örnek verebiliriz. ¹⁷

12 Ocak, Ahmet Yaşar, a.g.e, 69

13 Tarikat arkadaşı, yoldaş, birlikte nasib alan canlar, tarikate yeni giren müride yol gösteren ve erkan öğreten tecrübeli bir kıdemli mürid. Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1996, 390

14 Ocak, a.g.e, 69

15 Ocak, a.g.e, 69

16 Ocak, a.g.e, 69

17 Bkz, Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili,İstanbul 1979,I-X, V, 3260-3261

B. KUR'AN-I KERİM VE HADİSLERDE HIZIR

Hızır -İlyas kültü Kuran-ı Kerim'de geçen Hz. Musa ve Hızır kıssasına dayanır. Hızır kıssasını şöyle özetleyebiliriz: Kıssada Hz Musa bir gün; hadislerde adı Yuşa b.Nun olarak geçen bir gençle yolculuğa çıkar. Yolculuğun sebebi kendisine sorulan **yeryüzündeki en alim kişinin kim olduğu** sorusuna yine kendisinin olduğu cevabını vermesi üzerine Cenabı Hak kendisinden daha alim Hızır diye bir kulu bulunduğunu, gidip onunla görüşmesi gerektiğini ve O'nu nerede bulacağını vahiy etmiş olmasıdır. İşte bu yolculuğun sebebi budur.¹⁸ Bu buluşma mevkii iki denizin birleştiği yerdir. Hz Musa yanındaki genç arkadaşı ile yola çıkarak uzun süre birlikte yürürler ve bir kayanın dibinde oturup dinlenirler. Oradan tekrar yola koyulurlar yolda acıktıkları zaman Hz. Musa azık olarak aldıklarını çıkarıp hazırlamasını ister. Bu arada azık olarak yanlarına aldıkları tuzlanmış balık daha önce konakladıkları kayanın dibinde canlanıp suya atlamıştır. Fakat genç bu olayı Hz. Musa'ya söylemeyi unutmuştur. Şimdi, sofraya hazırlanacağı zaman hatırına gelince, Hz Musa'ya balığın canlanıp suya atladığını söyler. Hz Musa, "işte bizim gitmek istediğimiz yer orasıdır" der ve derhal izlerinin üstüne geri dönerler. Oraya vardıklarında yeşil bir örtüye bürünmüş yatmakta olan birisi ile karşılaşır. İşte bu kişi Hızır'dır. Hz Musa O'na selam verip, kendisini tanıtır ve ilim öğrenmek istediğini, bu konuda yardımcı olmasını ister. Bundan sonra Hz Musa, Hızır'la birlikte Kehf suresinde anlatılan yolculuğa çıkarlar.

Hz Musa ile, ona kılavuzluk eden esrarengiz şahsiyet, yani Hızır olarak kabul edilen kişi arasında vuku bulan olayları ele alan Kehf Suresi 18/60-82. ayetleri meal itibarıyla şöyledir:

60. Bir vakit Musa genç adamına demişti ki: "Durup dinlenmeyeceğim: tâ iki denizin birleştiği yere kadar varacağım, yahut senelerce yürüyeceğim."

(Tefsirlerde, Musa'nın genç adamının, Yûşâ bin Nûn adında biri olduğu

¹⁸ Buhari, Muhammed b. İsmail (256/870), Sahih,I-VII, İstanbul 1979, IV, 126-129

Yûşâ'nın Hz. Musa'ya hizmet ettiği ondan ilim öğrendiği rivayet edilmektedir. Ayette sözü edilen iki denizin hangi denizler olduğuna dair bir açıklık yoktur. Bunların Hazar Denizi ile Karadeniz olduğu yahut Nil Nehrinin Sudan'daki iki kolu olan Beyaz Nil ile Mavi Nil olabileceği ifade edilmektedir. Bir başka anlayışa göre bu iki denizden biri Hz. Musa, diğeri de Hızır (a.s.) dir. Çünkü Hz. Musa zahir aleminin, Hızır da batın aleminin denizidir.)

61. Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık, denizde bir yol tutup gitmişti. (Rivayete göre genç bir yakını ile Hz. Musa bu yolculuğa Allah tarafından, kendisinden daha bilgili olduğu haber verilen Hızır ile buluşmak için çıkmıştır. Yanlarında birde cansız balık vardı. Bu balık Allah'ın kudreti ile nerede canlanır, denize sıçrayıp giderse bu, Hızır'ın orada olduğuna işaret olacaktı.)

62. Buluşma yerlerini geçip gittiklerinde Musa, genç adamına: "Kuşluk yemeğimizi getir bize. Hakikaten şu yolculuğumuz yüzünden başımıza epeyce bir sıkıntı geldi" dedi.

63. Genç adam: "Gördün mü! Dedi kayaya sığındığımız sırada balığı unuttum. Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadi. O, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti." (Burada Hz. Musa'nın genç arkadaşına şaşkınlık veren, ölmüş bir balığın, bir mucize neticesinde canlanarak denize akıp gitmesidir. Bu mucizenin tahakkuk ettiği yer, Hz. Hızır'ın bulunduğu yer idi. Musa bunu bildiği için adamına, balığın canlanarak denize girmesi halinde bundan kendisini haberdar etmesini tembihlemiş, fakat bir kayanın yanında istirahat çekildikleri ve belki de Hz. Musa'nın uykuya daldığı bir sırada balık denize sıçradığı halde adam haber verme görevini unutmuş, bir süre daha ilerleyip Hz. Musa yemekten bahsedince arkadaş balığın denize gittiğini hatırlatmıştı)

64. Musa: İşte aradığımız o idi, dedi. Hemen izlerinin üzerine geri döndüler.

65. Derken kullarımızdan bir kul buldular ki ona katımızdan bir rahmet (vahiy ve peygamberlik) vermiş, yine tarafımızdan bir ilim öğretmişti.

66. Musa ona: Sana öğretilenden, bana doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tabii olayım mı? Dedi.

67. Dedi ki: Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin.

68. İçyüzünü kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?

69. Musa: İnşallah, dedi. Sen beni sabreder bulacaksın. Senin emrine de karşı gelmem.

70. O kul: Eğer bana tabii olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiç bir şey hakkında bana soru sorma! Dedi.

71. Bunun üzerine yürüdüler. Nihayet gemiye bindikleri zaman o (Hızır) gemiyi deldi. Musa:Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın! Dedi.

72. (Hızır): Ben sana benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi? Dedi.

73. Musa: Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme; işimde bana güçlük çıkarma, dedi.

74. Yine yürüdüler nihayet bir erkek çocuğa rastladıklarında (Hızır) hemen onu öldürdü. Musa dedi ki: Tertemiz bir canı bir can karşılığı olmaksızın (kimseyi öldürmediği halde) katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın.

75 (Hızır): Ben sana, benimle beraber olacaklara sabredemezsin demedim mi? Dedi.

76. Musa: Eğer, dedi, bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme. Hakikaten benim tarafımdan (ileri sürebilecek) mazeretin sonuna ulaştın. *(Bu sözü ile Hz. Musa artık özür dileyecek hali kalmadığını anlatmak istemişti.)*

77. Yine yürüdüler, nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındılar. Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar. (Hızır hemen onu doğrulttu) Musa: dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın, dedi.

78. Hızır şöyle dedi: "İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim."

79. "Gemi varya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. Çünkü onların arkasında, her sağlam gemiyi gasp etmekte olan bir kral vardı."

(Şu halde Hızır, fakir denizcilerin gemisini yaralamakla, kralın bu gemiyi gasp etme ihtimalini ortadan kaldırmış, böylece bu fakirlere iyilik etmişti. Hızır (a.s.) sözlerine devam etti:)

80. "Erkek çocuğa gelince onun ana- babası, mümin kimselerdi. Bunun için çocuğun onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk." *(Zira Hızır (a.s.). Bu çocuğun ileride zalim biri olacağını, temiz birer mümin olan ebeveynine karşı azgınlık ve nankörlük göstereceğini, yahut çocuk sevgisi yüzünden ana- babasının manevi hayatlarının tehlikeye düşeceğini biliyordu: Allah onu Hızır'a bildirmişti)*

81. (Devam etti:) Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine, ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin.

82. "Duvara gelince, şehirde iki yetim çocuğun idi: altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunu da kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur."¹⁹

Buhari ve Müslim'deki konu ile ilgili hadisler Kuran-ı Kerim'de geçen Hz Musa ve Hızır olayının izahı durumundadır.²⁰

-Nevfel-Bekkâi,Hızır'ın sahibi olan Musa, İsrailoğulları'nın Musa'sı değildir; O başka bir Musa'dır diye iddia ediyor; dedim.

Bunun üzerine İbn Abbas:

-Allah'ın düşmanı yalan söylemiştir, dedi ve hadisi şöyle nakletti: Bize Uyeyy b.Ka'b, Peygamberden şöyle rivayet etti: "Musa peygamber israiloğulları içinde hutbeye kalkmıştı. Kendisine:

-İnsanların en alimi kimdir? diye soruldu.

19 Karaman Hayrettin, Heyet, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, T.D.V, Ankara, 2003,299 vd.

20 Bkz. Sofuoğlu Mehmed, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, I-XVIII İst. 1987, VII, 3205 vd., Buhari, IV, 126-129; Müslim, II, 1847-1853

-En alim benim, diye cevap verdi.

Bu husustaki ilmi Allah en iyi bilendir diyerek Allah'a döndürmediğinden dolayı Allah onu azarladı da:

-Evet, iki denizin birleştiği yerde benim bir kulum var, işte o senden daha alimdir buyurdu.

Musa:

-Ey Rabbim. Onu görmeyi bana kim tekeffül eder? Ey Rabbim ona nasıl yol bulayım? şeklinde söyledi.

Musa'ya:

-Bir balık alır ve onu bir zembil içinde taşırsın. Onu nerede kaybedersen o kulum işte oradadır, dedi. Musa bir balık aldı ve onu bir zembil içine koydu. Bundan sonra Musa hizmetçi genç Yuşa' b. Nûn ile gitti. Nihayet o kayanın yanına varınca başlarını yere koydular. Akabinde Musa uyudu. Bu arada balık debelendi. Ve zembilden çıkıp denize düştü. Deniz içinde kendine şaşılacak bir surette su künkü gibi (bir boşluk bırakarak) yolunu açıp gitti. Allah balıktan suyun akışını tuttu da su, tâk gibi oldu. Şöyle kemer tâkı gibi oldu."

Musa ona:

-Sana öğretilen ilimden bana da öğretmen için sana tabi olayım mı? Dedi.

Hızır da:

-Doğrusu sen benim beraberimde asla sabredemezsin. İç yüzünü kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin dedi.

Musa da:

-Allah dilerse beni sabredici bulacaksın, sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim, dedi.

Hızır:

-Eğer bu suretle bana tabi olacaksan ben sana anıp söyleyinceye kadar sen bana hiçbir şey sorma, dedi."

Bundan sonra deniz kıyısında yürüyerek gittiler. Yanlarına bir gemi uğradı. Kendilerini gemiye almaları için gemicilerle konuştular. Gemiciler Hızır'ı tanıdılar ve onları ücretsiz olarak gemiye aldılar. Onlar gemiye bindikleri zaman bir serçe kuşu geldi, geminin kenarına kondu ve denizden bir iki gaga su aldı. Hızır Musa'ya:

-Ya Musa! Benim ilmimle senin ilmin, Allah'ın ilminden bu serçenin gagasıyla denizden aldığı su kadar bile eksiltmez, dedi.

Derken Hızır, eline bir balta aldı da gemi tahtalarından birini söktü."

Musa ona:

-Sen ne yaptın? Adamlar bizi ücretsiz olarak gemilerine almışken sen gemilerine kastedip içindekileri batırmak için mi deliyorsun? And olsun, sen büyük bir iş yaptın, dedi.

Hızır:

-Sen beraberimde asla sabredemezsin demedim mi? dedi.

Musa:

-Unuttuğum şeyden dolayı cezalandırma, şu arkadaşlığımızda bana güçlük yükleme, dedi.

Hakikaten Musa'nın bu ilk muhalefeti Musa'dan bir unutma eseri olmuştu. Denizden karaya çıktıkları zaman, diğer çocuklarla birlikte oynamakta olan bir oğlan çocuğuna rastladılar. Hızır hemen o çocuğun başından tuttu ve onu eliyle şöyle kopardı"

Musa ona:

-"Tertemiz, masum bir canı diğer bir can karşılığı olmaksızın öldürdün ha! And olsun sen çok kötü bir şey yaptın", dedi.

O zat:

-Ben sana beraberimde asla sabredemezsin demedim mi? Dedi.

Musa:

-Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam benimle arkadaşlık etme; o takdirde tarafımdan muhakkak özre ulaşmışsındır, dedi.

Yine gittiler. Nihayet bir memleket halkına vardılar ki, ora ahalisinden yemek istedikleri halde kendilerini konuk etmekten çekinmişlerdi. Derken yıkılmak isteyen duvar buldular. O bunu eliyle şöyle doğrultuverdi.”

Musa:

-Bunlar kendilerine geldiğimiz, bizlere yemek yedirmeyen ve bizleri konuklatmayan bir kavimdir. Sen onların yıkılmaya yüz tutmuş olan duvarına geldin de onu doğrulttun. İsteseydin elbet buna karşı bir ücret alırdın, dedi.

Hızır:

-İşte bu, benimle senin ayrıldığıımız noktadır. Sana üzerinde sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim, dedi.”

Hızır: Hz. Peygamber-kıssayı buraya kadar hikaye ettikten sonra:

- “Ne olurdu sabredeydi de, aralarında geçecek haberlerini Allah bize kıssa yapaydı. Allah, Musa’ya rahmet etsin. Keşke Musa sabredeydi de, Allah onların işlerinden bize anlatsaydı.” buyurdu demiştir.²¹

21 Sofuoğlu Mehmed, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, IV, 3207-3208, ayrıca, bkz, Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, IV, 3256 vd.

C. TASAVVUFTA HIZIR

Tasavvufi eserlerde Hızır, Hz.Musa’nın mürşidi ve manevi kılavuzu konumunda gösterilmiştir. IX. yüzyıldan itibaren tasavvufi eserlerde, geçen Ricalül Gayb deyimiyile anılan sistemin içine Hızır ve Hz. Musa hadisesinin yerleştirildiğini görüyoruz. Bu sistem bir piramide benzetilecek olursa, piramidin tepesinde kutup bulunur. Ondan sonra ise giderek sayıları artan, İmaman, evlad, abdal, nukaba nuceba, ahyar adında Kutbun emrinde bulunan diğer veliler yer alıyordu. Hepsini birlikte gayb erenleri adıyla anılan bu sistemin içinde Hızır a.s Abdal’ın reisi olarak tanınmıştır. Ve Nakibül Evliya (Veliler’in nakibi) diye nitelendirilmiştir.²² Şeyh-mürit ilişkisinin şekillenmesine örnek teşkil etmiş.²³ Hızırın fonksiyonlarını şeyhin üstlendiği görülmüştür. Evliya menâkıpnamelerinde veli kulların Hızır ile görüşmeleri, konuşmaları yer almıştır.²⁴ Hz. Musa ve Hızır kıssasının tasavvufi yorumlarını ihtiva eden risaleler yayınlanmıştır. Hızır’ın ölümsüzlüğü sembolize ettiği rivayeti de vardır. Şöyle ki: “Tasavvuf kaynaklarında Hızır’ın insan üstü kabiliyetlerle tanımlandığını müşahade ederiz. Hızır’ın kerametleri arasında zikredilenlerden bazıları şunlardır: “İhtiyar, genç, yaşlı çocuk şeklinde ortaya çıkabilir. Kuş ve tavşana varıncaya kadar çeşitli hayvan biçimlerine girebilir. Göz yumup açıncaya kadar çok uzak mesafeleri aşabilir. Yardıma ihtiyaç duyulduğu zaman umulmadık bir anda görünür ve işini bitirir, bitirmez aniden kaybolur. Tabiattaki varlıkları kendi emrine alabilir. Ölü insanları diriltme yeteneği verilmiştir. Havada durup, yürüyebilir, havada ve boşlukta dolaşabilir.”²⁵

Bütün bunların yanında edebiyat kaynaklarında, divanlarda, destanlarda, halk hikayelerinde halk arasında şifahi olarak dolaşan Hızır-İlyasa ait menkıbelerde efsanevi rivayetlerde Hızır ve İlyas konusu geniş olarak yer almıştır.

Hz Musa ile Hızır’ın buluşmasında ortaya çıkan en önemli konu; “... biz ona katımızdan bir rahmet verdik ve kendisine tarafımızdan ilim öğrettik.” ayetinin yorumu ve tefsiridir.

22 Oğuz, Muhammed İhsan, Arifler Silsilesi, İstanbul 1997,I-II,II, 31 vd.

23 Ocak,AhmetYaşar,age, 36

24 bkz Ocak,AhmetYaşar,age, 37

25 bkz Ocak,AhmetYaşar,age,37

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan Hızır kıssası başlangıcından beri en çok tasavvuf çevrelerini ilgilendirmiştir. Bunun sebebi, kıssanın adeta tasavvufun iki ana ilkesi olan irşadı ve ilm-i ledün'ü temsil etmiş olmasıdır. Zira kıssada Allah'ın, kendisine Hz. Musa'nın bilemediği bir ilmi (ilm-i ledün)ü verdiği, kulun ise (Hızır) Hz. Musa'ya kılavuzluk (mürşidlik) ettiği bildirilmektedir. Kissa bundan dolayı daha IX. Yüzyıldan itibaren tasavvuf çevrelerinde özel bir ilgiye mazhar olmuş ve buna tasavvufun ruhuna uygun bir yorum getirilmiştir. Bu yorumda Hızır mürşidi, Hz. Musa müridi temsil etmektedir. Hızır'ın abdalların reisi olarak en yüksek mürşit mevkiine oturtulması tasavvuf ilminin gelişmesinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiş, bir çok sûfi Hızır tarafından irşat edildiğini ve onunla görüşüp sohbet ettiğini söylemiştir. Mutasavvıflar genellikle Hızır'ın veli olduğunu kabul etmişler onu melek veya peygamber olarak tanıtan rivayetleri muteber saymamışlardır. Hızır'ın hayatta bulunduğunu söyleyen mutasavvıflar pek çok sûfi ve velinin, hatta sıradan kişilerin onu gördüklerine, kendisinden öğüt ve dua aldıklarına, bazı durumlarda Hızır'ın onlara yol gösterdiğine, yardımcı olduğuna, İsm-i A'zamı öğrettiğine dair bir çok menkıbe rivayet ederler. Bunların en meşhuru; İbrahim b. Edhem'in Sahra'da Hızır'ı gördüğünü, onun uyarısıyla zühd yoluna girdiğini ve kendisinden İsm-i A'zam'ı öğrendiğini anlatan menkıbedir. Aynı şekilde **İbrahim el- Havvas** da Hızır'ı Sîna çölünde görmüş ve kendisinden bilgi almıştır. Yine **Bâyezîd-i Bistamî**'nin Hızır'la birlikte yürüdüğü **Bîşr el-Hafî**, **Feth el- Mevsîlî** ve **Ma'ruf- Kerhî**'nin Hızır'ı gördükleri, **Hakîm et-Tirmîzî**'ye Hızır'ın yol gösterdiği anlatılır. Hızır'ı görme ve ondan öğüt alma olayına sonraki mutasavvıflarda daha sık rastlanır. **Serrac**, ledün ilminin kaynağı olarak gördüğü Hızır'ın Hz. Ali ile görüşüğünü kaydeder. Kuşeyrî çeşitli vesilelerle Hızır konusuna temas ederek onun bir veli olduğunu belirtir. **Hucvîrî** ise ondan Hızır peygamber diye söz eder. **Gazzalî** de Hızır'la ilgili menkıbeler nakletmiştir. Muhtemelen ilk defa **İbnü'l Arabî**, Hızır'la bir kere görüşüğünü ve ondan hırka giydiğini ifade ederek Hızır'la tasavvuf kültüründe önemli bir yere sahip bulunan hırka konusunu irtibatlandırmış oldu. Bâdîsî ve İbnü'z-Zeyyad et Tâdelî gibi Kuzey Afrikalı tasavvufî tabakat yazarları velileri anlatmaya Hızır'la başlamışlardır. **Abdülhâlik-i Gücdüvanî'nin** doğacağını

Hızır'ın önceden haber verdiği, aynı sûfînin zikr-i hafiyi Hızır'dan öğrendiği ve Hâcegân silsilesinin "Hâce" ünvanıyla anılmasının Hızır'la başladığı kabul edilir. Hızır inancı Yesevîlikte ve dolayısıyla Türkistan tasavvufunda da önemlidir. İnanışa göre Ahmet Yesevî'nin babası Şeyh İbrahim 10 bin müridi ile birlikte Hızır'a arkadaş olmuştur. Yine Şeyh İbrahim'in halifesi olan Şeyh Musa'nın kızıyla evlenmesine de Hızır delalet etmiştir. Bizzat Ahmet Yesevî Hızır'la görüşür ve irşatlarından faydalanırdı. Hatta tarikatında önemli bir yer tutan "zikr-i erre"yi ona Hızır telkin etmişti. Yesevîlikteki tarikat esasları da Hızır'dan kalmadır. Süleyman Ata Hikemî Şiirler söyleme yeteneğini Hızır'ın duası sayesinde kazanmış, **Aziz Mahmut Hüdaî** Celvetiyyedeki Hızır Kıyamı (Nisf-ı Kıyam) zikrini Hızır'dan almıştı.

Bektaşilikte on iki posttan biri olan "mihmandarlık postu"nun sahibinin Hızır olduğuna inanılır. Hızır, bazen Hz. Ali'nin adı olarak da kullanılır.²⁶ "Mihman Alidir" sözünde bu noktaya işaret vardır. Ahzab kitaplarında kaydedilen bazı önemli hizb ve virdlerin de Hızır tarafından öğretildiği kabul edilir. Bu örneklerde olduğu gibi mutasavvıflar tasavvuf ve tarikatlerde büyük önem verilen hırka, zikir ve tarikat esasları gibi hususları kendilerine Hızır'ın telkin ettiğine inanmışlardır. Tasavvuf yoluna Hızır aracılığıyla giren zümreye Hızırîyye denir.

Hızır inancı zamanla Mehdi inancıyla da irtibatlandırılmış. İbn Arabî, kıyamet yaklaşır Mehdi zuhur edince Hızır'ın ona şahitlik edeceğini öne sürmüştür. Yine İbn Arabî ve onun takipçileri bazen Hızır ile İlyas'ı sembolik bir şekilde yorumlayıp, "Hızır Bast, İlyas Kabz haline işaret eder" demişlerdir. Hızır'a bastın izafe edilmesi onun bünyesindeki kuvvetlerin madde alemine yayılmış olmasından, İlyas'a kabzın nispet edilmesi de onun kuvvetlerinin manevî aleme yükselip orada büzülmüş olmasındandır. Öte yandan Kehf Suresindeki (18/60) "İki denizin birleştiği yer" ifadesinde söz konusu olan iki denizle zahir ve batın ilimlerinin kastedildiğini, Hz. Musa'nın zahir ilmini (şeriat), Hızır'ın ise batın ilmini (ilm-i ledün) temsil ettiğini ileri sürenler olmuştur.²⁷

26 Uludağ Süleyman, İslam Ansiklopedisi Hızır mad., XVII, 410

27 Uludağ Süleyman, a.g.mad. XVII,410

1. İLM-İ LEDÜN

İlm-i ledün: Tasavvufta Allah'tan vasıtasız gelen bilgi, ilham,²⁸ gayb ilmi sirlara vakıf olma anlamında kullanılan bir kavramdır. Kehf Suresinde "...O'na katımızdan bir ilim verdik..."²⁹ ayetiyle bu ilme işaret olunur. Tahsil yapmadan, çaba göstermeden herhangi bir sebep veya vasıta olmaksızın Allah tarafından kula öğretilen bu ilme "**İlm-i Ledünni**" ilahi bilgi denir. Elmalî'nin tefsirinde kaydettiği gibi Hz. Musa'nın bilgisi, Hz. Hızır'a öğretilen bilgiden tamamen farklı idi. Müfessirler bu bilgiyi "İlmü'l guyyub ve'l esrari'l-hafiyye" gaybi ilimler ve gizli sırlar şeklinde yorumlamışlardır. Hz. Musa'nın bilgisi, olayların görünüşü ile ilgili hususları sebep ve sonuçları ile bilmek ve o yönde değerlendirmek iken, Hz. Hızır'ın bilgisi, işlerin arka planını bilmek şeklindedir. Kur'an'da Neml Suresinde bu ilme vakıf olan bir kişiden daha bahis vardır ve bu kişi, Belkıs'ın tahtını, Hz. Süleyman'ın, bir göz kırpmasından daha kısa bir zamanda getirmiştir.³⁰ Ayrıca Hz. Yusuf için de bu tür bir ilimden söz edilir.³¹ Özet olarak İlm-i Ledünni; tefekkür çabasıyla elde edilmeyip, Allah tarafından mevhibe (bağış) olarak verilen bir kuvve-i kutsiyyenin (kutsal gücün) tecellisidir. Eserden müessire, vicdandan vücuda doğru giden bir ilim değil, müessirden esere, vücuttan vicdana gelen bir ilimdir. Nefsin vaki olana geçişi değil, vakiin nefiste teayyünüdür. Doğrudan doğruya (vasıtasız) bir geçiştir. Ancak ledünni terimi, bilhassa Hakk'a ait sirlara mahsus bir ıstılah olmuştur. Bir işin ledünniyatı demek, bir şeyin içinde yatan sırlar, incelikler demektir.³²

Ledün:"Yanında" gibi bir zarftır. Türkçede katımızdan veya tarafımızdan demek gibidir. Ve burada görülüyor ki, "min ledünnâ" ilmin değil, öğrenmenin kayıdır. Bununla beraber öğretmenin, O'nun katından olması, ilmin de O'nun katından olmasını gerektirir. Şüphe yok ki bütün peygamberlerin ilmi Allah tarafından vahiy ve öğretmek itibarıyla ledünni (Allah katından) dır. Fakat burada dikkate değer bir husus vardır

28 Uludağ Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İst, 1996, 335

29 Bkz, Kehf 18/67

30 Neml 27/40, ayrıca bkz, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, 379

31 Yusuf 12/68, ayrıca bkz, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, 242

32 Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, 471

ki "Ve kendisine tarafımızdan ilim öğrettik" kaydı ile Hızır'a öğretilmiş olan ilim, Musa'nın ilminden bambaşka ilim, yani Allah tarafından öğretilen ilimlerden özel bir ilim olduğu anlatılmıştır ki, ayetteki kıssalar karinesi (ipucu) ile tefsir bilginleri, bunu "**gayblar ilmi ve gizli ilimlerin sırları**" diye tefsir etmişlerdir. Diğer bir ifade ile demişlerdir ki: "Musa'nın ilmi, şer'i hükümleri bilmek ve dış görünüşe göre fetva vermektir. Hızır'ın ilmi ise işlerin iç yüzünü bilmektir." Sahih-i Buhari'de rivayet edilmiştir ki: "Ey Musa! Ben Allah'ın ilminden bir ilim üzereyim ki, sen onu bilmezsin. Sen de Allah'ın ilminden sana öğrettiği bir ilim üzeresin ki ben onu bilmem." Bu şekilde ilm-i ledünni deyişi, bu özel ilimde en özel bir mana ile terim olmuştur ki, buna hakikat ilmi ve batın (gözle görülmeyen şeyler) ilmi de denilmiş ve tasavvufçular bu kıssaya bir delil olarak tutunmuştur. Özetle, ledünni ilim, kafa çalıştırmakla elde edilmeyip Allah tarafından, sırf Allah vergisi olan bir mukaddes kuvvetin tecellisidir. Etkiden etki yapana, duygudan varlığa doğru giden bir ilim değil, etki yapandan etkiye (ize), varlıktan duyguya gelen birinci dereceden bir ilimdir. Nefsin olagelene geçişi değil, olagelenin nefiste meydana çıkmasıdır. Doğrudan doğruya bir keşiftir. Fakat ledünni deyişi, bunun özellikle Allah'ın sırlarına ait olanından daha fazla deyim olmuştur. Türkçede bir işin ledünniyatı demek iç yüzündeki gizli incelikleri ve sırları manasında herkesce bilinir. Bu kıssadan ilim için araştırma yapmak ve yolculuğa çıkmaya bir teşvik delili ve bununla beraber ledünni ilmin çaba harcamak ve istemekle kazanılmasının mümkün olmadığını anlatmak vardır.

Bakınız Musa ile delikanlısı Allah'tan böyle bir rahmet ve ilme erişmiş özel bir kulu bulduklarında ne yaptılar: Musa ona dedi ki; "sana öğretilen ilmi bana da öğretmen için sana tabi olabilir miyim?"

Rüş; hayrı, doğru yolu bulmaktır. Bu sözle alime karşı alçak gönüllülüğün gereğine ve ilim tahsilin esas maksadın rüştü kazanmak olduğuna ve ilim öğrenmede tevazu, edep, nezaket, ardına düşme ve hizmetin şart olduğuna delalet vardır. Bu izin istemeye cevap olarak o kul; Musa'ya dedi ki: "Sen benimle arkadaşlığa asla sabredemezsin." Bu

söz ile Hızır, Musa'nın psikolojik durumu hakkındaki ilk keşfini göstermiş ve ona kendini anlatmış oluyordu ki, sonunda bu sözün doğruluğunun gerçekleştiği görülecektir. Gerçekten bu istekle Musa'nın alacağı ders, kendi yerini tanımak ve bir sabır dersi almaktan ibaret olacaktır. Yani bu konuda çok sabır lazımdır. Senin ise şüphesiz ki benimle beraber sabretmek elinden gelmez ve bundan mazursun. Çünkü iç yüzünü bilmediğin bir şeye nasıl sabredeceksin? Yani beraberinde bir takım şeyler göreceksin ki, sır ve hikmetinden haberin olmayacak, dış görünüşe göre ise iyi görünmeyecek. Sen bir şeriat sahibi olman itibarıyla onları dış görünüşüne göre uygun göremeyip itiraz etme gereğini duyacaksın. Musa dedi ki: "İnşaallah beni sabırlı bulacaksın, sana hiçbir işte karşı çıkmayacağım." dedi. Hızır dedi ki: "Eğer bana uyacaksan ben sana sırrını anlatmadıkça hiçbir şey hakkında bana soru sorma. "Yani tartışma, itiraz şöyle dursun, sorup anlama için bile soru sorma! Demek ki başka ilimlerde meseleyi ortaya koyarak bilginin yarısını oluşturan soru bu ilimde yasaktır. Bunda öğrencinin nefsi, faaliyetten çok kabiliyette hazırlanacaktır.³³

33 Elmalı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, V, 373 vd.

2. RİCALU'L-ĞAYB

Recül-ricâl: Adam, mert, kişi demektir. Tasavvufta ise; ister erkek ister kadın olsun Hakk'ın dostluğunu kazanmış faal, hakşinas, adil ve faziletli şahsiyetler, ruhen yücelmiş kamil insanlar anlamındadır. Bu anlamda kadınlar da recül- ricâl kapsamına girer. Ricalullah, Ehlullah, Allah adamları, Hak erenler, Gayb erenler diye bilinen bu grup iki türdür;

a.) Rical-i Aded: Sayıları belli ve sabittir. Daha fazla veya eksik olmazlar: Kutb (gavs) 1 tanedir. İmam, 12. Veted, 4. Âbdâl, 7. Nakîb-nukebâ, 12, havari 1. Recebi-recebiyyun 40. Hatim, 1. Mücteba-Mustafa, 300. Ricalu'l-gayb, 12. Bunlar 17 çeşittir.

b.) Ricalu'l Meratib: Makam ve mertebe sahipleri. Bunların sabit bir sayısı yoktur. Sayıları azalır veya çoğalabilir. Bunlar şunlardır:

1 Melâmiler

2 Fukara

3 Sûfiler

4 Abidler

5 Zahidler

6 Efrad

7 Ümenâ

8 Kurra

9 Ahbap, verese, evliya.

Evliyanın da otuzdokuz çeşidi var.³⁴

Rical-i İlahiye: Arapça İlahi erler, Rabbani erler, Allah erleri anlamına gelen bir tamlama. Manevi kuvvet sahibi veliler için kullanılır. Güçlü dualarıyla, ümmet-i Muhammed'in yardımına koşar. Bunlar, Muhyiddin İbn Arabî'nin de ifade ettiği gibi kalpleri semavi, halleri ruhani olduğu için, yeryüzünde bunların durumlarını bilip, hallerini anlayacak çok az insan vardır. Bunlar sayısı dört olan Evtad'a yardımcı olurlar. Bunlar Kalb-i Muhammed, Kalb-i Şuayb, Kadem-i Salih ve Meşreb-i Hud üzere zuhur

34 Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimler Sözlüğü, İst, 1996, 430

ederler. Bunlara alem-i âlâda nezaret eden melekler sırasıyla şunlardır: Hz. Azrail, Hz. Cebrail, Hz. Mikail, Hz. İsrail.³⁵

Ayrıca tasavvuf kaynaklarında Hızır (as) rical-ül ğayb içinde genellikle Kutbu'l-Aktab ile birlikte bulunduğu üzerinde durulur. Rical-ül Gayb arasında düzenleyicilik görevi yapar. Hızır'ın görünmesi ve huzuru, kendisi için özel bir lütuf olarak ruhaniyetinin hayatta imiş gibi beden şeklini alması halinde olur. Onu yaşayan bir kimse gibi görenler, hayatının devam ettiği düşüncesine kapılırlar. Halbuki; Hızır hayatta değildir. Takdir olunmuş eceli geldiğinde vefat etmiştir.³⁶

Rical-ül Gayb, gizli veliler ve irşad ehli veliler zaman zaman Hızır (a.s) ile bilgilendirilmektedir. Bu sebeple rical-ül ğayb konusunda tasavvuf ehlinin inancına göre dünyada meydana gelen olaylar, işler ve tasarruflar ile görevlidirler. Her olayın meydana gelmesinde, bunların ruhani yönden rolü ve etkiler vardır. Buna kimsenin akıl ve anlayışı ermez. Onlar böylece, ilahi irade ve takdirlerin uygulanmasını gerçekleştirirler. Zira; Allah dostlarının ruhları, Hakk'ın has tasarruflarının vasıtasıdır.

Rical-ül ğayb, yedi sınıf ve tabaka teşkil ederler. Bunlar, her zamanda vardır. Rical-ül ğaybın ruhaniyetleri, cismaniyetlerine galib olur. Onun için; kendilerine Ruhanîler de denir. Bunların hal ve kişiliklerinden (Allah Teala haberdar kılmadıkça) kimse haberdar olamaz. Bütün hal ve hareketleri, olağanüstü ve Hakk vergisi olarak geçer. Bunların hepsi, derecelerine göre aşırı coşku, cezbe, aşk üzere olurlar. Görevleri dışında, kendilerini kimseye bildirmezler. Kendilerini insanlardan daima gizlerler. Bunların kendilerine mahsus kıyafet ve alametleri yoktur. Halkın kendilerini tanımalarına imkan vermezler. Buna sebep; hal ve hareketlerinin sürekli olağanüstü ve Hakk vergisi olması, halkın ona dayanamaması sebebiyle fitneler, fesatlar, tehlikeler doğmasıdır. Musa (as) ile Hızır (as) arasında geçen arkadaşlık ve yaşanan olaylar bu hususa delil teşkil ederler.³⁷

Rical-ül ğayb, irşad ile meşgul olmazlar. Bunlar; dünyaya ve gaflete dalmış, maddi hayatın yoğunluğu içinde kalpleri katılmış insanlarla uğraşmaya dayanamazlar. Fakat; Allah Teala'nın veya peygamber

35 Cebecioğlu Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü, Ank. 1997, 594,595

36 Oğuz Muhammed İhsan, Arifler Silsilesi, II, 34

37 Oğuz Muhammed İhsan, Arifler Silsilesi, II, 31

(as)'nın emri ile bazı iyi hal sahibi ve yaratılış olarak kabiliyetli kimselere müşid-i kamili haber verirler. Zira; halkın irşadı ile uğraşmak onların değil, gerçek müşidlerin görevidir. Çünkü; manevi şuur ve irşad ehli, ayrı bir gurup teşkil eder. Bunların başkanlarına "Kutbu'l İrşad" denir.³⁸

Mutasavvıflara göre gerçek müşidlerin sayısı pek azdır. Çünkü; her müşid velidir, her veli müşid değildir. Bir asırda yeryüzünde ancak bir veya iki veya üç kemal sahibi gerçek müşid bulunabilir. Sözdün ve şekilden ibaret müşidlik, taklitçilik ve iddiacılık konunun dışındadır. Eğer bir asırda birden fazla gerçek müşid bulunursa o asra "en zengin asır" denir. Gerçek müşidler arasında, derece farkları vardır. En aşağı derecede olanı bile, Allah Teala'nın aleme özel bir rahmetidir.

Rical-ül ğaybdan biri vefat ederse kıdem sırasıyla aşağı tabakadan en kıdemli olanı onun yerine getirilir. Bu usulün bazen değiştiği de olur. Son tabakadaki boş kalan yer, dışarıdan iyi hal sahibi, yaratılış olarak ruhaniyeti cismaniyetine galip ve cezbe ehli bir kimsenin alınmasıyla tamamlanır.³⁹

Rical-ül-ğayb yedi tabakadır. Bunlara 1/ Kutub (gavs) 2/ İmamân, 3/ Evtad, 4/ Ebdâl, 5/ Nükaba, 6/ Nüceba, 7/ Rukaba denir.

1- Kutup (Gavs): Bir zâttır. Aynı zamanda fiilen iki kutup bulunmaz. Kutup, rical-ül ğaybın başkanıdır. Yönü daima Allah Teala'yadır. Kendisine "Kutbu'l-Aktab,Gavsu'l-A'zam" denir.

2- İmamân: İki kişidir. Bunlar kutbun yardımcılarıdır. Biri kutbun sağında, diğeri solunda bulunur. Sağındaki, melekût alemine (madde üstü manevi aleme); solundaki mülk alemine (maddi aleme) bakar. Mülk alemine bakan, diğelerinden yüksektir; kutbun vefatından sonra onun yerine geçirilir. Kutup ile bunlara, "üçler" denir.

3- Evtad: Dört kişidir. Bunlara "evtad-ı erbaa" adı verilir. Yeryüzünün dört bir yanını (doğunun, batının, kuzeyin, güneyin) korunması ve tasarrufu bunlar tarafından yerine getirilir.

38 Oğuz Muhammed İhsan, Arifler Silsilesi, II,32

39 Oğuz Muhammed İhsan, Arifler Silsilesi,II,32

4- **Ebdâl:** Yedi kişidir. Bunlar, kuvvetli hal ve tasarruf sahipleridir. Bunlara da "aktab-ı seb'a (yedi kutuplar)" adı verilmiştir.

5- **Nukaba:** On iki kişidir. Bunların da halleri yücedir. Bunlar ashab-ı kiramdan akabede Peygamber (as)'a biat eden (bağlılık sözü veren) on iki temsilcinin hal ve durumunda olurlar. Fakat; bunlar her asırda bulunmazlar. Bunların yerine başka bir guruptan söz edenler de vardır.

6- **Nüceba:** Bunlar kırk kişidir. "Kırklar" diye bilinirler. Kuvvetli, kıymetli hal sahibidirler. Halk arasında çok dolaşırlar. İyi ve kabiliyetli kimselere mürşid-i kamili haber verirler.

7- **Rukaba:** Bunlar üç yüz kişidirler. Güzel hal sahibi olup birçok manevi görevlerle görevlidirler.

Kutbu'l aktab, başbakana; imaman ile yediler kabine üyelerine, on ikilerle kırklar, büyük eyalet ve vilayetlerin valilerine; üç yüzler kaymakamlarla nahiye müdürlerine benzerler. Bunlar yukardan aşağıya doğru amirlik ve memurluk halinde birbirlerine bağlı olurlar. Bu teşkilata "ilahi ve manevi bir teşkilat" veya "ruhani hükümet" de denilebilir. Evrende hiçbirşey, önce bu ruhani alemde kararlaştırmadıkça cismani alemde kararlaştırılmaz ve gerçekleşmez. Bu ruhani ve manevi teşkilat veya hükümet, genellikle kutbun başkanlığında toplanır. Önemli olaylar zamanında, Peygamber Efendimiz başkanlığında toplanarak bir takım kararlar alır. Hızır (as) da genellikle kutbu'l -aktab ile birilkte bulunur.

Mutasavvıflara göre Allah-u Teala'nın adet ve töresi, alemlerden hiçbirşeye ihtiyacı olmadığı halde böyle yürür. Böyle olmasında, alem için büyük bir rahmet, yüce bir hikmet vardır.⁴⁰

40 Oğuz Muhammed İhsan, Arifler Silsilesi, II, 34-35

II. HİDİRELLEZ

Her hadisenin bir sureti bir de hakikati olduğu düşüncesinden hareket edersek; Hıdırellezdeki tabiata ait görüntü ve ritüellerin suret, Hızır ve İlyas (a.s.)'in temsil ettiği bast ve kabz hallerini ve bunların deruni manalarını ise hakikat olarak nitelendirmek mümkündür. Baharın başlangıcı anlamına gelen Hıdırellez kelimesi, Hızır ve İlyas isimlerinin birleşiminden meydana gelir. Hızır ve İlyas'ı, sahip oldukları ilim açısından ya da ilmi kazanma yolları açısından incelersek, Hızır'da mevcut olan ilmin Allah tarafından hibe edilmesine karşılık, İlyas'ın ilminin, çalışarak ve gayret göstererek kazanılmış ilmi simgelediğini görürüz. Zira Kur'an'da Allah, Hızır hakkında "...Kendisine tarafımızdan bir ilim öğrettik...(Kehf Suresi, 65)" buyurmuştur.

İlyas Peygamber ise -ki önce İdris olarak geldiği söylenir- çok uzun süren riyazat ile nefesine ait tüm istek ve arzularından sıyrılmış ve mücerred bir ruh olarak Allah'a yükselmiştir. Dolayısıyla onun ilmi için kazanılmış ilim tanımlaması yapılabilir.

A. TARİHİ KAYNAKLARDA HIZIR- İLYAS

Tarihi kaynaklardan vekayi namelerde zikredildiğine göre; insanlık tarihi konusuna kainatın yaratılışı, Hz. Adem'in yaratılışı ile başlanılmaktadır. Umumi tarih kitaplarında genel bir dünya tablosu çizilmekte, Hz Adem ile başlayan hayatın içindeki insanlık kronolojisine Kur'an-ı Kerim'de isimleri zikredilen peygamberler silsilesi merkez teşkil etmekte ve son peygamber Hz. Muhammed Mustafa ile İslam tarihine girilmektedir. Bu durumda Hz. Musa devrinden bahsedilirken Hızır-İlyas konusuna temas edilmektedir. Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak hocamızın tesbitine göre;⁴¹ adı geçen konulara temas eden Vekayi namelerin başında Taberi'nin Tarih'ül Ümem ve'l Müluk adlı eseri başta gelir. Hızır ve İlyas'a ait rivayetlerin en geniş ve en eskisi budur. İbni Cerir et-Taberi, tefsirinde yer vermediği Hızır ile ilgili rivayetlere, tarihinde yer vermekte, Hızır hakkındaki ehl-i kitap rivayetlerini de zikretmektedir. Taberi'nin çağdaşı Mes'udi Murucu'z-zeheb'inde ehl-i kitap çevrelerinden aktarma Hızır ile ilgili çok dikkat çekici bilgiler vermektedir.

41 Ocak A.Y. a.g.e 31-33

Muhaddis olan tarihçi İbn'ul Esir, el Kamil fi't-Tarih isimli eserinde Hızır'a ait birçok hadis nakleder ve bir taraftan da hadis rivayetlerinin kritiğini yapar. Neticede, sahih hadis kaynaklarının dışındaki hadisleri reddetmektedir. Muhaddis ve tarihçi olan İbn Kesir, El Bidaye ve'n-Nihaye adlı meşhur tarihinde Hızır ile ilgili hadisleri ve rivayetleri tenkit süzgecinden geçirerek değerlendirmeye çalışır. Tarih kaynaklardan biri de Kasas'ul enbiyalardan Ebu İshak Ahmed es-Sa'lebi'nin el -Araiz isimli meşhur Kasas'ul Enbiyasıdır. Bu eserde, Hızır ve İlyas konusunu ihtiva eden rivayet ve bilgilerin çoğunluğu tenkit edilmektedir. Çünkü Sa'lebi'nin bu bilgileri mahalli folklor malzemelerinden derlendiği görüşü hakimdir. Ayrıca İskender tarihlerinin en önemli iki kaynağında Makedonyalı Büyük İskender'in hayatına tahsis edilmiş tarihi mahiyetteki eserlerde Hızır konusuna temas edilmiş ve efsanevi rivayetler kullanılmıştır.

B. HIZIR

Hızır, Hz. Musa döneminde yaşayan, kendisine ilahi bilgi ve hikmet öğretilen kişi.

Arapça kaynaklarda hadr (hadr, hdr) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen kelime Türkçede Hızır ve Hıdır biçiminde kullanılmaktadır. Hadr " yeşil, yeşilliği çok olan yer" manasındaki ahdar ile eş anlamlıdır. Bu manadan hareketle hadr kelimesinin özel isimden ziyade lakab ve sıfat olarak kabul edildiği söylenebilir.

Nitekim bazı kaynaklarda Hızır'a bu ismin, kuru yerde oturduğunda altından otların yeşerip dalgalanması, cennet pınarından içtiği için bastığı her yerin yeşile bürünmesi sebebiyle verildiği kaydedilmektedir.⁴²

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan Hızır kıssası başlangıcından beri en çok tasavvuf çevrelerini ilgilendirmiştir. Bunun sebebi kıssanın adeta tasavvufun iki ana ilkesi olan irşadı ve ilm-i ledünnü temsil etmiş olmasıdır. Zira kıssada Allah'ın, kendilerine Hz. Musa'nın bilmediği ilmi (ilm-i ledün)ü verdiği kulun ise (Hızır) Hz. Musa'ya kılavuzluk (mürşidlik) ettiği bildirilmektedir. Kıssa bundan dolayı daha IX. yüzyıldan itibaren

42 Çelebi İlyas, İslam Ansiklopedisi, Hızır mad, XVII, 406

tasavvuf çevrelerinde özel bir ilgiye mazhar olmuş ve buna tasavvufun ruhuna uygun bir yorum getirilmiştir. Bu yorumda Hızır mürşidi, Hz. Musa müridi temsil etmektedir. Hızır'ın abdalların reisi olarak en yüksek mürşid mevkiine oturtulması tasavvuf ilminin gelişmesinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiş, birçok sufi Hızır tarafından irşad edildiğini ve onunla görüşüp sohbet ettiğini söylemiştir.

Hızır'ın Hz. Musa ile olan arkadaşlığı tasavvufta birçok meselenin merkezini oluşturmuştur...

Kaynaklarda Hızır'ın denizde, İlyas'ın karada bunalan kişilerin imdadına yetiştiği ileri sürülürse de vuku bulduğu söylenen olaylarda karada darda kalanların imdadına da hep Hızır'ın yetiştiği görülür. İlyas'tan pek söz edilmez. Hızır'a (hıdrellez)denilen mayıs ayının altıncı gününde rastlanacağına inanılır. Hızır ile İlyas her sene bir defa bugünde buluşurlar. Bugün halk Hızır'ı görmek için genellikle bir yerde toplanır, baharın yeşilliğinde ona rastlanacağına inanır. Onun için bugüne Hıdırellez, Hızır'ın görüldüğüne inanılan bu yerlere de "Hıdırlık" adı verilir. Bütün İslam aleminde olduğu gibi Anadolu'da da Hıdırlık ve Hızırlık adını alan pek çok cami, tekke, ziyaret yeri, türbe, mezarlık, dağ, mesire yeri, akarsu ve köy vardır. Hızır'ın uğradığına inanılan bazı şehir, kale ve cami kapılarına " Hızır kapısı " denilir.⁴³

C. İLYAS

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biridir.

Kur'an'da iki defa İlyas⁴⁴ (En'am 6/85;Saffat 37/23), bir defa da İlyasın⁴⁵ (Saffat 37/130) şeklinde ismen zikredilmekte, mü'min kullardan olduğu, kavminin taptığı Ba'l inancıyla mücadele ettiği ve daha sonra gelenler arasında hayırla anıldığı belirtilmektedir...

Kavminin putperestlikte ısrar etmesinden dolayı çok üzülen İlyas, 7 yıl sonra israiloğullarının yaptıklarından bıktığını ifade ederek Allah'tan ruhunu almasını dilerse de bu dileği kabul edilmez.

43 Uludağ Süleyman, İslam Ansiklopedisi Hızır mad, XVII,409 vd.

44 Bkz, En'am 6/85; Saffat 37/23

45 Bkz, Saffat 37/130

Ancak İlyas'a üç yıllığına yağmura hükmetme yetkisi verilir. Onun yağmuru durdurmasıyla büyük bir kıtlık ve kuraklık baş gösterir. Üç yılın ardından meleklerin araya girmesiyle kuraklık sona erer. İlyas'ın duasıyla yağmur yağar. Tekrar bolluk ve bereket olur. İsrailoğullarının yine de isyandan vazgeçmemesi üzerine İlyas kendisini bu dünyadan kurtarması, katına çağırması için Allah'a niyazda bulunur. Sadık müridi El- Yes'a ile birlikteyken ateşten bir at gelir. El- Yes'a'nın harey nidaları arasında İlyas ata binip göğe yükselir.⁴⁶

İlyas peygamberin halen hayatta olduğuna dair Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bilgi yoksa da bu konuda yine israiliyyat türünde çeşitli rivayetler vardır. K'ab El-Ahbar'dan nakledilen bir rivayete göre dört peygamber halen sağdır. Bunlardan İlyas ve Hızır yerde, İdris ve İsa göktedir. İlyas karalarda, Hızır ise denizlerde Muhammed ümmetinden darda kalanların imdadına yetişmekle mükelleftir. Ancak İbn'ul Cevzi, Hızır ve İlyas'ın hayatta olduğunu ileri süren bütün rivayetlerin uydurma olduğunu belirterek bunların öldüğüne dair çeşitli deliller ileri sürer. Mesela Kur'an'da "Ey Muhammed! Biz Sen'den önce dünyada hiçbir insana ebedilik vermedik." buyururken (Enbiya, 21/34) Hz. Peygamber de o anda hayatta olanlardan yüzyıl sonra kimsenin kalmayacağını ifade eden hadisi ile⁴⁷ hiçbir insanın ölümsüz olmadığına işaret etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de ve sahih hadislerde Hızır ile İlyas'ın aynı şahsiyet olabileceğine dair bir işaret bulunmamasına rağmen bazı rivayetlerde bu ikisi arasında bir münasebet bulunduğu öne sürülmektedir. Halk inançlarında da bu ikisi bazen birbirinden ayırt edilmemektedir. Fakat temel İslami kaynaklarda Hızır ve İlyas iki ayrı şahsiyet olarak mütaala edilir. Kur'an'da İlyas adı geçmekle beraber Hızır ismine rastlanmaz. Bununla birlikte Müslüman müellifler, ehli kitap rivayetlerinde ve diğer folklor malzemesinde ikisi arasında büyük bir benzerlik olduğunu görmüşler, bunu da ikisinin zaman zaman buluştuğu ve bazı ortak işler yaptığı rivayetlerini dikkate alarak açıklamaya çalışmışlardır. Hızır kelimesinin lakab, İlyas'ın da isim olabileceğini düşünen müellifler

46 Taberi, Tefsir, XXII,58-62;Tarih,I,461,464

47 Buhari, "İlim", 41; Ebu Davud, "Melâhim" 18; Tirmizi, "Fiten", 64

Hızır'ın asıl isminini Belya olduğunu kabul etmişlerdir. Belyaü, İlyas'ın farklı bir telaffuzundan ibaret olup bütün şarkiyatçılar, İslami kaynaklarda ve halk inançlarında Hızır diye bilinen şahsiyetin temelde Kitab-ı Mukaddes'teki İlyas figüründen başkası olmadığı sonucuna varmıştır.⁴⁸

D. HIZIR- İLYAS İLİŞKİSİ

Hızır ile İlyas aynı fonksiyonları üstlenmektedir. Şöyle ki; faaliyetleri ve müşterek vazifeleri itibariyle birdir. Âb-ı Hayat kaynağına birlikte gitmişler, ölümsüzlük suyundan birlikte içmişlerdir. Rivayete göre İlyas ile Hızır, Hz. Peygambere gelen ilk vahye şahit olunca ölmek arzu etmişlerdir. Fakat Hz. Peygamber onlara şu cevabı vermiştir:

-Ey Hızır, çölde ümmetimin imdadına koşmak sana düşüyor. Ve ümmetime deryada yardım etmek de "Ey İlyas sana düşüyor."⁴⁹

Hızır'ın peygamberliği hususunda ihtilaf vardır. Ya Hayy, Ya Kayyum, Ya Zülcelâl ve'l ikram isimlerinin sahibidir. Ruhaniyyeti cismaniyetine galibtir ve her yerde melaike gibi hazır olabilir. İlyas da böyledir. Halk inanışlarına göre de Hızır karada ve İlyas denizde ortaya çıkar. Hadis ulemasınca sahabelerden kabul edilir. Ve Bast'a mazhar olduğu söylenir. Bu sebeple Hızır, Sıfat-ı Bast'tan kinayedir. İlahi feyzin en kuvvetli zuhur şeklidir." Eriş yâ Hızır!" sözü meşhurdur. Hızır'la ilgili farklı rivayetler vardır. En meşhuru zulümât aleminde Ab-ı Hayat'ı araması sırasında Zülkarneyn'in askerilerine kumanda ettiği ve herkesten önce ulaşıp içtiği ölümsüzlük suyu sayesinde her daim diri olduğudur. Çorak bir toprağa bassa o an yeşillenir. Hızır'ın cismen mi misalen mi diri olduğu konusunda çok değişik görüşler ileri sürülmüştür. Hızır da Cenab-ı Hakk'ın Cemal sıfatının tecellisi, İlyas'ta ise Celâl sıfatının tecellisi zuhur eder. İkisi birbirinden uzak yerlerde ve farklı kimselere değişik şekillerde görünürler.⁵⁰

48 Harman, Ömer Faruk, İslam Ansiklopedisi, İlyas Mad., XXII, 160, vd.

49 A.J., Wensinck, İlyas Mad, İslam Ansiklopedisi, İst 1977 M.E.B., V/2, 976

50 Ömür Ceylan, Tasavvufi Şiir Şerhleri, İst, 2000,369 vd.

E. HIDRELLEZ TÖRENLERİ

Daha çok Batı Türk dünyasında kutlanan bir halk bayramı.

Hızır ve İlyas isimlerinin halk ağzında aldığı şekilden ibaret olan hidrellez, kökü İslam öncesi eski Orta Asya, Orta Doğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanan, Hızır yahut Hızır ve İlyas kavramları etrafında dini bir muhtevaya bürünmüş halk bayramının adıdır. Bu bayram, merkezini özellikle Anadolu ve Balkanların, Kırım, Irak ve Suriye'nin teşkil ettiği batı Türkleri arasında, bugün kullanılmakta olan Gregoryen takvimine göre altı mayıs (eski Jülyen takvimine göre 23 nisan) günü kutlanmaktadır.

Hidrellez, halk arasında ölümsüzlük sırrına erdiklerine ve biri karada diğeri denizde darda kalanlara yardım ettiklerine inanılan Hızır ve İlyas Hazretlerinin yılda bir defa bir araya geldikleri gün olarak kabul edilir. Ancak bu beraberlikte, ismi yaşatılmasına rağmen uygulamada İlyas'ın şahsiyeti tamamıyla silinerek Hızır motifi öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu bayramda icra edilen bütün merasimler Hızır ile ilgilidir. Bunun temel sebebi, İslam öncesi devirlerde yukarıda zikredilen üç büyük kültürün hakim olduğu alanda bu yaz bayramı vesilesiyle kültürleri kutlanan insanüstü varlıkların daha ziyade Hızır'ın şahsiyetine uygun düşmesi ve onunla özdeşleşmesidir.

Osmanlı Devletinde 6 Mayıs (23 Nisan) halk arasında yaz mevsiminin başlangıç tarihi sayılmaktaydı. Nitekim eski takvimde yıl ikiye ayrılmış olup, 23 Nisandan (6 Mayıs) 26 Ekim'e (8 Kasım) kadar süren 186 gün "Hızır günleri" adıyla yaz mevsimini, 23 Nisana kadar devam eden 179 günde "Kasım Günleri" adıyla kış mevsimini oluşturuyordu. Hidrellez de kışın sona erip yazın başladığı gün olarak kutlanmaktadır.

Hızır ve İlyas'a tahsis edilen bugün, İslam dünyasının her tarafında kutlanmadığı gibi kutlandığı yerlerde adı, tarihi ve yapılan merasimler aynı değildir. Her şeyden önce İslam Folklorü'nde Hızır ile İlyas hakkında çok zengin bir inançlar ve efsaneler literatürü ve bu ikisinin yılda bir defa görüştüğü inancı mevcut olduğu halde bugün belirlenmiş değildir; hatta Türk dünyasının her tarafında 6 Mayıs kutlama günü olarak

bilinmez. Fakat muhakkak olan şudur ki, İslam dünyasının önemli bir kısmında ve bu arada Türkler arasında her zaman hidrellez adı altında olmasa da Hızır ile İlyas'ın birleştiği günün hatırası çok eskiden beri değişik günlerde ve biçimlerde kutlanmaktadır. Nitekim XVI. yüzyılda İstanbul'a yerleşen Yesevî tarikatına mensup Türkistanlı müellif Hazini, bu tarikatla ilgili çok önemli bir kaynak olan Cevahirü'l- Ebrar min Emvaci'l-Bihar adlı eserinde, başta Buhara ve Semerkand olmak üzere bütün Maverünnehir'de Hızır-İlyas adına şenlikler yapıldığını kaydeder. Ayrıca Türkiye'deki aleviler ve İran'da hüküm sürmüş olan Karakoyunlu Türkmenleri (Çihiltenler) arasında şubat ayı ortalarında "Hızır Nebi Bayramı" adıyla Hidrellezden ayrı ve oruçla geçirilen bir bayramın kutlandığı bilinmektedir. Nevruz'dan altı hafta öncesine rastlayan bu bayram, eski on iki hayvanlı Türk takvimindeki yılbaşına tekabül etmekteydi.

Yalnız Anadolu, Balkanlar, Kırım, Irak ve Suriye Türklerine mahsus bir halk şenliği olan hidrellezin buralarda özellikle 6 Mayıs'ta kutlanması iklim ve tabiat şartlarıyla bağlantılıdır. Bu tarih, sözü edilen bölgelerde ilkbahardan yaz mevsime geçişi belirlemekte olup hicri takvim sistemiyle hiçbir ilgisi yoktur. 5 Mayıs 6 Mayıs'a bağlayan gece güneşin Ülker burcuna girdiği bir zaman parçasıdır. Bu tarihten 7-8 Kasım'a kadar bu burcu güneşin batışından sonra görmek mümkün değildir. Yılın diğer günlerinde ise Ülker burcu güneş battıktan kısa bir süre sonra görülebilmektedir. Bu suretle astronomik gözlemlere ve tabiat şartlarına uygun bir şekilde yıl, kış ve yaz olmak üzere iki mevsime bölünmüştür. 8 Kasım bütün özellikleriyle kışın başlangıç tarihini oluşturmaktadır. Pek çok arşiv belgesi, Osmanlılar döneminde devlet nezdinde bile işlerin yılın bu iki mevsimine, yani "Ruz-ı Hızır'dan Ruz-ı Kasım'a" veya "Ruz-ı Kasım'dan Ruz-ı Hızır"a kadar olan iki döneme göre planlandığını göstermektedir.

Öte yandan 6 Mayıs Türklerin Anadolu'ya yahut daha genel bir ifade ile Orta Doğu'ya geldikten sonra tanıdıkları bir tarihtir.

Tabiatın adeta yeniden dirilmesi demek olan baharın ve yazın gelişi, ilk çağlarda dünyanın her tarafındaki insanların hayatında önemli bir olaydı.

Bu olayın bir takım tabiat üstü güçlerle temsil edilmesi ve bunların şerefine ayinler düzenlenmesi evrensel bir hadise olmalıdır. Nitekim eski Orta Asya'daki Türk boylarında da benzer ayinlerin yapıldığı bilinmektedir. Bu ayinler Yakut'larda Nisan, Tunguz'larda Mayıs, diğer bazı boylarda Mart ayında icra ediliyor ve büyük merasimlerle kutlanıyordu. Kısacası, Hidrellez bayramının kökünde bütün bu kültürlerdeki bahar ve yaz bayramları geleneklerinin uzun asırlar süren katkılarını görebiliyoruz. Bu katkıların en sonuncusu da Hızır ve İlyas'ın şahsiyeti etrafında gelişen İslami halk kültürüdür.

Hidrellez merasimlerinin icrası ve bu esnada yeşillik ve su kavramlarıyla ilgili bir takım uygulamalar, bu halk kavramının İslam öncesi köklerini çok daha belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim İslam Alimleri bu durumun farkına vararak bu konuda yasaklayıcı fetvalar bile vermişlerdir. Osmanlı devletinde de hidrellez kutlamalarının dini açıdan sakıncalı olup olmadığının tartışıldığı, XVI. Yüzyılda Şeyhülislam Ebu's-Suud Efendi'nin fevalarından anlaşılmaktadır. Ebu's-Suud Efendi böyle bir günün kutsallığına inanmamak şartıyla eğlenmenin, yiyip içmenin sakıncalı olmadığını söylemektedir.

Türkiye'de "hidrellez", Kırım ve Dobruca'da "hıdırlez" Makedonya'da "edirlez" (ederlez), Kosova Bölgesi'nde "hıdırles" (hedirles) gibi değişik biçimlerde söylenen hidrellez merasimleri, çeşitli ülke ve yörelerde teferruatta tabii olarak bir takım farklılıklar gösterebilir. Ancak bunlar Hızır adının çağrıştırdığı gibi genellikle bolluk ve bereketi simgeleyen, su ve yeşillik kavramlarının öne çıktığı, ağacın bol bulunduğu, bazen içinde türbe de yer alan mesire yerlerinde kutlanan merasimlerdir. 5 Mayıs günü temizlik yapıp, yiyecek ve içecek hazırlama gibi işlerle başlayan hidrellezle ilgili bütün merasimleri; adet ve gelenekleri dört gurupta toplamak mümkündür.

- 1- Şifa ve sağlık talebine yönelik olanlar.
- 2- Uğur, bereket ve bolluk talebine yönelik olanlar.
- 3- Mal mülk, mevkii ve servet talebine yönelik olanlar.

4- Kısmet ve talih açmaya yönelik olanlar. Mesela, Hidrellez günü kır çiçekleri kaynatılarak suyunun içilmesinin hastalıklara şifa vereceği, hidrellez gecesi bütün sulara nur yağacağından o gece suya girmenin her türlü hastalığa karşı bağışıklık sağlayacağı inancı birinci guruba örnek gösterilebilir. Genellikle hidrellez gecesi Hızır'ın yeryüzünde dolaştığı ve dokunduğu şeylere bereket getirdiği inancı çok yaygın olduğundan o gece evlerdeki yiyecek ve içeceklerin ağzının açık bırakılması, dileklerin bir kağıda yazılarak gül ağaçlarının dibine konulması vb şeyler ikinci gurubu teşkil eden uygulamalara örnek sayılabilir. Bunlara benzer pek çok örneğe her yerde rastlamak mümkündür.

Hidrellez merasimleri Hızır ile İlyas'ın buluşmasına atfen hemen daima toplu olarak gerçekleştirildiği için bazı kasaba ve şehirlerin yakınında yeşillik bir mekandan oluşan ve "hıdırlık" denen, insanların bir arada yiyip içtiği, eğlendiği bir mesire yeri bulunur. Bu yerlerde icra edilen merasimler, eski devirlerde aynı zamanda evlenme yaşına gelmiş genç kız ve erkeklerin birbirlerini görüp beğenmelerine de imkan vermekteydi. Dolayısıyla hidrellez merasimlerinin geleneksel Türk toplumlarında sosyal iletişim aracı olmak gibi pratik yönleri de bulunmaktaydı.

Hidrellez inanış ve adetleri folklorda olduğu gibi edebiyata da köklü biçimde yansımış ve Gılgamış destanından bu yana mitoslar halinde yazılı ve sözlü edebiyat geleneğinde yer almıştır. Anadolu'nun pek çok yerinde hıdırlık denilen mesirelerin bulunması ve hidrellez başta olmak üzere bahar eğlencelerinin buralarda düzenlenmesi edebiyatta hidrellez temasının canlı tutulmasına sebep olmuştur.

Dede Korkut'tan itibaren Ebu Müslim, Battal Gazi, Danişmend Gazi, Sarı Saltuk, Köroğlu gibi kahramanların etrafında teşekkül eden destani romanlarda gerek Hızır ve İlyas'ın kişilikleri, gerek hidrellez günü, gerekse hıdırlıklarda devam eden sosyal faaliyetler ve gelenekler ekseninde yer yer hidrellezin de zikredildiği görülür. Klasik Türk şairleri "evvel bahar"ı andıkları zaman genellikle hidrellez günlerini kastetmekte ve baharı konu edinen şiirlerinde (bahariye) ekseriya bu günleri anlatmaktadırlar.

Bazı mesnevilerde de hıdrellez ve hıdırlık bir çevre ögesi olarak anılır. Mesela Şeyhoğlu Sadrettin Mustafa'nın Hurşidname'sinde Hurşid, uğruna ölen aşıkının mezarına türbe yaptırır ve adını hıdrellez koyup burada sık sık Ferahsad ile buluşur. Halk şiiri geleneğinde "bâdeli aşık"ların Hızır elinden dolu içmeleri (klasik şiirde de ağzına Hızır'ın tükürdüğü kişinin güzel şiir söylediği rivayeti) ve zaman zaman hıdırlık mevkiinde saz çalıp şiir söylemeleri gelenektendir. Hıdrellez ile alakalı zengin folklor malzemesinin bulunduğu en önemli eser Evliya Çelebi'nin Seyehatname'sidir.

Hıdrellez şenlikleri yapılırken özellikle dilek tutan genç kızlar tarafından söylenen aşk ve hasret dolu maniler anonim halk edebiyatının önemli bir bölümünü oluşturur. Bu tür manilere bütün Türk dünyasında rastlamak mümkündür. Bunun yanında halk şiiri geleneğine uyularak bazı saz şairlerince hıdrellezi konu alan şiirler de söylenmiştir. Divan edebiyatında da hıdrellez çeşitli özellikleriyle birçok beyitte yer almıştır. Osman Şemsi Efendi'nin bir Hıdrellez Günü İstanbul'dan Bursa'ya gitmek için vapura binerken söylediği,

" Devrân bizi yârân-ı kadîmden ayırdı

Oldukları gün Hızır ile İlyas mülâkî"

Beyti bunun bir örneğidir. Modern Türk şiirinde de hıdrellezden ilham alan manzumeler tertiplenmiştir. Arif Nihat Asya'nın "Hıdrellez'de Kızlar" adlı şiiri bunlardan biridir.⁵¹

51 Arif Nihat Asya, Aynalarda Kalan Şiirler, Duvaklar bölümü, Ank.1969,44

HIDRELLEZDE KIZLAR

Baktım: Kızlar yürek yürektir;

Kızlar, ki ne giyseler ipektir...

Kuşlar gibi-adeta-uçarlar...

Rüzgar saç saç etek etektir!

Oradan bölünüş dilim dilimse,

Buradan kabarış öbek öbeğtir!

Olgunluklar yemiş yemiş hep,

Dolgunluklar petek petektir!

Koldan ele doğru incelişler,

Kavranmayı bekleyen bilektir.

Bilmezsın: gördüğün küçük de

Kaç nisandan gelen emektir!

'Koklansam, şimdiden, kokumla

Baş döndürürüm...' diyen çiçektir.

Ciddilerinin kucaklarında

Bir çanta da -sanki- bir bebektir...

Kızlar, ki söz istesen bugünden,

'Olmaz!' derler... 'Olur!' demektir. ⁵²

52 Arif Nihat Asya, Aynalarda Kalan Şiirler, Duvaklar bölümü, Ank.1969,44

III. HİDIRLIKLAR

İslam toplumlarında Hıdırlık kültürü şehirlerin kuruluşu ve temel öğelerinde yer almaktadır. Şehirler kurulurken doğum ve ölüm olayları değişmeyen kurallar üzerine oturur. Şehirlerin fonksiyonel olarak yüklerini üzerine alan yöreler vardır. Bu yöreler folklor açısından değil, inanç itibarıyla toplumun dertlerine ortak olması itibarıyla önem kazanmaktadır. Genellikle Hıdırlıklara Hızır-İlyas Kültü damgasını vermektedir. Hızır-İlyas Kültünün önemi büyüktür.

Konu halk inançları ve gelenekleri açısından bir diğer taraftan tasavvufi ehemmiyeti itibarıyla önem kazanmaktadır. Ayrıca tarihi kalıntıları, taşıdıkları mana, ruhaniyetin cismaniyetle buluşması, aranan kurtarıcıların Hıdırlıklarda bulunması, dertli ve problemliler insanlara şifa verdiği inandırılması açısından insanların devamlı surette kullandıkları ve yüce Allah'tan insanlara mutluluk ihsan edeceği fikri aranan isteklerin içindedir.

Kültür tarihi açısından cezbedici yönü vardır. Hızır- İlyas Kültü en ilgi çekici konulardan birini teşkil eder. İnsanları kendine bağlayan manevi değerlerin başında Hızır-İlyas gelir.

Hıdırlıklar, Osmanlı döneminde çok yönlü fonksiyonlar icra etmekte idi: Cuma günleri şehrin merkezi, sosyal işler, hükümetin, yetkililerinin bulunduğu temsil gücü vb.

Halk inançları açısından her darda kalındığında yardımı istenen, bu yardımın sağlanması için de belli yollara, merasimlere başvuru yerlerin başında Hıdırlıklar gelmektedir. Özellikle Hızır bütün ümit ve imkanların tükendiği, çarelerin sona erdiği durumlarda yardıma çağrılan ve çağrıldığında da mutlaka geleceğine inanılan sonsuz güce sahip semavi bir kurtarıcıdır. Türkçemizdeki "kul daralmayınca Hızır yetişmez", "Hızır gibi yetişti" vb gibi atasözler bu inancın ifadesidir. O kadar ki Hızır bütün İslam milletlerinin folklorunda en canlı ve bilinen simadır. Özellikle Türkler için Hz. Muhammed (s.a.v) ve Hz. Ali'den sonra en çok bilinen kişinin Hızır (a.s) olduğunu söyleyebiliriz.

Hemen hemen Anadolu'nun her tarafında Hıdırellez merasimleri şehir, kasaba ve köylerin yakınlarındaki ağaçlık ve yeşillik yerlerde yapılır. Bu gibi yerlerde çoğu zaman dere, göl veya su kaynakları mevcuttur. Hatta bazı hallerde toplantının merkezi buralardaki bir türbenin yanındadır. Anadolu'da bir kısım şehir ve kasabalarda bütün bu vasıfları taşıyan yerlere hıdırlık adı verilmiştir. Buralarda hıdırellez şenlikleri yapıldığı gibi başka törenler de yapılır. Düğün, nişan, sünnet vb törenlerinin dua bölümleri buralarda icra edilir. XX. yy 'da Çorum'da Cuma günleri yapılan merasimleri Hafız Recep Camcı Hocamız şu şekilde nakletmektedir : " Askere gidenler, hacca gidenler hıdırlıktan uğurlanırdı. Eskiden şehrin doğusunda bulunan Pir baba kabristanlığında (şimdiki Piri Baba çamlığının yerinde) bir türbe vardı. Devlet erkanı ve halk önce şehrin batısında bulunan hıdırlığa gider, hıdırlıkta bulunan sancak, törenle alınır; gurup halinde tekbirlerle Piri Baba'ya gidilir. Oradan da Samsun tarafına askerler yolcu edilir, yahut da Çerikli'ye trene binmek üzere yolcu edilirdi. Hacc yolculuğu da böyle yapılırdı. "

İslam toplumlarında halk arasında belli günlerde icra edilen çeşitli merasim, uğurlama, dua etme yeri, topluca ibadet etme ve niyazda bulunulan yer, ihtiyacını karşılamak üzere hıdırlık mevkileri oluşmuştur. Halk bu yerlerde Hızır'ın görüldüğüne inanır. Her Mayıs ayının 6'sında senede bir defa burada toplanılır. Baharın yeşilliğinde Hızır'a rastlanılacağına inanılır. Onun için bu güne "Hıdırellez" Hızır'ın görüldüğüne inanılan bu yerlere "Hıdırlık" adı verilmiştir. Bütün İslam âleminde olduğu gibi Anadolu'da da Hıdırlık ve Hızır adını taşıyan pek çok cami, tekke, ziyaret yeri, türbe, mezarlık, dağ, mesire yeri, akarsu, köy ve mahalle vardır. Hızır'ın uğradığına inanılan bazı şehir, kale ve cami kapılarına Hızır Kapısı denilmiştir.⁵³ İşte Çorum Hıdırlık mevkii de bunlardan biridir.

Hıdırlıkla ilgili bu kısa girişten sonra Osmanlı tarihinin birinci derecedeki kaynakları olan Çorum tapu tahrir defterleri, Çorum şer'iyye mahkeme sicilleri, vakıflar genel müdürlüğü arşivlerindeki vakıf defterleri ile bu konuda yapılmış olan yerli ve yabancı araştırmacıların çalışmalarına dayanarak Çorum hıdırlığı hakkında bilgi vermek istiyoruz:

53 Uludağ Süleyman, İslam Ansiklopedisi, Hızır mad.,XVII,409 vd.

ÇORUM HİDIRLIĞI

Hıdırlık Camii

Çorum merkeze on beş dakikalık mesafede Çorum'un batısında yüksek bir tepe halinde bulunan Hıdırlık mevkiinde sahabeden üç önemli zatın kabirlerinin bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Bunlardan birisi Süheyb İbn'i Sinan-ı Rumi, ikincisi Ubeyd Gazi, üçüncüsü de Kerebî Gazi 'dir. Bu üç zatın kabirleri üzerine ilk önce Selçuklu hükümdarları tarafından türbe inşa ettirilmiş ve bir zaviye ve cami tesis edilmiş ayrıca ziyarete gelenlere yemek vermek ve konaklamak için Karacaköy civarında bir kısım arazi vakfedilmiştir.⁵⁴

Osmanlılar zamanında Osmanlı hass-ı hümayun hasılatından elli kile zahire, o zamanın parasıyla aylık üç yüz kuruş ile Türbedarlık görevi tahsis edilmiştir. Anadolu'da Süheyb-i Rumi adına yapılan vakıflar sadece Çorumda bulunmaktadır. Hıdırlık'ta Süheyb-i Rûmî adına yapılmış bulunan türbenin bu türbeye zaviye ilavesinin türbedar tayin edilmesinin Osmanlı kaynaklarında bu yapıların adının türbe olarak

⁵⁴ Şahin Kamil, Türk Kültür tarihi içinde Çorum sempozyum tebliğleri, 26-27 temmuz 1991, Ashab-ı kiram'dan Süheyb-i Rumi hazretlerinin adına yapılan vakıflar, 219, 223

zikredilmesinin⁵⁵ Suheyb-i Rûmî'nin Çorum ile alakasını güçlendiren önemli ipuçlarıdır. Ayrıca Suheyb ve Rûmî gibi nadir olan isimlere Çorum'da sıkça rastlanması Çorum halkının bu tarihi şahsiyetlere sahip çıktığının ifadesi olarak görmek mümkündür.⁵⁶ Ayrıca Çorum Hıdırlığında ulema ve evliyadan başka zatların da türbeleri vardır.

A. HİDIRLIK CAMİİ VE KÜLLİYESİ

Hıdırlık Camii

Hıdırlık'ta Süheyb-i Rûmî Camii bitişiğinde onun adına bir zaviye yaptırılmıştır. Bu zaviyenin varlığını 984 / 1576 senesinde Hacı Fethüddin Derviş Mahmut İsminde birinin Zaviyedar olarak tayin edilmesinden öğrenmekteyiz. Bu Zâviye için Sultan II. Selim tarafından Hıdırlık bölgesindeki tarlaların gelirlerinin büyük bir kısmı buraya vakfedilmiştir.⁵⁷

⁵⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2/1 (224) sıra, 1132-1134 ; Çorum Şerhiye Mahkeme Sicilleri, D.XVI. s. 493-494

⁵⁶ Şahin Kamil, " Ashab'ul Kiram'dan Süheyb-ı Rumi Hazretlerinin Çorum'da adına yapılan vakıflar " Türk Kültür tarihi içinde Çorum sempozyum tebliğleri, (26-27 temmuz) 1991, 219-224

⁵⁷ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter-i Evkâf-ı Rûm, 583, vr. 132; Çorum Mufassal Defter, 38 vr. 20 Vakıflar Arşivi Anadolu Tâfsil 229, 18, 187

Osmanlı dönemi türbedarlarından Abbas Efendinin (ö. 1963) beyanına göre bugün mevcut bulunan cami ve türbe yapıları 19.yy son çeyreğinde inşa edilmiştir.

Daha önce cami ve türbe basit şekilde bir arada ahşap bir yapı imiş. H. 1290 tarihinden önce Plevne müdafii Osman Paşanın yakını olan Abbas Efendi'nin Dayısı Ömer Pehlivan, Beşiktaş muhafızı Hacı Hasan Paşa'nın delaletleri ile padişah II. Abdülhamit'ten Hıdırlık ve çevresinin imarı için yardım istemişti. Padişah da hazine-i hassadan olmak üzere Çifteler Çiftliği haslatından Çorum'a 90 bin kuruş göndermiş Kara Bayraktaroğlu Hacı Ağa başkanlığında 8 kişilik bir heyet kurulmuş caminin ve bitişiğindeki türbenin yeniden inşasına başlanmıştır. İlk gelen para yetmediği için tekrar İstanbul'a arz edilmiş bu arada Hacı Ömer Efendi vefat ettiği için yerine yeğeni ve damadı Şeyh Abbas Efendi İstanbul'a yardım talep etmek üzere gönderilmiştir. Yine Hacı Hasan Paşa delaleti ile Hazine-i Hassadan 80 bin kuruş temin edilmiş, böylece camii ve yanındaki türbe inşaatı bitirilmiştir.

Yalnız caminin kapı minber mihrap ve kürsüleri eksik kalmış bu eksikler de mahallen ikmal edilmeye çalışılmıştır. Kapı ve ahşap aksamı Hacı Usta isimli bir hayırsever tarafından yapılmıştır. Mermer aksamı teşkil eden minber, mihrap ve kürsünün malzemesi Sağ Pazar, Taypi köylerinden getirilen mermerlerle Ateş'in Mustafa Efendi adında bir usta tarafından yapılmıştır. Caminin mihrap üstündeki pencerede yazılı 1307 tarihi vardır ki bu tarih caminin yapılış tarihini göstermektedir. Minber üzerinde ise 1308 tarihi vardır ki bu da minber ve öteki mermer aksamın yapıldığı tarihi gösterir. Minber, mihrap ve kürsüde bulunan altın yıldızlar Hacı Hasan Paşa tarafından gönderilerek hediye edilmiştir. Caminin resmi açılışı 1307 tarihinde yapılmıştır. Hıdırlık Camiinin adı müftülükteki resmi kayıtlarda Suheyb-i Rûmi camisidir. Daha sonra Hıdırlık Camii diye anılmaya başlanmıştır. Cami Hıdırlık mevkiinin en yüksek tepesine inşa edilmiştir.

Caminin kuzeyinde bir şadırvan bulunmaktadır. Caminin planı iki katlı ve iki bölümlüdür. Doğu tarafında ibadethane mihrap, minber,

mahfel, çardak bulunmaktadır. Batı tarafta ise alt katta türbedar dairesi vardır. Üst kata çıkıldığında büyük bir son cemaat mahalli ile camiye ve türbelere giriş vardır.

Türbeler caminin batı tarafında olup camiden türbeye geçiş kapatılmıştır. Türbede Süheyb-i Rumi Hazretleri ile Ubeyd Gazi Sandukası bulunmaktadır. Cami ve türbe kubbe ile kapatılmıştır. Caminin doğu tarafında bir şerefeli minare bulunmaktadır. Hıdırlık Camiinin kuzey batısında daha önceleri bir zaviye bulunduğu, bazı kaynaklarda belirtilmektedir.

1920'li yıllar Hıdırlık Camii ve Abbas Külahi Dergahı
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)

1960'lı yıllar Hıdırlık Camii
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)

Tapu kadastro arşivlerinden elde ettiğimiz bilgilere göre 984/1576 senesinde Hacı Fethuddinoğlu Derviş Mehmet isminde birisi buraya zaviyedar olarak tayin edilmiştir. Zamanın Padişahı II. Selim'de Hıdırlık bölgesindeki tarlaların gelirinin büyük bir bölümünün buraya vakfedilmesini sağlamıştır. Ayrıca, Çorum'un Karacaköy, Kavak, Hatip gibi birçok yerlerde bu caminin zaviyesi adına vakıflar yapılmıştır. Zaviyenin işlevi 1925 yılına kadarda devam etmiştir.

Çorumda Hıdırlık mevkiini Hızır'dan sonra önemli kılan peygamberimizin ashabından olan Suheyb-i Rumi, Ubeydi Gazi ve Kerebi Gazi Hazretlerinin türbelerinin bulunmasıdır. Suheyb-i Rumi aslen Musul'da doğmuş, çocuk yaşlarda Mekke'ye gelmiş ve Hz. Peygambere ilk iman edenlerden 37. mü'min olarak bilinmektedir. Mekke'den Medine'ye peygamberimizle aynı zamanda hicret etmiş, Peygamberimiz'in katıldığı bütün savaflara katılmıştır. Süheyb-i Rumi'nin hayatı hakkında kaynaklarda farklı bilgilere rastlanmaktadır. Onun 73 yaşında hicretin 38. yılında Medine de vefat ettiği ve Baki mezarlığında metfun olduğu⁵⁸ yazıldığı gibi başta Gelibololulu

58 M.Asım Köksal, İslam Tarihi, Mekke Devri,İst,1989,III,246-247

Mustafa Ali olmak üzere⁵⁹ bazı tarihçiler ise onun Çorum'da metfun olduğunu yazmaktadır. Çorumda Süheybi Rumi'nin kabrinin bulunduğu inancı çok eskilere dayanır. Selçuklu sultanları Süheybi Rumi adına türbe yaptırmışlardır. Osmanlılar zamanında da bu önemli sahabinin kabrinin bulunduğu kabul edilen yer zaviyeler ve vakfiyelerle teşyi edilmiştir.

Bu türbede adı geçen Ubeyd Gazi de Muaviye zamanında İstanbul'un fethi için Kerebi Gazi ve Süheyb-i Rumi ile birlikte orduya katılmış. Daha İstanbul'a varmadan şehit düştüğü rivayet edilmektedir.⁶⁰

Hıdırlık Camiinin batı tarafında bir kuyu, kuyunun güney tarafında ise Kereb-i Gazi ye ait bir türbe bulunur türbeye bir eyvanla girilir. İçerde Kereb-i gaziye ait sanduka bulunmaktadır. Türbeye giriş kısmının solunda Hıdırlık külliyesinin son türbedarı Abbas Külahi Efendi'nin (1289-1963) kabri vardır

Ali İzzet Efendi'nin Tezkire-i Makamat isimli eserinde Hıdırlıkta caminin batısında bulunan türbelerdeki ziyaret âdetinin şu şekilde yapıldığı ifade edilmektedir: Ziyaretçiler öncelikle Kereb-i Gazi'yi ziyaret ettikten sonra sırasıyla Suheyb-i Rumi, daha sonra Ubeyd-i Gazi'yi ziyaret ederler.

59 Mustafa Ali, Kün'hül Ahbar, III,255-256

60 Sabuncuoğlu M. İhsan Çorum Tarihine Ait Derlemelerim,Ankara,1972c.1 sh 45-72

B. ÇORUM HİDİRLİK MEVKİİNİ ŞEREFLENDİREN YEDİ ÖNEMLİ ZAT

Çorum Hıdırlık mevkiini şereflendiren zâtların içerisinde Suheyb-i Rumi (hânkâh zaviyesi) Çorum tarihini, Hz. Peygamber dönemiyle irtibatlandırmaktadır.⁶¹

1- Suheyb-i Rumi

Asıl adı Ebu Yahya olup, Musul'da doğmuştur. Rumlar burayı işgal edince küçük yaştaki Suheyb'i esir olarak Anadolu'ya getirmişlerdir. Rumlar tarafından yetiştirildiğinden Rumi lakabıyla tanınmıştır. Uzun süre Anadolu'da kalan Suheyb-i Rumi, İbn Cüd'an isimli bir Arap tarafından satın alınıp Mekke'ye götürülmüş ve orada azat edilerek Ammar bin Yasir ile birlikte Hz. Peygamber'in huzurunda Müslüman olmuştur.⁶² Suheyb, Allah Resulünün katıldığı bütün savaşlara katılmış ve onun sohbetlerinde bulunmuştur. Bu yüzden Hz. Peygamber'in ikinci sancaktarı diye bilinir.⁶³

Suheyb-i Rûmi (r.a) Kabri

(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)

Suheyb-i Rûmi'nin hayatı hakkında şu olay bize ışık tutmaktadır: Bir gün

61 Cengil Muammer, "Suheyb-i Rumi, Kereb-i Gazi ve Ubeyd-i Gazi türbelerinin Çorum'un dini hayatına yansımaları" uluslar arası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu (23-25 Kasım 2007) Çorum Belediyesi Kültür yay,Çorum 2008,II,929

62 Ahmet b. Hanbel, müsned, I,404

63 Erkoç, Ethem, Sahabe Evliya Ulema Yurdu Çorum, Çorum 2008, 44

Hz. Ömer Suheyb-i Rûmi'ye şöyle dedi:

- Ya Suheyb sende üç özellik görüyorum; ayıplamıyorum çok malın yok, fakat çok fazla ikramda bulunuyorsun. Yahya adlı çocuğun yok ama Ebu Yahya künyesi taşıyorsun. Dilinde rekaket var ama Arap olduğunu Nemr b. Kasit soyuna mensup olduğunu iddia ediyorsun. Suheyb şöyle cevap verdi:

- İkranda bulunmama Hz. Peygamberin "Sizin en değerliniz yemek yedirendir" buyurması neden olmuştur. Vallahi görüyorsun ki malımı Allah yolunda harcıyorum ama ikramda bulunmayı asla bırakmayacağım. Yahya adlı çocuğum olmadığı halde böyle bir künye taşımama gelince; bir gün Hz. Peygamber bana buraya gel dedi. Senin bir çocuğun var mı? diye sordu. Ben de henüz yok dedim. Bana Ebu Yahya diye bir künye verdi. Dilimde rekaket olduğu halde Arap olduğumu iddia etmemin sebebi ise; ben Sinan oğlu Süheybim. Nemr b. Kasit soyuna mensubum ailemi tanıyorum. Rumlar saldırdılar beni Übelle'de esir ettiler. Bana dillerini öğrettiler. Dilimde gördüğün rekaket işte odur.⁶⁴

Hz. Peygamber Medine'ye hicret buyurunca O'nun ardından birkaç gün sonra Suheyb hazretleri de hicret etti. Yolda giderken müşriklerden bir topluluk Suhayb'ın yolunu kestiler ve onu hicretten men etmek istediler. Hz Suhayb dedi ki : " Bilirsiniz ki ben sizin en cesur ok atıcınız ve kılıç kullananananızım. Elimdeki oklar bitinceye ve kılıcım kırılıncaya kadar sizinle mücadele ederim ve ancak ondan sonra beni yakalayabilirsiniz. Eğer muradınız mal ise, filan yerde definem var, gidin alın, sizin olsun " dediğinde çekilip gittiler ve definesini aldılar.

Suhayb Resul-u Ekrem Efendimiz'in yanına varınca olayı anlattı. Rasul-u Ekrem:

" -Ya Suhayb, bu alışverişte çok kâr ettin" buyurdu.

Gerek bu ve gerekse bunun gibi Allah rızası için yapılan ticaret ve fedakartlıklar hakkında şu ayetin nüzul ettiğini Hz. Peygamber haber verdi :

"İnsanlar içinde öyle kimseler vardır ki, kendini Allah'ın rızasını almak için feda eder, fedakarlıkta bulunur. Allah bu gibi kimseler hakkında gafur ve rahimdir. " (Bakara-207) ⁶⁵

64 Erkoç Ethem, a.g.e, 40

65 Erkoç, Ethem a.g.e 37

Hiz. Suhayb, orta boylu, kirmızıya mail renkli, kaşları açık birbirine yakın, lisanında Arapçaya nispetle hayli yabancı kelime bulunan, daima güler yüzlü bir zat idi.⁶⁶ Sahabe arasında temizliği, olgunluğu, hazır cevaplığı, tatlı nükteci, nezih ve zarif sohbetleriyle tanınmıştır. Peygamberimizin çok yakınında bulunmasına rağmen O'ndan hadis rivayet etmekte son derece ihtiyatlı davranmıştır. Bunun sebebi Hiz. Peygamberin "kim benim hakkımda bile bile yalan söylerse kıyamet gününde bir arpanın iki ucunu birleştirmekle yükümlü tutulur, onu da asla birleştirip bağlayamaz" mealindeki hadisten kaynaklandığı rivayet edilir. Ayrıca, onun lisanında bulunan yabancı kelimelerin çokluğundan kaynaklanan çekince ile hadis rivayet etmediği de tahmin edilir.

Hiz. Peygamber onun hakkında birçok kere övgüde bulunmuştur. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz :

" Suhayb ne güzel kuldur "

" Suhayb'ı annenin çocuğunu sevdiđi gibi seviniz "

" Suhayb'a kızmayınız "

"Suhayb'ı incitmeyiniz. Eğer onu incittiyseniz Allah ve Rasulünü incitmiş olursunuz"

Bir gün Hiz. Suhayb, Ammar, Bilal ve Habbab mescitte Hiz. Peygamberle birlikte otururken yanlarına Akra bin Celis et-Temimi ve Uyeyne bin Hısn el- Fezari mescide girdiler. Bizi böyle otururken gördüler. Allah Rasulüne şöyle dediler :

"Biz kavmimizin ulularınız. Bu kölelerle birlikte oturmaktan hoşlanmayız. Bizim için ayrı bir oturma ayarla. Araplar da böylelikle bizim üstünlüğümüzü anlarlar. Heyetler halinde gelip iman ederler. Ama Arapların bizi bu kölelerle birlikte görmelerinden utanırız. Biz seninle oturduğumuzda onları kov!" Bunun üzerine En'am Suresi'nin 51-54 ayetleri nazil olmuştur ki ayetler mealen şöyledir:

51. "Kendileri için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir şefaatchi bulunmaksızın Rablerinin huzurunda toplanmaktan korkanları, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye, onunla (Kur'an'la) uyar."

66 Sabuncuoğlu, İhsan, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim I-III, Çorum, 2010, I, 39-40

52. "Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok. Senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovsun. Eğer kovarsan zalimlerden olursun."

53. "Böylece insanların bazısını bazısı ile denedik ki ' Allah aramızdan şu adamları mı iman nimetine layık gördü?' desinler. Allah şükreden kullarını daha iyi bilen değil mi? "

54. "Ayetlerimize iman edenler sana geldiklerinde de ki: 'Selam olsun size! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti (merhameti) yazdı. Şöyle ki: Sizden kim cahillikle bir kabahat işler de sonra peşinden tevbe eder kendini düzeltirse (bilmiş olsun ki) O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Saad bin Ebi Vakkas diyor ki : " Bu ayetler bizim hakkımızda indi...

Kaynaklarda Suheyb-i Rumi'nin vefat yeri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. İbn-i Esir, Şevval 38/ m. 658'de 73 yaşında vefat ettiği yazıyorsa da nerede yattığını açıkça belirtmiyor. Gelibolulu Ali'ye göre Rumiye-i Suğra'ya tâbi Çorum isimli kasabada metfundur. Lakabının Rumi olması kendilerini Rumiye-i Suğra'ya (Anadolu'ya) cezp etmiş oraya çekilip Çorum'da vefat etmiştir.⁶⁷

2- Ubeyd-i Gazi

Sahabeden olduğu iddia edilen Ubeyd-i Gazi hakkında siyer, İslam tarihi kaynaklarında ayrıntılı bilgi yoktur. Ancak Çorum'da Hıdırlık mevkiinde türbeleri bulunan Suheyb-i Rumi ve Kereb-i Gazi ile birlikte ashaptan olduğuna dair kuvvetli bir inanç hakimdir. Aslen Yemen'li olduğu ve hicretin 40. Senelerinde Medine-i Münevvereden İstanbul'un fethi için giden müslüman ordulara bağlı olarak Çorum'dan geçerken şehit düştüğü ve burada metfun bulunduğuna kuvvetle inanılmaktadır.

67 Sabuncuoğlu İhsan, a.g.e, I, 40

*Übeyd-i Gazi (r.a) Kabri
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)*

Tezkire-i Makamat yazarı Ali İzzet Efendi Suheyb bin Rumi, Ubeyd-i Gazi hazretlerinin her ikisinin de ashaptan olduklarının alimlerce bilinmekte olduğu ve Selçuklu sultanları tarafından türbe yaptırıldığını belirtmektedir. Ali İzzet Efendi aynı eserinde Çorum'da kabirlerinin veya makamlarının bulunduğu başka sahabelerden de söz etmektedir. Bunlardan yine islam orduları ile gelerek Çorum'da kaldığı düşünülen Ulumezarda medffun bulunan Yayan Dede, Muzafferüddin Paşa Camii civarında peygamberimizin sancaktarlarından Sa'd b' Ebi Vakkas'a ait kabir veya makam, Hz Hamza'nın yetiştirdiği pehlivablardan ve onunla güreş tuttuğu bildirilen Lenduha Sultan'a ait türbe bulunmaktadır.

Hıdırlık Şeyhi olarak tanınan Şeyh Abbas Külahi 1310 tarihinde Çorum'un tekrar sancak merkezi yapılması ile ilgili zamanın padişahı II.Abdülhamit'e Çorum'lu Hacı Hasan Paşa vasıtasıyla ricada bulunmuş sancak merkezi olması için ileri sürdüğü en önemli deliller arasında da burada sahabeden Suhayb-i Rumi, Kereb-i Gazi ve Ubeyd-i Gazi'nin metfun bulduklarını ifade etmiştir.

Ubeyd-i Gazi hakkında elde edilen bilgiler İstanbul kuşatmasından dönüşte Çorum önlerinde Bizanslılarla yapılan çatışmalarda şehit olduğu yönündedir. Çorum'la ilgili şiir yazan bir şair, bu üç zatın bu bölgeyi şereflendirdiklerini şöyle belirtir:

Billahi ölü değil bunlar diridir
Muhammed Mustafa'nın Bahir Nurudur
Bugün de kalanlara imdatçılardır

Ol Suheyb-i Rumi Ubeyd-i Gazi
Şehitler şahbazı Kereb-i Gazi

Bunlar din yolunda kılıç çaldılar
Ahd-i ikrar üstüne canlar verdiler
Kelleler koltukta vatan buldular

Ol Suheyb-i Rumi Ubeyd-i Gazi
Şehitler şahbazı Kereb-i Gazi

Alâdır makamı yerleri cennet
Edâ edelim dostlar farz ile sünnet
Biz günahkâr kuluz Hüda'ya minnet
Münkirler inkardır yüzünde perde
Öğünde doymazdı yerd bir deve
Muhammed sığadı geldi îmana
Tanrı'nın aslanı Ali ile

Cevlân eyledi de meydana girdi
Tanrı'nın aslanı Ali darbına durdu
Hakk'ın kelamını ol vakit bildi
Cevlân eylediler kestiler başı
Âb-ı Hayat oldu gözünün yaşı
Üçler yediler kırklar oldu yoldaşı

Ol Suheyb-i Rumi Ubeyd-i Gazi
Şehitler şahbazı Kereb-i Gazi⁶⁸

68 Sabuncuoğlu, İhsan a.g.e., I, 53-54

3- Kereb-i Gazi: Amr bin Ma'd-i Kerib

Asıl künyesi ebu Sevr Amr b. Madı Kerib b. Abdillan ez' Zübeydi olan Kerebi Gazi aslen Yemenlidir. Hicretin onuncu yılında Medine'ye gelerek Müslüman olmuştur. Hz Ebubekir döneminde Suriye'nin fethinde görevlendirildi. Yermuk savaşında bulundu bir gözünü kaybetti. Hz Ömer devrinde Sa'd b. Ebi Vakkas ile Irak fethine katıldı Hz. Ömer Sad'a yazdığı bir mektupta 2 bin kişiye bedel iki kişi gönderdiğini bunlardan faydalanmasını ve onlarla istişare etmesini bildirmiştir. Bu kişilerden birisi Amr bin Ma'dı Kerb'dir. Yiğitliğinden dolayı ona Arap cengaveri adı verilmiştir. Aynı zamanda iyi bir şair olan Kereb-i Gazinin şiirleri divan-ı Amr b. Madi Kerib adıyla toplanarak Bağdatta yayınlanmıştır.⁶⁹(1970)

*Kereb-i Gazi Türbesi
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)*

69 Sezikli Hacı Ahmet, İslam Ansiklopedisi İst 1991, Amr b. Ma'dı Kerb mad., III,88 vd

Çorum Hıdırlık bölgesinde Selçuklular tarafından türbeleri yaptırılan sahabeden biri de Amr bin Ma'd-i Kerib'dir. Halk arasında Kereb-i Gazi diye anılır. Mezhic Kabilesinin Zübeyd koluna mensuptur. Ebu Sevr künyesi ile tanınır. Babasının adı Abdullah'tır. Annesi Cürhüm kabilesindedir. Cahiliye döneminde kavminin reisi olduğu bilinir. Yiğit, Kahraman, iyi ata binen birisidir. Ayrıca iri cüsseli, uzun boylu, çok iştahlı olduğu meşhurdur.

Hicretin onuncu yılı Recep ayında Zübeydoğullarından on kişilik bir heyetin başında Amr b. Ma'd-i Kerb Medine'ye S'ad b. Ubade'nin yanına geldi. S'ad b. Ubade heyeti onları Hz. Peygamberin yanına götürdü. Hz. Peygamber Tebuk Savaşından dönüyordu. Hz. Peygamber Amr b. Ma'd-i Kerib ve arkadaşlarını İslam'a davet etti:

"Ey Amr, İslama girin, kurtuluşa erin" buyurdu. Amr b. Ma'd-i Kerib Müslüman olduktan sonra yine Zübeyd kabilesinin reisi olarak Yemen'e döndü. Te'lif-i Kalb olarak Allah Rasulu onu liderlikte daim kıldı. Amr b. Ma'd-i Kerib Yermük savaşında kahramanlığını gösterdi. Ayrıca Kadisiye'de fillerle mücadeleyi üzerine aldı. Büyük başarılar gösterdi. Nihavent savaşında Suriye, İran ve Irak cephesinden büyük savaşlarda adı geçtiği gibi Ermenistan Seferinde Selman b. Rebia komutasındaki orduda bile zikredilmektedir.⁷⁰

Amr b. Ma'd-i Kerb'in Nihavent savaşına katılıp kahramanca savaştığı konusunda tarihçiler arasında tam bir görüş birliği vardır. Amr'ın bu savaşta birçok yararlılıklar gösterdiği ve sonunda yaralandığı da bilinmektedir.⁷¹

Amr b. Ma'd-i Kerb'in İslama girişinin destanlaştırılmış şekli Kerebi Gazi Destanında şöyle anlatılmaktadır :

Yemen'de ulu bir padişah vardı. Adı Haris idi. Çok güçlü ve kuvvetli idi. Her an cenge hazır kırk bin savaşçısı vardı. Ona bir gün Allah'ın Rasulu Hz. Muhammed Mustafa'dan söz ederek şöyle dediler : "Arabistan'da bir yiğit çıkmış, cümle alem halkına önderlik eden bir peygamber olduğunu iddia ediyormuş. Önce Mekke'de imiş, sonra Medine'ye taşınmış. Dinine yüzlerce kişi girmiş. Her geçen gün daha da büyüyor,

70 Sezikli, Hacı Ahmet a.g.e, III,88 vd

71 Sezikli, Hacı Ahmet a.g.e, III,88 vd

tanınıyor ve saygı görüyormuş. Halk ona ümmet olmak için yollarına koşar olmuş. Kendisine canı gönülden inanan çok güçlü ve çok sayıda askeri varmış. O askerlerin her biri evini, ocağını, eşini, çoluk çocuğunu bırakıp canını O'nun yoluna feda etmeye hazır beklermiş. Hele bir pehlivanı varmış ki, amcasının oğlu olurmuş, değme yiğitler ondan çekinir ve korkarlarmış. Arap yarımadasında ne kadar seçkin ve önde gelen kabileler varsa kimini kırıp geçirdi, kimini esir etti. Yalçın kaleleri aşırıp birçok şehri fethetti. Öyle bir yiğit ki, cihan daha onun gibisini görmedi. Yeryüzünde ona benzeyen kimse yok. Bütün Araplar ondan korkar oldular. Çoğu da onun yüzünden Müslüman oldu. ”

Ulu padişah Haris bu haberi değişik kaynaklardan sordu, soruşturdu. Kendisine gelen her haber onun kaygı ve endişesini artırmaya, huzurunu alt üst etmeye yetti. Bütün devlet erkanını huzuruna çağırıp onların görüşünü sordu. Ve dedi ki : “Bu Mekke’de çıkan kişi var ya, günden güne büyüyormuş. Çevrede ne deve sürüsü bırakmış, ne kale, ne şehir, yakınlarda ne kadar köle varsa hepsini ele geçirmiş, beylerini esir etmiş. Şimdi onun askerleriyle beraber bu tarafa doğru gelmesi an meselesidir. Her an üstümüze yürüyebilir. Diyeceğim o ki: Bu tarafa gelmeden önce biz onun üstüne yürüyelim, düşmanı yok edip yerimizde rahat olalım.

Devlet erkanı görüş birliği ile dediler ki:

“Ey ulu padişahımız, canımız yoluna feda olsun. Gerçekten doğru söylüyorsun. Onu ansızın gafil avlayalım. Halkımızı da onun şerrinden koruyalım. Ama derler ki; Onun yanında bir yiğit varmış, onu kimse alt edemezmiş. Bu civarda da bir yiğit pehlivanımız vardır. Ona yetse yetse bizim pehlivanımızın gücü yetebilir. Bizim yiğidimizin adı Ma’d-i Kereb’dir ki, bütün Yemen ve Arap halkı ondan korkar. Her gün bir öğünde bir deveyi yer. Bir tulum su içer.

Öyle yiğit ve güçlü bir pehlivandır ki, o Ali’ye ancak o güç yetirebilir. Diyeceğimiz odur ki, biz bu işte ancak onunla olursak başa çıkabiliriz. Ona haber sal, gelsin, ona ikramda bulun, mal ver, hil’at ver, başarılı olursa ona iller vermeyi vaat et. Onu canını ortaya koyarak savaşılmaya ikna et. Çok büyük bir iş yapacağına inansın.”

Derhal o pehlivana ulaşabilecek bir ulak bulup eline bir mektupla yanına çeşitli armağanlar verdiler. Elçi pehlivana varır, Ma’di Kerb

mektubu okur okumaz, tamam başım gözüm üstüne deyip derhal yola koyuldu. O pehlivan daha ulu padişah Haris’in şehrine girmeden bütün beyler, vezirler onu, yolda karşılamaya çıktılar. İpek atlastan bir çadır kurup içine ipekli, çiçekli halılar döşediler. Binbir çeşit yiyecekler ve içecekler getirip, yedirip içirdiler, sazlar, rebablar çalır çengiller oynattılar. O gece pehlivanı memnun etmek için her şeyi yaptılar.

Gece sona erip sabah olunca padişahın sarayına gitti. Kapıdan girer girmez selam verdi, padişah ve vezirleri onu saygı ile karşıladılar. Sonra padişah onu yanına aldı ve “Ey erenler aslanı, hoş geldin, safalar getirdin” dedi. İkramlar yapıldı, yenildi, içildi. Sonra padişah yanındakileri de dışarı çıkarıp pehlivanla baş başa kaldıktan sonra durumu şöyle anlattı :

“Ey pehlivan, sana son zamanlarda soruşturup araştırdığım son derece endişe verici bir durumu açıklayacağım, beni anlayacağını umarım.

Mekke Araplarından Muhammed adında biri çıkmış, Arap halkını da arkasına almış. Asker toplayıp dört bir yanda fetihlere girişmiş, birçok kaleler alıp yerle bir etmiş. Beylik hevesine kapılmış, o yörenin insanları da ona uymuşlar. Onun bir sihirbaz olduğunu da söyleyenler var. Bana gökten melekler iniyor diye söyleyip duruyormuş.”

Diyorum ki: O, bu taraflarda henüz fazla tanınmıyor. Asker çekip de bu taraflara gelmeden sen onun işini bitir, Şehirlerimiz onun şerrinden emin olsun. ”

Pehlivan dedi ki:

“Ey padişahım; ferman senindir. Emrin başım üstünedir. Derhal onun üstüne varır, onunla savaşır, verdiği zararları ortadan kaldırmaya çalışırım. Eğer onun sözü hak ise şüphesiz ki o başarılı olur, eğer ki batıl ise onu yerle bir etmeye söz veriyorum.”

Padişah dedi ki:

“Ey pehlivan; sen sağ salim geri dönüp gel, sana kaleler vereyim, içinde askerlerin olsun, hazinelerin ağzına kadar dolsun. Eğer şimdi istersen beşbin asker vereyim, hemen onun üstüne yürü.”

Pehlivan:

“Ey padişah; bana güçlü kuvvetli dört bin er ver, altlarındaki atları tazılar gibi hızlı koşsun, üstündeki erlerin her biri eli kılıç tutan yiğitler olsun. “İstedığı her şeyi verdiler. Öyle bir asker toplandı ki, görenler hayret içinde kaldılar. Her biri şimşekler gibi çakıyor, at üstünde pehlivanlar dalgalar halinde geçiyorlardı. Düzenli askerler ve yiğit pehlivanlarla yola çıkıp peygamber üzerine doğru yürüdüler.

Bu olayı anlatanlar diyorlar ki : Yemen tarafından böyle bir hazırlık yapılırken Peygamber Muhammed Mustafa’ya Cibril-i Emin geldi, Hak Teala’dan selamlar getirip, Amr b. Ma’d-i Kerib’in hikayesini olduğu gibi anlattı. Sonra da dedi ki :

“Ya Muhammed ! Gönlünü hoş tut. Cenab-ı Hakk muhakkak sana yardım edecektir. O gelen askerler Müslüman olacak. Amr b. Ma’di ise sana biat eyleyecektir. Rasulullah derhal Bilal-i Habeşi’yi çağırdı. Şehrin içinde sokak sokak gezerek mü’minleri mescide çağırmasını istedi. Bilal-i Habeşi de şehrin sokaklarını dolaşarak Peygamberin emrini mü’minlere tebliğ etti. Çağrıyı duyan bütün mü’minler derhal mescitte toplandılar. Peygamber (s.a.v) minbere çıktı, bir hutbe i’rad etti, çeşitli nasihatlar da bulundu. Cebrail (a.s)’in getirdiği haberleri mü’minlerle paylaştı. “Şu anda düşman olarak bize doğru gelen askerler Müslüman olup size kardeş olacaklardır, şimdi size soruyorum, bu durum karşısında nasıl bir tedbir alalım, onlara karşı mı duralım, yoksa durup burada bekleyelim mi, ne dersiniz? ” diye sordu. Ashab’ın önde gelenlerin bazıları söz alıp şöyle dediler:

Ya Rasulallah, emrin can baş üstüne, canımız senin yoluna kurbandır. Bizi tanırın, onlara karşı cihaddan çekinmeyiz. Eğer Allah bize yardım vaat ettiyse mü’minlere evinde yatmak layık değildir. Şehrimize yabancı askerlerin girmesine izin vermeyelim.

Peygamberimiz buyurdular ki: “Ben size Allah’tan bir elçiyim, buyruk onundur. O buyurmuştur ki, kim onun buyruğunu tutar ve onun yolunda ölürse hiç şüphe etmesin ki, cennete gider ve ebediyen bana komşu olarak kalır. Kim ki, hayatta kalırsa hem sevap ve ecirlere nail olur, hem de ganimet alır.”

Bu nasihattan sonra mü’minler neşe ve heyecan içinde evlerine çekildiler. O gece techizatlarını kuşanıp sabahleyin Rasulullah’ın

huzuruna geldiler. Rasulullah da cenk elbisesini giyinip mescide geldi. Elinde kılıcı olduğu halde namazı kıldırıp Allah’a dua ve niyazda bulundu. Namazdan sonra atına bindi, bir tarafında ensarın büyükleri bir tarafında muhacirlerin arslanları dalga dalga yola koyuldular. Görenler denizden büyük dalgalar geliyor sanırdı. Önden bayraklar çekildi, cihan tekbir sesleriyle yankılanmaya başladı. Birkaç gün bu şekilde yol aldılar. Ordu birlikleri birbirine yakın olarak seyrediyorlardı. Önden gidenler sonunda düşman birliklerinin konakladığı yerleri görüp derhal Rasulullah’a haber verdiler. Bu Ma’di Kereb denilen pehlivan bir acayip yiğide benziyor, onun vuruşlarına kimse dayanamaz, öyle büyük kişi ki, kimse ona kolay kolay bir darbe vuramaz. Günde tam tamına bir deveyi yer, onun günlük gıdası budur. Yemen şahı onu nereden bulduysa getirip askerlerinin önüne yerleştirmiş.

Rasulullah buyurdu ki:

“Bu düşman nasıl düşmanmış? Kim bize o askerlerin durumunu gizlice öğrenip sağ salım haber getirecek?”

Huzeyfe hemen yerinden doğrularak atıldı. “Ben varayım, o düşman içinden haberleri ben getireyim ey Fahr-i Alem” dedi. Rasulullah buyurdu ki:

“Ey Huzeyfe, var git, o askerlerin arasına gizlice katıl, çok ihtiyatlı davran, topladığın bilgilerle tekrar geri dön”

Huzeyfe gitti, düşman askerlerinin arasına katıldı, gizlice dolaşmaya başladı. Gezerken onu tanıdılar, hemen onu yakalayıp derhal Amr’ın huzuruna götürdüler. Amr Ma’d-i Kerb baktı, bu kimdir diye sordu. Bu kişi bir casustur. Askerimizin arasına gizlice katılmış bilgi toplamaya çalışırken yakaladık ve senin huzuruna getirdik ” dediler.

Huzeyfe diyor ki; Yüce yaratıcımız Allah Teâlâ öyle adam yaratmış ki, sanırsın ki gövdesi bir dağ parçasıdır. Rengi kara değil aktır. Görünümü büyük, heybetli ve kuvvetlidir. Elinin içi neredeyse bir karış büyüklüğündedir. Tek başına bir millet ama görünüşü hiçbir millete benzemiyor. Başını kaldırıp bana seslendiğinde gök gürüyor sandım. Bana dedi ki:

Kimin nesisin, atan kaçtır, kimin oğlusun, nereden gelip nereye gidiyorsun, neye inanıyorsun ve kimin casususun? Bütün bunları bana dosdoğru söyle, yoksa derini yüzer şuracığa bırakırım.

Huzeyfe diyor ki: Önce Hakk'a sığındım, sonra Rasulullah'tan imdat diledim, gönlümü ferah tutarak cesaret ve açık yüreklilikle dedim ki; eğer beni dinlersen sorularına açık yüreklilikle cevap vereceğim.

Sen kimsin diye soruyorsun, ben Allah'ın kuluyum, Muhammed Mustafa'nın ümmetiyim. Kimin oğlusun diye soruyorsun, atam gök, anam yeryüzüdür. Yer ile gökyüzünün oğluyum ben. Atan kaç kişidir diye soruyorsun, anam da atam da birdir. Nereden gelip nereye gittiğimi soruyorsun. Beni yüce Yaratıcımız Allah Teala yaratmıştır, ancak onu görür onu bilirim. Yine tekrar dönüp ona ereceğim. Neye inanıp güvendiğimi soruyorsun, onu da söyleyeyim sana. Muhammed (sav) 'in yolundan gidiyorum. Bu din uğruna gözümü kırpmadan canımı veririm. Kimin casususun diye soruyorsun, ben Allah Rasulü'nun elçisiyim. O ki, sana da bana da bütün insanlığa da gönderilmiş bir elçidir. Bunların hepsi Allah birdir, her şeye gücü yeter, Muhammed O'nun kulu ve Rasulüdür derler, O'nun gösterdiği yol dosdoğru Allah yoludur.

Amr b. Ma'd-i Kerem bu sözleri duyunca şaşırıp kaldı. Bir tarafa dayanarak oturuyordu, toparlandı, düzgünce oturarak ciddileşti, Huzeyfe'yi yanına çağırdı ve dedi ki; Ben de tam bu işi soracak birisini arıyordum. Senin gibi birini bulmuşken anlat bana. Muhammed dediğin kimdir, nasıl bir kişidir? Şöyle onu görüp öğrenebileceğim şekilde açıkça anlat!

Huzeyfe hemen söze başladı. Ey ulu kişi, ben onu anlatayım sen de dinle:

Endamı öyle ölçülü ki, serviden daha güzel, ahlakının güzelliğini anlatmaya söz kafi gelmez. Hiçbir beyaz onun yüzünün beyazlığına eş değil, hiçbir gülün yaprağı onun gül yüzüne benzer değil. Alnından öyle parlak bir ışık saçıyor ki, onun durduğu yerde ışığa gerek yok. Kaşları kara, arası yakın, gözlerini gören yüceliğe erer hemen, dişleri sanırsın ki baş incidir. Gövdesi ne kalın ne incedir. Boynu ak gümüşten daha ak, siyah sakalından parlar. Işık, elleri ak ipeklerden

daha yumuşak, boynu ne uzun ne kısa el-hak. Parmakları ak billur dalı gibi, parmak ucundan ışık saçan tırnakları. Öyle bir yürüyüşü var ki, yumuşak kuma bassa bir eser bırakmaz, demirden taşlara bassa ayağının izi kalır. Öyle ahenkli konuşur, öyle düzgün ifadeler kullanır ki, ona benzeyen hiç kimse daha yeryüzüne gelmemiştir. Cömertlik ve ihsanların kaynağı odur. İyilik ve güzellikler topluluğunun sultanı da o. Hem Halim hem Kerim'dir. Hem çok sabırlı hem de cömertlerin en cömerdi. Hem namuşça en temiz, hem de Allah'a çokça şükredicidir. O, bu büyüklüğü ile halkı aydınlatan bir güneş gibidir. Onun vasfını her lisanını anlatmaya gücü yetmez. Kimse onu söz ile anlatamaz. Ancak güzel sözler onun özellikleriyle methedilebilir. Amr b. Ma'di Kerem söze girerek dedi ki:

Yeter ey Huzeyfe, aferin sana, gördüm ki çok güzel anlattın.

Huzeyfe dedi ki:

Ya Seyyid, inan doğru söylüyorum, yüce Yaratıcı Allah hakkı için söylediklerimin hepsi doğru, hiçbirinde yalan ve abartı yoktur. Aslında daha söyleyeceğim çok şey var, söylediklerim onun vasfının binde biri bile değil, lakin seni ikna edebilecek miyim onu bilmiyorum.

Amr dedi ki:

Madem bu kadar doğru söylüyorsun, buraya gizlice niye geldin.

Huzeyfe dedi ki:

Askerlerini görmeye geldim. Nasıl askerlerdir, düzenleri, dizilişleri, silahları nasıldır, onları öğrenmeye geldim.

Amr dedi ki:

Ey Huzeyfe, hiç kendini yorma, ben sana açıkça söyleyeyim. Hepsini seçkin dört bin askerim var. Ben dahi bin askere bedel sayılırım. Git o peygambere olduğu gibi haber ver, hazırlansın, yarın cenk günüdür. Şüphesiz ki büyük bir cenk bizi bekliyor. Kimin yönü doğruya ise, kim haklı ise elbette tanrısı ona yardım edecektir, kim de batıl yolda ise, haksızsa o da elbette yenilip hâk ile yeksan olacaktır.

Huzeyfe oradan dönüp peygamber katına geldi. Hz. Peygamber neler gördüğünü sorduğunda gördüklerini ve Amr'dan dinlediklerini bir bir anlattı. Peygamber (sav) bu sözleri işittikten sonra "Allah bizimle beraberdir, sakın yılgınlığa kapılmayın" diye nasihatte bulundu. Huzeyfe oradan dönüp geldiğinde geceydi. Sabah olur olmaz bütün mü'minler namaza durup Hakk'a niyazda bulundu. Peygamberimiz askere savaş düzeni aldırıldı. Bayrakların, alemlerin açılmasını emretti. Sağa sola pehlivanlarını, yiğitlerini yerleştirdi. Bir alem Abbas'a verip onu gözetleme yerine gönderdi. Sağ yanında askerin varisi durur, sol yanına ise Ebu Zerr El- Gıfari'yi görevlendirerek ona da bir alem verdi. Ali'nin elinde de bir alem var. O da kiblede duracaktır. Kendisi ensar ile, muhacirler ise çevre yanlarda görev aldılar. Herkes yerine yerleştikten sonra Peygamber (sav) askerlerine şöyle bir hitabede bulundu:

"Ey Allah'ın askerleri, şimdi şu anda cennet kapıları ağzına kadar açılmıştır. Cennet hurileri kapılarda beklemekte, şehitlerin ruhuna imrenerek bakmaktadır. Bu savaşın sözleri bütün felekleri inletecek, melekler ise sizi temaşa etmeye gelmiş bulunmaktadır. Bugün sakın ola ki yılgınlık gösterip yerinizden ayrılmayınız, düşmana kılıç sallamaktan da geri durmayınız. Gönlünüzü bir tutun. Şehadeti ganimet bilin."

Tam da bu sırada Amr Ma'd-i Kerb ansızın çıkageldi. Ortalık toza dumana karıştı. Sağ ve sol cenahta askerleri belirdi. Kösler nekkareler çalınmaya başladı. Erenler narası, atların avazı erişti göğe, doldu dağ yazı.

Amr o gün üç zırhı üst üste giymişti. Başına da demirden bir tolga geçirdi. Beline bir kuşak doladı. Boynuna hamayil taktı, kılıcını beline sokup kalkanını koluna yerleştirdi. Sonra mızrağını çekip haykırarak meydan okumaya başladı. Ürkütücü bir sesle haykırdı. "var mı bir pehlivan, gelsin de görelim" dedi.

İslam askeri içinden hemen Mahmud ibni Deyyac adında bir pehlivan çıktı. Şiddetli bir savaşa tutuşmuşken Amr onu göğsünden yaraladı, kanlı gövdesi toprağa düşerken ruhu göklere yükseldi. Hemen İslam askeri içinden bir pehlivan daha çıktı. Adı Mahmud ibni Dennac idi. O da Amr ile yaman bir cenge başladı, onu uzun bir süre oyaladı. Sonra onun da kanı toprağa düşerken huriler gelip ruhunu cenneti âlâya taşıdılar. Sonra ensardan bir yiğit meydana atıldı. Adı Haris, kendisi pehlivandı. Servi boylu, ay yüzlü, ince belli alnı ak, zülfü siyah bu delikanlı naralar savurup gürledi. Mertçe ve yiğitçe meydan okudu. O

anda Rasulullah "onu meydana salmayın, çağırın buraya gelsin" diye haber gönderdi. Yiğit Rasulullah'ın huzuruna gelince Rasulullah ona sordu:

"Ey yiğidim, atan, anan var mı, söyle bakalım!"

Yiğit cevap verdi:

"Atam senin yoluna canını feda ederek şehid oldu. Ancak anam sağdır."

Rasulullah buyurdu ki:

"Öyle ise şimdi sana savaşmak gerekmez, geri dön."

Bu sözleri işiten genç adam ağladı, gözü yaşlarla doldu. Ya Rasulallah dedi, babam beni bekliyor, canım yoluna feda olsun. Benim cenge katılmamı, düşman önünde kılıç çekmemi o istemişti. Eğer ölürsem cennet içinde mutlaka onunla buluşurum. Eğer kalırsam senin rızana ererim. Bu da benim için bulunmaz bir devlettir. Ya Rasulallah gel beni men etme cenge çıkayım..."

Rasulullah gördü ki, atası bu genci çok sevmiş, o da atasını çok sevmiş. Ve şöyle buyurdu:

Bu ensar kavmini çok sevdiğini söyleyip de bana serzenişte bulunanlar görsünler, ya İlahi sen bu ensar kavmini hem dünyada hem ahrette yarığa, onların evlatlarını aziz kıl, ve gence dönerek dedi ki: "Ey genç adam, cennette atan ile buluşmak nasip olsun, Hak Teala komşuluğunda sana öyle bir makam versin ki, görenler hayretler içinde kalsınlar. Hurilerle, ğılmanlarla, Vildanlarla sohbet edesin. "O genç bu duadan son derece mutlu oldu. Derhal atını meydana sürdü, cevelan edip çok etkili bir söz söyledi.

Amr dedi ki:

Ey yiğit, sen kimsin, adın nedir, Araplar elinde hangi topluluğa mensupsun.

Genç dedi ki:

"Adım Haris, ensar ehliyim, Allah'ı bir bilen ikrar ehliyim"

Amr dedi ki:

"Bu ensar da kimmiş, söyle ki bileyim, ben onları hiç duymadım."

Genç dedi ki:

“Ensar, Rasulullah’ın doğru yaranları, Allah’ın ona seçtiği yardımcılarıdır. Hepsi canla başla Allah Rasulunun yoluna kurban olurlar, toptan O’na biat etmiş bir topluluktur. Ha eğer Arap kabileleri içindeki yerimi soruyorsan aslım Yemenlidir. Ma’d-i Kerb bu sözü işitince gence yöneldi, gür sesiyle bağırdı: “Ey ensar ve arap yiğidi, geri dön, mertsin, yiğitsin, yakışıklı ve sevimli bir gençsin. Çok temiz yüzlüsün, pehlivanlarla ceng edersen atanı ananı üzer, ağılatırsın, bu iş sana göre değil.

Haris dedi ki:

Asla dönmem, ancak bir şartla dönebilirim. “Sen beri gel Hakk’a inan, eğer inanmazsan ya seni öldürürüm ya ölürüm. Bu üç seçenekten birini tercih et!”

Bu sözleri duyan Amr çok kızdı. Daha Haris mızrağını çıkarmadan onun canına kıydı. Huriler yetişip kara kanını nur ile yıkadılar, Haris’i cennete yolladılar. Amr tekrar meydan okumaya başladı, meydanda da at koşturdu, elinde bir kılıcı vardı ki, adına Samsam derlerdi. Aslı yıldırım parçasından yapılmıydı. Onu Yemen sultanları bulmuş, acayip bir kılıç yapmışlardı. Bu kılıca haftada bir yeni kın gerekirdi, Öyle keskindi ki bir hafta içinde kınını yerd. Bir kimsenin bir suçu olsa o kılıç onun başına dikilir, kimse elini sürmeden o suçluyu ikiye biçiverir, baştan ayağa deler geçerdi. Yedi karış uzunluğunda idi. Ondan başka kimse de o kılıcı kullanamazdı. Kılıcını çıkardı, nara atarak gösteri yapmaya başladı. Orada ulu bir ağaç vardı. Kökleri sağlam, dalları etrafa yayılmış, hoş gölgeli bir ağaçtı. Geldi o ağacın yanına durdu, kılıcını omzuna kadar kaldırıp tekrar haykırdı:

Burada bir yiğit yok mu, bu ordu pehlivansız bir ordu mudur? Ey Muhammed, pehlivanların nerede. Miktat nerede? Ammar nerede? Abbas nerede, Mirdas nerede? Göz bozan pehlivan erleri nerede? Din yolunda can baş veren yok mu? Zübeyr ibni Avvam’a ne oldu? Pehlivanlarının hepsi de benden korkmuşa benzer. Eğer onlar korktuysa Arslanın hani, amcanın oğlu Şah-ı Merdan’ın nerede? Eğer o da korktuysa gönder onu gelsin. Çünkü onun benden bir alacağı vardı, gelsin alsın...

Bu sözleri duyan şah-ı merdan Hz. Ali heyecanlandı. Ya Rasulallah destur ver varayım bu adama, kim olduğunu bildireyim, onunla öyle bir cenk edeyim ki cihanı başına dar edeyim.

Peygamberimiz (sav) Ali’ye seslendi, gel ya Ali dedi. Hz Ali Peygamber (sav) katına geldi. Allah Rasulu onu öptü, kucakladı, dua etti, destur senindir, yürü, dedi. Allah seni korusun, gözetsin, yardımcın olsun. Seni eşi ortağı olmayan Yüce Yaratıcıya ısmarlıyor, O’na emanet ediyorum. Seni yine sağ salım geri göndermesi için dua ediyorum.

Şah-ı Merdan Hz Ali atına binip meydana çıktı. Öyle bir heybetle döndü ki, Allah’ın izniyle O’nun heybetinden haykırışından yer gök sarsıldı. Öyle şahane cevelan eyledi ki Amr’ın canı sıkıldı. Amr kendi kendine, “galiba bu ötekiler gibi minnetle cenge girenlerden değil. –Acaba- Bundan kurtulabilir, yahut onu yenebilir miyim...” diye düşündü.

Amr korktuğunu belli etmemeye çalışarak ona da sordu:

Kimsin, adın nedir, aslın neslin nedir?

Şah-ı Merdan meydan okuyarak haykırdı:

Adım bellidir ki, herkes bilir, Hayber’in kapısını yıkan benim, mancınıkla göğe çıkan benim. Ol Ali ibni Talib benim. Kafir üzerine daima galip gelen benim. Ali ibni Talib benim.

Amr, Şah-ı Merdan adını işitince hemen savaş düzeni aldı. Heybetle atını şah-ı merdan üzerine sürdü. Göğsünden hançerleyip atından yere düşürmek istiyordu. Hz Ali daha atik davrandı, önce atından aşağı atladı, sonra bir hamle ile tekrar atına bindi. Bu vuruşu başaramadığına canı sıkılan Amr Şaha doğru bir hamle daha çekti. Büyük bir su kütleşi gibi üzerine yürüdü, süngüyü tam göğsüne vuracaktı ki, Hakk Arslanı Şah-ı Merdan onu bir ucundan şöyle tartıp hamlesini bozguna uğrattı. Süngüsünü elinden aldı. Amr az kalsın yıkılacaktı ki o süngüyü tekrar alıp yabana attı. Çok kızdı. Bu sefer kılıç çekti ve döndü dedi ki:

“Mağrur olma ya Ali, bu işler cenkte sırayla olur. O süngüyü aldığına aldanıp da kılıcımın hışmından kurtulacağını sanma. Benim yanımda sen neye benziyorsun biliyor musun? Cam bir tabak içinde yanan bir muma benziyorsun. Kuvvetli bir yel esse onun hali ne olur, sen

bilirsin, o mumdan ve ışıktan eser kalıp kalmayacağını. Şah-ı Merdan da dedi ki:

Ey pehlivan, sen bir kül yığının benziyorsun, bir yel esse o kül yığının hali ne olur, onun hali dağılıp tozmaktır, dedi.

Amr bu söze çok içerledi, öfkeleni, gazaba geldi. Şah ise ona iyilik ve güzellikle söylemişti. Bu arada Amr bir hamle daha yapıp şahı gafil avlamak istiyordu. Amma Ali onlardan değildi. Gaflete düşecek biri değildi. Amr tekrar bir hamle daha yaptı. Şaha yetişip bir kılıç vurdu, şah-ı merdan ona kalkaniyla karşılık verdi. Kılıcı bu sefer de kesmedi. Yine eli boşa çıktı. Amr o kılıcı çalınca kalkanın da ikiye biçileceğini sanıyordu. Olmadı. Şahın kalkanını kesmedi. Şüpheye düştü. İçini bir korku bürüdü. Ya Ali, dedi. Bu kalkanın nasıl bir kalkandır dedi. Hangi madenlerin karışımından yaptırın, adı nedir?

Şah-ı merdan dedi ki:

Bu kalkanın adı "Ecel yolu"dur. Allah'ın koruması ile dürüstlüğün karışımından yapıldı, Allah da onu dostuna kalkan eyledi. Hakk'ı tanıyan kimsenin kalkana ihtiyacı yoktur. Hakk'ı tanımayan kişi ise kendisini kalkanın koruyacağını sanır. İşi bitiren Cenab-ı Hakkın yüce kudretidir. Bu ayetler onun kudretinin sebep-i hikmetidir. Bu sebepler o hikmeti anlayabilmek için vardır. O sebepleri elden bırakmamak gerekir. Kim Allah'a doğru tevekkül kılsa bütün bu sebeplerin ondan olduğunu anlar. Biz kalkana tevekkül kılmayız, yaradanımıza itimad eder ona gönülden iman ederiz.

Ben seninle cenk etmeye bir gömlekle gelirdim, elime kılıç bile almazdım, hatta yaya gelir ata da binmezdim. Bu sefer sen "bunlar cadıdır, sihirbazdır" dersin. Ben bunun için cenk aletlerimi kuşandım. Bunun için bu cenk atıyla seni karşıladım. Yardım ancak Allah'tandır. Onu da kime dilerse ona verir.

Amr bu sözleri duydu ve dedi ki:

"Ey Ali vallahi sözlerin kılıçtan keskindir. Ancak illa ki ben seninle büyük bir cenk etmeliyim. Öyle bırakıp gidemem. Beni anla. Bu işin sonucu ne olur bilmem. Savaşarak başladık bu işe. Ama sonunu merak etmekteyim. Hz Ali "inşallah bu işin sonu hayır olur ve hayırla

son bulur" dediler. Yine meydanda dönmeye ve birbirlerine meydan okumaya başladılar. Amr Ma'di yine bir kılıç vurdu, Şah kalkaniyla cevap verdi. Ma'd buna yine şaşır kaldı. Amr'ın kalkanı Çin-i Pulat (Çin çeliği) idi. Ali'nin vuruşu onu bir hıyar gibi ikiye biçiverdi, yarısı yere düştü. Amr'ın korkudan eli titremeye başladı. Hayretler içindeydi. Atını bir kenara çekti. Akli karıştı. "Ey Ali, vuruşun çok sert, pazuların sağlam ve kuvvetli. Gençsin, delikanlısın, seni öldürmek bana yakışmaz. Ey genç adam, baban da benim dostumdur. Gençlik çağındasın. Daha dünyayı göreceksin ve yaşayacaksın. Aslında sana da içim öyle ısındı ki, gönülüm seninle cenk etmeyi bile istemiyor. Amacım seni öldürmek olsaydı, çoktan cenazeni yere sermiş olurum. Sen git selamette ol, başkası gelsin.

Şah-ı Merdan dedi ki:

Ey Amr, beni iyi dinle, başkaları da gelse fark etmez. Tilki erişemediği üzümüne ekşidir, dili yakar" der. Vallahi eğer senin gücün bana yetmiş olsaydı hiç aman vermezdim. Ama ben sana fırsat tanıdım. Sana karşı içimde bir sevgi doğdu. Müslüman olabileceğini umuyorum. Şu anda elimde aciz bir fare gibisin, heybetimin karşısında kurbanlık koyuna benziyorsun!

Amr bu sözü işitir işitmez öfkeden deliye döndü. İki yiğit yine meydana çıktılar. At koşturup savaş hünerleri sergilediler. Birbirlerine meydan okudular. Cenk meydanı şenlendi. Görünmedik bir cenge tutuştular. Öyle toz kaldırdılar ki, ikisi de toz içinde kayboldular, uzun bir süre toz toprak içinde mücadele ettiler.

Öte yandan Hz Muhammed Mustafa (sav) dua etmeye başladı:

"Ya Rabbi, sen Ali'yi koru, o hem dinin yardımcısı, hem velidir. Hem Mustafa'nın amca oğludur. O murtazadır. Allah'ın kendisinden razı olduğu kişidir. Ondandır hem Müslümanlar hem Muhammed Mustafa çok hoşnuttur. Ya İlahi, o Arslanı sen dört yandan gelecek düşmanlardan muhafaza eyle, ya ilahi senin kalbi saf kullarını koruyacağına dair va'din vardır, Ali kalbi tertemiz has bir kuldür. "

Böyle deyince Zübeyr ibn Avvam ileri atıldı. Ya Rasulallah, emir buyurursan ileri atılıp Ali'ye yakından bakayım, nasıl cenk ettiğini göreyim.

Zübeyr, destur aldıktan sonra derhal cenk meydanının yakınına geldi. Aralarında şöyle bir konuşma geçtiğini haber verdi:

Amr diyor ki: Ya Ali, hayret edilecek bir şey gördüm. Senin atının bir ayağını kılıçla çeldim, at üç ayak üzerinde duruyordu.

Hz. Ali ona dönüp dedi ki:

Artık aciz kaldığını kabul et ey Ma'di Kereb, şimdi de hileye başvuruyorsun. Cengi yiğitlikle değil hileyle kazanmaya çalışıyorsun!

Amr Ma'di Kereb aniden Şah'a öyle bir kılıç salladı ki ondan kimse kurtulamazdı, ancak Şah-ı Merdan kalkanı ile korundu. Amr kılıcının kesmediğini, vuruşunun işe yaramadığını görünce çok üzüldü, bu kez de Allah'ın Arslanını yakasından çekerek atından indirip yerde sürüklemeye çalıştı. Fakat ne kadar çektiyse, bırakın atı çekmeyi, yerinden bile kıpırdatamadı. İstedığı onu bütün olarak kucaklayıp yerde sürüklemeyi. Allah'ın Arslanı büyük bir heyecanla ve öfkeyle sarsıldı ve Muhammed Mustafa'nın yüzü suyu hürmetine daha seni elimden kimse kurtaramaz, diye haykırdı. Artık sana aman vermeyeceğim. Elimden de kurtulamazsın dedi. Bu sözleri duyan Ma'di Kereb bir hoş oldu, şaşırıldı. Bu arada şah-ı merdan onu yaka paça boğazından yakalayıp attan aşağıya indirdi. Bir eliyle kaldırıp doğruca demirden dağ parçası gibi adamı Rasulullah'ın yanına getirdi.

Bu durumu gören mü'minler onu karşıladılar. Gördüklerine inanmak zordu, her birisi Allah'ın Arslanı Hz. Ali'yi takdir ve tebriklerle karşıladılar. Muhammed Mustafa'nın huzuruna geldiklerinde yenleriyle alınının terini silip elini öptü, Allah Rasulü de ona dua etti. Amr şaşkınlık içindeydi. Ona da dedi ki: Ey Amr ibn Ma'di Kereb, dinimin koruyucusu bu talihli yiğidimi nasıl gördün?

Amr bin Ma'd-i Kereb döndü ve dedi ki:

"Ya Muhammed, nice arslanlar yendim, nice pehlivanlarla cenk ettim, ancak bu senin amcaoğlu gibi bir süvari görmedim. Ben görmediğim gibi hiç kimse görmemiştir. Onunla savaşırken öyle acayip şeyler gördüm ki inanmak zordur. İki kuş onun başının üstünde dönüp duruyordu. Başlarında taç altından ışıklar saçıyordu. Yeşil nura benzer gıysilervardı, her an onlar gözümün önüne geliyordu. Ne zaman bir kılıç

çalsam kanatlarıyla bana karşı geliyorlardı. Ben kılıcımı çok denedim değmeden kesip doğrayan bir alet iken bu kuşların kanadından bir tel kesemedim. Rasulullah buyurdu ki:

Ey Amr Kereb, o kuşların kim olduğunu biliyor musun sen? Onlardan birisi Cebrail, birisi Mikail idi. Doğru görmüşsün, böylece bu bize inandığını da gösterir. Gel şimdi sen kendini satın al, serdarlığınla kahr olup yere girme!"

Amr dedi ki:

Şimdi hiç malım mülküm yok, malım olsa bile şimdi onu size getirip verecek gücüm kuvvetim yok.

Peygamber (sav) buyurdu ki:

Hayır biz mal ile para pul karşılığı satmıyoruz, altınla, akçeyle satmadığımız gibi boş sözlerle de ilgilenmiyoruz. Ancak biz iki söze satarız. Çok değerli iki sözdür: Bu sözlerden birisi "Allah birdir" diğeri ise "Muhammed Allah'ın Rasuludur" demelisin. Bu iki sözü yürekten inanarak söylersen bütün günahlardan arınır, temiz ve pak olursun. İki cihanda da bahtın açık olur.

Amr dedi ki:

Ya Rasulullah, sen bana nasıl söyleyeceğimi öğretirsen ben sana o şekilde ikrar veririm." Dedi. Sonra parmağını kaldırdı, kelime-i şehadet getirerek Allah'ın birliğine Hz Muhammed (sav) 'in onun rasulu olduğuna tanıklık etti. Gönlü, kalbi, iman nuru ile doldu, artık Müslümanlardan biri oldu. Rasulullah'a biat etti, elini öptü, canını başını onun yoluna feda kıldığını söyledi.

Rasulullah Hz Ali'yi yanına çağırarak "Amr artık senin konuğundur, onunla sen alakadar olacaksın" dedi. Şah-ı Merdan da Amr'ın elinden tutup aldı odasına götürdü. O gece Amr'ın askerleri endişelenmeye başladı. Amr yok, öldü mü, sağ mı, bir haber alamadılar, o gece orada kalıp sabahı beklediler. "Sabah olsun bakıp görelim" deyip dinlenmeye çekildiler.

Şah-ı Merdan, Amr için hemen semiz bir deve boğazladılar. Büyük bir ateş yaktılar, ateşin üzerine parça parça et koydular. Amr Ma'di o

devenin tamamını yedi bitirdi. Hz Ali buna şaşta kaldı. Meğer onun bir öğünüymüş bu. Bir deveyi bir oturuşta yemiş. Şah-ı merdan bu durumu görünce durumu Rasulullah'a bildirdi. Rasulullah da "söyleyin de buraya gelsin" diye yanına çağırıldı. Haber verdiler. Rasulullah'ın huzuruna vardı. Rasulullah dedi ki : "Ya Amr, gerçekten bir deveyi yedin bitirdin mi?"

"Evet Ya Rasulallah, daha karnım da tam doymadı, bir deve daha olsa yiyebilirim, doyabilceğim kadar değildi, çok yediğim için sizi üzümüş olmayayım. Ben de deve de çok mal mülk hazine de çoktur. Bir kişi göndereyim getirsinler, mü'minler de zengin olsun."

Rasulullah (sav) dedi ki:

"Eğer bir mü'min bir tabak yemek yiyecek olsa, hemen karnı doyar, kafir bir tabak yiyecek doymaz, bir daha yemek ister" dedi. Sonra Amr'ı yanına çağırıldı, beri gel dedi. Amr koşarak Peygamber (as)'ın yanına geldi, elini öptü. Peygamber (as) mübarek sağ elini Amr'ın karnına sürdü, sonra arkasından "Ya Rabbi, sen kanaat sahibi kıl" diye dua etti. Amr bundan sonra çok rahatladı, artık açlık hissetmedi. Amr, Peygamberimiz bu duayı okuyup Allah tarafından kabul edilmesinden sonra "günde bir kez bir parça ekmek yesem karnım doyar, kendimi öyle güçlü hissederim ki. O duadan sonra içimi bir çok mutluluk kaplamıştır. Gönül evim nurla doldu, kendimi kimseden farklı hissetmedim." diyor.

O gün bütün mü'minler çok sevinçliydi, bir düşün neşesiyle şenlendiler, bu sevincin sebebi Kereb-i Gazi'nin Müslüman olması ve Hz. Ali'nin savaşta gösterdiği kahramanlığı.

Rasulullah Hz Ali'ye ona Kur'an öğretmesini istedi. Hz. Ali ona Kur'an talim etti. Önce Fatıha Suresini öğretti, abdest almayı namaz kılmayı öğretti. O gece Amr da çok neşeliydi. Onun neşesi gönlüne iman nurunun dolmuş olmasındandı. Sabaha kadar Hz. Ali ile Ma'di Kereb uyumadılar. Kur'an okudular. Sabah olunca Peygamber (sav) ile birlikte namaz kıldılar, dua ve niyazda bulundular. Duadan sonra Ma'di Kerib dedi ki:

"Ya Rasulallah, izin verirsen, askerlerimi göreyim, onları da İslam'a davet edeyim, tevhide söyleyip Allah'ın birliğini anlatayım, kabul

ederlerse hepsini birlikte huzuruna getireyim. Eğer kabul etmezlerse onlarla ceng ederek ağızlarını kırarım."

Peygamberimiz izin verdi. İslam'ın nuru yüzüne yansımış, gönlü şen, zihni aydınlık gözlerinin içi parlayarak atını askerlerinin yanına doğru sürdü. Askerler onu merakla ve saygıyla karşıladılar. Onları karşısına alıp şöyle hitap etti:

Beyler, şunu iyi bilin ki ben Müslüman oldum, Yüce Allah'ı Hak bilip O'na iman ettim. Önderim Muhammed Mustafa, yolum onun yoludur. Putperestlik, küfür azgınlık, biz büyük bir aldaniş içinde yaşıyorduk. Ben Rasulullah'ın mucizelerini gördüm. Ben Şah-ı Merdan Hz. Ali ile meydanda cenge durmuş idim amma şimdi onun sözünden dışarı çıkmıyor onu dinliyorum, siz ne dersiniz deyin ben Müslümanlığı içten ve yürekten kabul ettim. Eğer siz de İslam'ı kabul ederseniz büyük bir saadete erersiniz, iman etmezseniz bedbaht olursunuz.

Bütün asker hep bir ağızdan "biz sana uymuşuz, sen nerdeysen biz ordayız, bizi de al Rasulullah'ın katına götür, bizim suçumuzu söyle bizi bağışlasın..." dediler.

Amr Ma'di aldı askerlerini Rasulullah'ın huzuruna geldi, beyleri Peygamberin elini öptüler, dört bin er Müslüman oldu, gönülleri iman nuruyla doldu. Dört bin yetişmiş eğitilmiş asker İslam'a girerek Hz. Peygamber (sav) e biat ettiler. O gün tüm mü'minler çok sevindiler, o gün herkes için bayram günü gibiydi, herkes sevinçten uçuyordu.

Rasulullah askerlere dedi ki:

"Ey askerler şehre birlikte gidelim, oradaki Müslümanlar da sizleri görsünler ve sevinirler."

Ordu bu teklifi kabul etti, birlikte şehre geldiler. Medine halkı erkek, kadın çoluk çocuk onları karşılamaya çıktılar. Peygamberi sağ salım görünce onun elini öpüp duasını aldılar. Hz. Ali'nin kahramanlıklarını duyup ona da hayran kaldılar. Sevinçlerini birçok koç ve deve kurban ederek kutladılar.

Askerler bir süre Medine'de kaldı. Her biri Kur'an okumayı öğrendiler. Daha sonra bazıları izin alıp gönlü şen, kalbi iman dolu olarak memleketlerine döndüler. Birçoğu da Medine'de kaldı. Ma'd-i Kereb

de gitmedi. Her biri sahabe olma şerefine nail oldular. Çok büyük mertebelere ulaştılar. Medine’de Ma’d-i Kereb büyük saygı gördü. Peygamberimizin önünde birçok gazaya iştirak etti. Gazaya katılmak onun işiydi.

Bu kıssa burada olsun tamam, okuyana dinleyene çok selam, katibine dahi kılina dual! Rahmet etsin onu lütfundan Hüdâ!... ⁷²Amin

4-HIDIRLIK ŞEYHİ ABBAS KÜLÂHİ

Hıdırlık Şeyhi Abbas Külâhi'nin Nüfus Cüzdanı
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)

Kereb-i Gazi türbesinin giriş eyvanının sol tarafında Abbas Külâhinin kabri bulunmaktadır. Abbas Külâhi hicri 1289 doğumludur. Babası Süleyman Efendi de Darende'nin Hıdırlık mahallesi sakinlerindedir ve orada türbesi mevcuttur. Annesi Yıldızeli kazasındandır. İlk tahsilini Sivas'ta Gök Medrese de yapmıştır.

72 Bkz, Çıplak, M.Şakir, Kereb-i Gazi Destanı, basılmadı

Hıdırlık Şeyhi Abbas Külâhi
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)

Amcası Hasan Ömer Efendi'nin İstanbul seyahatinden dönerken Çorumda ikameti arzu edilmiş ve Ulu cami'de ilmi kıraat ve ilmi vücuh okutmak üzere görevlendirilmiştir. Aynı zamanda Hacı Ömer Efendi'ye Hıdırlığın imamlık ve hatipliği görevi de verilmiştir. Abbas Efendi genç yaşta amcasının damadı olarak ikamet etmeye başlamıştır. Abbas efendi o dönemde Çorum'un bilinen hocalarından Hacı Recep Hoca, Enbiya Hoca, Seydim Hoca gibi zatlardan ders almış, arada bir İstanbul'a giderek de Hafız Reşit Efendi'den ders almıştır. Amcası Hacı Ömer Efendi'nin 1305'de vefat etmesi üzerine İmam Hatiplik ve zaviyedarlık⁷³ görevini üstlenmiştir. Abbas Külâhi Efendi 1316 yılında Mecîdî Nişanı⁷⁴, 1317'de de Osmani⁷⁵ nişanı ile ödüllendirilmiş. Ayrıca Nakibül Eşraflık⁷⁶ rütbesi de kendisine tevcih edilmiştir.

73 Küçüktekte denilen zaviye şeyhlerine zaviyedâr denilir. Zaviyeler genel olarak şehir ve kazaların kenarlarında ve uzakça yerlerde kurulurdu. Mecaz olarak dünyaya da zaviye denir. Cebecioğlu Ethem, a.g.e 778

74 Abdülmecid zamanında çıkarılmış Osmanlı nişanlarından biri. Baykal Bekir Sıtkı, Tarih Terimler Sözlüğü, Ankara 1974, 92

75 Sultan Abdülaziz tarafından 1861'de çıkarılmış olan bir nişan. Baykal, a.g.e.104

76 İslam peygamberinin soyundan gelenler arasından seçilip onların her işini gören ve onları devlet önünde temsil eden başkanın sanı. Baykal, a.g.e 99

*Hıdırlık Şeyhi Abbas Külâhi
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)*

Çorum Osmanlıların başlangıcından beri sancak merkezi iken H. 1275-1280 tarihlerinde vilayet teşkilatları yeniden düzenlendiği sıralarda kaza merkezi yapılarak Yozgat'a bağlanmıştır. Abbas Külâhi ve Çorum'un ileri gelenlerinin gayretleri saray nezdinde yaptıkları teşebbüs sonuç vermiş 1310 yılında Çorum sancak merkezi olmuştur. 1313 yılında Osmanlıların Yunanlılara harp ilan ettiği sırada Abbas efendi 40 gönüllü atlı ile Çorum'u temsilen bu savaşa katılmıştır. Ayrıca Dimetoka savaşına katılan Çorum taburu savaştan sonra Çorum'a dönerken Hıdırlık dergahı için ipek ve sırma işlemeli üç sancak getiriyorlar. Birinci Cihan Harbinin başlangıç günlerinde Van'da çıkan Ermeni isyanını bastırmak üzere Şeyh Abbas efendi sancağı çekip 20 kadar gönüllü ile yola çıkar. Bu hadise Van'da memnuniyetle karşılanmış Çorum'lular Van'lıları Ermenilerin ellerinden kurtardı diye takdirlerini bildirmişlerdir.

Birinci cihan harbinde milli mücadelenin başlangıcında memleketin savunması için elinden geleni yapan Abbas Külâhi Alaca ilçesinin asiler

tarafından işgali sırasında Çorum savunmasında önemli yararlılıklar gösteriyor. Ayrıca Garb cephesine 35 deve ve 4 çift atlı arabası ile Ankara hatta Polatlıya kadar cephane ve diğer askeri levazımata temin edip göndermiştir. Abbas Külâhinin bu faaliyetleri 8 nisan 1338 tarihinden itibaren tutulan nakliyat defterlerinde resmen görülmektedir. Kendisine verilen beratlarla (Çorumda Suheyb bin Sinan Rumi Hazretleri postnişin ve zaviyadarı) diye anılan Abbas Külâhi Efendi 1963 yılında 90 yaşlarında vefat etmiştir⁷⁷

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf bilim dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Ahmet Cahit Haksever, "ÇORUM Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği"⁷⁸ isimli eserinde; Çorum'da Osmanlı Dönemi Rifâi Kültürü temsilcisi, Abbas Külâhi Hazretlerini şöyle anlatır:

1289/1873 yılında doğan Abbas Efendi'nin babası Süleyman Efendi, Darende'nin Hıdırlık Mahallesi sakinlerinden ve orda türbesi bulunan Somuncu Baba diye bilinen Şeyh Hamid-i Veli akrabalarındandır. Abbas Efendi'nin annesi ise Sivas Yıldızeli'dendir.

"İlk tahsilini Sivas Gök Medrese'de yapan Abbas Külâhi'nin, küçüklüğünden itibaren amcasının yanında kaldığı, eğitimiyle Ömer Dede'nin ilgilendiği anlaşılmaktadır.

Üç evlilik yapan Abbas Külâhi'nin ilk eşi, Ömer Dede'nin kızı Urkiye'dir. Urkiye, genç yaşta çocuksuz vefat edince yine Darende kökenli Ceritoğullarından Hafız Mehmet'in kızıyla evlenmiştir. Ancak o da genç yaşta ve çocuksuz olarak hayata gözlerini yummuştur. Abbas Külâhi'nin üçüncü evliliği, Akmemedoğullarından Hatun Hanımladır. Bu evliliğinden Huriye (Nüfus cüzdanında Nuriye yazıyor, 1316/1900),

Zübeyde (1318/1902) ve genç yaşta vefat eden Hayri dünyaya gelmiştir.

Ömer Hulusi Dede'nin vefatından sonra, çocukları Şevket ile Ömer Reşit Muharrem 1309/13 Ağustos 1891). Ömer Dede'nin uhdesindeki hatiplik ve türbedarlık vazifeleri ise yine çocukları reşit oluncaya değin Darende Ceritzade Derviş'e verilmiştir. (8 Muharrem 1310/2 Ağustos 1892)

⁷⁷ Sabuncuoğlu M. İhsan, age 145-52

⁷⁸ Haksever, Ahmet Cahit, Çorum Tarihi ve Kültürü Tasavvuf Geleneği, Çorum 2009, 179vd.

Abbas Külahi'nin neslinden gelen İbrahim Hayret Ceritoğlu ile yaptığımız görüşmede kendisi, ismi "Ceritzade Derviş" şeklinde geçen şahsın Abbas Külahi'nin ikinci eşinin babası Ceritzade Hafız Mehmet Efendi olabileceğini zira kendisine, "Derviş" denildiğini belirtmektedir.

Zaviyedarlık ve hatiplik görevlerini yürüten Abbas Külahi'ye 15 Zilhicce 1313/28 Mayıs 1896 tarihinde Rifai tarikatı postnişinliği tevcih edilmiştir. 27 yaşında postnişin olan Abbas Efendi, faal bir şahsiyet olarak dikkati çekmektedir. Sadece cami, tekke ve türbe ile meşgul olmamış içtimai, siyasi, askeri işlerle de ilgilenmiştir. Çorum'un r. 1310/1894'de sancak haline gelmesinde çabaları olan Abbas Efendi, r. 1313/1897'de Yunanlılarla yapılan savaşa da bizzat katılmıştır.

Çorum müddeiumumisi Hasan Fehmi Bey, Meclis idare başkatibi Celal Bey ve Tahrirat müdürü Kalelioğlu Halil Bey'in teşvikiyle Abbas Külahi, Hıdırlık'taki sancağı çekerek saat kulesi meydanında gönüllü kaydı yapmıştır. Çorum'dan çıkan otuz kişilik gönüllü kafiledenekilerin sayısı, Samsun'a varıncaya değin altmışa ulaşmıştır. Söz konusu kafiyle ilgili şu beytin halk arasında söylendiği rivayet olunur:

Hıdırlık Şeyhi al sancağı çektir yürüdü,
Samsun Karadağları al yeşil bayrağı bürüdü.

Harbin sona ermesinin ardından gönüllü birlik tekrar Çorum'a dönmüş, İstanbul'dan ipek ve sırma işlemeli üç sancak getirilerek tekkeye teslim edilmiştir. Yararlılıklarından ötürü 22 Temmuz 1316/4 Ağustos 1900'da kendisine Mecidi Nişanı, 7 Haziran 1317/20 Haziran 1901'de üçüncü rütbe Osmani Nişanı ve Nakibü'l-Eşraflık verilmiştir.

Teşkilatçı kişiliğiyle dikkati çeken Abbas Külahi, savaşın bitmesinden sonra tekrar görevine geri dönmüştür. Kayınbiraderleri ve amcaoğulları Şevket ile Ömer'in reşit olmalarının ardından imam-hatiplik ve kendi hisselerine düşen 3 rub' zaviyedarlığı için iki kardeş arasında kura çekilmiştir. Kura sonucu imam-hatiplik Ömer Efendi'ye, 3 çeyrek zaviyedarlık ise Şevket Efendi'ye çıkmıştır. (15, 17 Cemaziyelevvel 1315/12, 14 Ekim 1897) Aynı tarihte, zaviyede hissesi bulunan Halil oğlu Abbas'ın vefatı üzerine, onun hisseleri de Abbas Külahi'ye devredilmiştir.

Bu dönemde zaviyenin gelirlerinin ve vakıf çeşitliliğinin daha da arttığı gözlenmektedir. Bunlardan biri, 19 Zilhicce 1323/14 Şubat 1906 tarihli olup Çiriş Mahallesi'nden Çorum müftüsü Hasan Efendi'nin oğlu Ali Tahir'in vakfettiği meblağdır. Ali Tahir, müteveli tayin ettiği Şeyh Abbas Külahi yanında olduğu halde 500 kuruş vakfetmiştir. Bu para, müteveli tarafından istirbah olunup elde edilen neması, her gün bir hatim indiren on hafıza eşit olarak dağıtılacaktır. Tevliyet, hayatta olduğu sürece Abbas Efendi'ye, vefatından sonra da Çorum müftüsüne geçecektir.

Halkın eğitim ve irşadı yanında, üstlendiği zaviyedarlık gibi sosyal hizmetlerine ilave olarak Abbas Külahi, Osmanlı'nın buhranlı dönemlerinde art arda girilen savaşlarda da bizzat görev almıştır. Yunan Harbi'nde olduğu gibi, savaş başlayınca 1. Dünya Harbi'ne katılmış, Van'daki Ermeni isyanına karşı yirmi kişilik kafiye oluşturmuştur. Abbas Külahi, Çorum'dan Sivas'a kadar gitmiş, kafiye Sivas'tan ileri göndermiş, kendisi Çorum'a dönmüştür. 1. Dünya Savaşı'nda teşkil ettiği bir diğer yirmi kişilik kafiye, Zileli Hacı Bekir Efendi komutasında Samsun yolu ile Şark Cephesi'ne göndermiştir.

Abbas Külahi, Kurtuluş Savaşı'nda da büyük yararlılıklar göstermiş, Sivas Kongresi'nde azalık yapan şeyhi Abdullah Haşimi el-Mekki gibi, Milli Mücadele'ye katılmanın yanında geniş mal varlığını da bu uğurda seferber etmiştir.

Milli Mücadele'nin sonlarına doğru oğlunu genç yaşta kaybeden Abbas Külahi, mal varlığı ile ilgilenememiş ve neredeyse tüm kervanlarını kaybetmiştir. 1925'te tekkeler lağvedilmiş ve Hıdırlık'taki kendine ait evkafı zapt edilmiştir. Her ne kadar, şadırvanın batı tarafında ailesinin de ikamet ettiği zaviye binasını, Ömer Hulusi Dede ile birlikte kendisi yaptırmışsa da bu yer, vakıf kaydı altında görüldüğü için, yıkım esnasında her hangi bir istimlak ücreti alamamış, hayatının bundan sonraki dönemini maddi sıkıntılar içinde geçirmiştir.

Hıdırlık Şeyhi Abbas KÜLAHİ'nin Cenaze Merasimi
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)

15 Şubat 1963'de vefat eden Abbas Külâhi'nin mezarı Hıdırlık'ta, Kereb-i Gazi türbesine girerken sol taraftadır. 1973'te, Kereb-i Gazi Türbesi'nin yeniden düzenlenmesi esnasında Abbas Külâhi'nin mezarının yerinin değiştirilmesi de gündeme gelmiş, ancak mezarı açıldığında cesedin, kefeniyle birlikte defnedildiği gibi durduğu görülünce, yanındaki İbrîkçi Dede'nin mezarıyla birlikte yerlerinin değiştirilmesinden vazgeçilmiştir.⁷⁹

Abbas Külâhi'nin Hıdırlık Mezarlığındaki Kabri
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)

79 Haksever, Ahmet Cahid, Çorum Tarih ve Kültüründe tasavvuf Geleneği,184

5- YUSUF BAHRİ EFENDİ

Hıdırlık şeyhi Abbas Külâhi Efendi merhumun mezar taşındaki yazı:

Zikr-i Hüdâ aşk ile
Kabri içinde bile
Zikr-i Hüdâ bana pes
Ben dedim her nefes
Ben ettim ihlas ile
Çağırırım Mevlâm Mevlâm diye
Başkaya etmem heves
Allah Allah Allah

Hıdırlık Şeyhi Abbas Külâhi

Doğum : 1289

Ölümü: 13.02. 1963

*Yusuf Bahri Efendi'nin Hıdırlık Mezarlığındaki Kabri
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)*

Kereb-i Gazi türbesinin doğusuna bitişik kârgir bir türbede Yusuf Bahri Efendi medfundur. Bu türbe Yusuf Bahri Efendi'nin talebelerinden Derviş Mehmet paşa tarafından yaptırılmıştır. (H.1246)

Aslen Vezirköprü'lü olan Yusuf Bahri Efendi Çoruma Süleyman Feyzi Paşa tarafından yaptırılan Feyziye medresesine müderris olarak gelmiştir. Daha sonra Seydimzadelerden bir kızla evlenerek Çoruma yerleşmiştir. Çorum'da bir çok talebe yetiştirmiştir. Çorum kütüphanesinde telif ve istinsah olarak bir çok esere imza atmıştır. Kitapları bugün Hasan paşa kütüphanesinde bulunmaktadır.⁸⁰

Araştırmacı, yazar Ethem Erkoç, "Sahabe, Evliya, Ulema Yurdu Çorum" isimli eserinde Yusuf Bahri Efendi'yi şöyle anlatır:

Çorum Hıdırlık Camii avlusunda Kereb-i Gazi türbesinin bitişiğinde kendisine ayrılmış mütevazı türbesinde yatan Yusuf Bahri Efendi,devrinin ünlü hadis bilginlerindedir.

⁸⁰ Sabuncuoğlu M. İhsan,age,56,vd

Yusuf, Samsun'un tarihi ilçelerinden Vezirköprü'de doğmuştur. Doğduğu yıllarda Kedikara diye de anılan kasaba Amasya'ya bağlı imiş.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1163/1750 yılı ile 1173/1760 yılları arasında olabileceği tahmin edilmektedir.

Babası, Vezirköprü'de Taceddin Paşa Camii imamı "Sarı İmam" lakaplı Yusuf oğlu Mehmet Efendi'dir.

Tahsil hayatına Samsun Sıbyan mektebinde başladı. Orada ilk icazetini aldıktan sonra Amasya'ya geldi. Burada Şehit Müftü diye tanınan ünlü müderristen ders aldı. Amasya'da tanınmış ilim adamlarının ders halkalarının ve ilmi sohbetlerine katıldı ve birçoğundan icazet aldı.

Amasya ilim çevresinden alabileceğini alan Yusuf, İstanbul'un yolunu tuttu. Burada "Rum diyarı üstadlarının üstadı" diye nitelendirdiği Ürgüplü Ahmet Efendi'den ders ve icazet aldı. Ayrıca Trablusşam müftüsü Kerimüddin b. Abdülkerim Efendi'den de ders okudu. Harputlu Seyit Süleyman Efendi'nin derslerine iştirak etti. Ondan da Sahih-i Buhari icazeti aldı.

Bu sırada Erzincanlı Müftü diye bilinen Müftüzade Ebü'l-Burhan Muhammed Efendi'den de ders alıyordu. Müftü Efendi ihtiyar olduğundan bir gün Yusuf itiraz etti. İtirazını haklı bulan hocası, Yusuf'u yanına çağırdı ve: "Oğlum Yusuf benden alacağını aldın. Bundan sonra Tatarcıkzade diye anılan Ebu Ahmet Reşit Molla Abdullah Efendi'ye git. Ondan ders al." diyerek icazet verdi ve Yusuf'u hocasına gönderdi. Yusuf Bahri, orada uzun zaman fıkıh okumuş, garip muameleleri ve derin nükteleri ondan öğrenmiştir. Sonunda Tatarcıkzade Abdullah Efendi'nin takdirini kazanarak icazetnamesini almıştır. Ebu Said Muhammed el-Nadimi'den Buhari-İ Şerifi okutma icazeti aldığı da bilinmektedir. (Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 5538/4 Ahmet b. Hasan el-Ürgübi'den 5538/5 te Seyit Süleyman Efendi'den 5538/6 da Mustafa b. Ahmet'den aldığı icazetnameler bulunmaktadır.)

Bir başka rivayete göre Erzincanlı Müftü, ona Mısırlı Şeyh Murtaza'ya gitmesini tavsiye etti.

Bu icazetnamelerle müderris olarak memleketi Vezirköprü'ye dönmüş olsa gerek. Zira "Şerh-i Hırz-i Emani" adlı eserini burada yazdığı, kitabın sonundaki "Bu kitap Mehmet oğlu Yusuf tarafından Vezirköprü'de Kerimağa Medresesinde tamamlanmıştır." ibaresinden onun Vezirköprü'ye geldiği ve adı geçen Medrese'de görev yaptığı anlaşılmaktadır.

H. 1191/1777 yılında Ramazan ayında Bafra'ya giderek orada ilim yayma ve halkı aydınlatma çalışmalarını sürdürmüş, bunlardan artan zamanında "Telhis-i Miftah-ı Meani" adlı eseri kaleme almıştır. Burada kaldığı sürede şeyhi Bafralı Şeyh Süleyman Efendi'nin sohbetlerine katılarak ondan feyiz almaya devam etmiştir. Süleyman Efendi'nin şeyhi de Trabzonlu Şeyh Ahmet'tir. Bunları bir risalesinin sonuna kaydetmiştir.

Hicri 1194/1780'de Kastamonu'da ilim ve irşat faaliyetlerinde bulunmuş. Kutup Meşhedi Cami ve Medresesinde görev yapmış, "Risale-i Beyan-ı Vahdet-i Vücut" adlı eseri yazmıştır.

Kastamonu'da bulunduğu sırada Şeyh Şaban-ı Veli dergahının on üçüncü postnişini Şeyh Hafız Mustafa Vahdeti Efendiyle 1215/1800 görüşmek ister. Dergaha giderken bir taraftan da Mustafa Efendi'ye yönelteceği soruları düşünen Yusuf Bahri, şeyhin odasına girdiğinde onu elinde kağıt ve kalemle bir şeyler yazarken görür. Şeyhin elindeki kağıtta kendisinin yolda gelirken sormayı düşündüğü soruların cevaplarını görünce Mustafa Efendi'nin müritleri arasına katılır. Yusuf Bahri, burada kaldığı süre içinde üç kez halvete girmiştir. Bir süre şeyhin yanında kalan Yusuf Bahri'ye 1190/1776 tarihinde Şeyh Mustafa Efendi, Halveti icazeti vermiştir.

Kastamonu'dan Çankırı'ya geçmiş, orada vaaz ve irşad faaliyetlerinin yanı sıra ilmi çalışmalarını da sürdürmüştür. 1195/1781 yılında Çankırı'nın Marufu beldesinde iken "Risale-i Fi-Muslihi'n-Nefs" adlı eseri hazırlamış, eline geçen birçok kitabı da kendi el yazısıyla istinsah etmiştir.

Bundan sonra Anadolu'da fazla kalmayıp tekrar İstanbul'a gittiği sanılıyor.

Zira İstanbul, İslam dünyasının belli başlı ilim ve kültür merkezlerindendi. Orada ilim adamları, aradıkları ortamı ve ilmi tartışma imkanını heran bulabiliyorlardı.

Artık ona İstanbul da dar geliyordu. Önceki hocası Erzincanlı Müftüzade'nin gösterdiği ikinci adrese yöneldi. Yol hazırlıklarını yapmaya başladı. Yol uzun ve çetindi. O gün şartlarında aylarca sürececek bir yolculuğa çıkacaktı. Deniz, derya aşırıp Mısır'a varacaktı.

Yusuf da yetişkin ve azimli bir öğrenci olarak yol hazırlığını yaptı. Heybesine kitaplarını doldurdu. Yanına o güne kadar aldığı icazetnameleri aldı, yola çıktı. Uzun ve çileli yolculuktan sonra Kahire'ye ulaştı. Kendisine tarif edilen adrese yöneldi. Ezher'de ders okutan Ebü'l-Feyz Muhammed Murtaza el-Huseyni el-Hanefi el-Yemeni'nin, meşhur adıyla Şeyh Murtaza'nın huzuruna varmak için can atıyordu.

Şeyh Murtaza ile Karşılaşması

Şeyh Murtaza'nın ders verdiği camiye vardığında caminin hınca hınç dolu olduğunu gördü. Kapının önünde dikilip Murtaza Efendi'yi dinlemeye başladı. Şeyh, fasih bir Arapça ile konuşuyor, çok üst seviyeden ilmi tahliller yapıyordu. Yusuf, aradığını bulmuştu.

O sırada Şeyh Murtaza, Yusuf'u görmüş ve yanındaki talebelere birine:

-Kapıda duran Yusuf'dur. Ona gidin, omzundaki heybeyi Nil'e atıp gelmesini söyleyin, diyor.

Yusuf'a bu mesaj iletilince birden bire irkiliyor. Karşısındaki insanın sadece bir ilim adamı değil de keşif, keramet sahibi biri olduğunun farkına varıyor. Hiç tereddüt etmeden doğru Nil kenarına gidiyor. Ama kitaplarına da kıyamıyor. Onlara verdiği emekler gözünün önüne geliyor.

Yusuf, bu duygularla Nil kenarında dolaşırken aklına bir fikir geliyor. Sahile bir kazık çakıyor, İpin bir ucunu kazığa, bir ucunu da heybeye

bağlıyor. Heybenin kaybolmasını önleyecek tedbiri böyle aldıktan sonra Nil'e atıyor.

Şeyh Murtaza'nın emrini kısmen yerine getirmiş olarak Ezher'e dönüyor. Tekrar ders dinlemeye başlayacağı sırada Şeyh Murtaza, aynı öğrencisiyle tekrar mesaj gönderiyor:

-Yusuf, kazığı çeksün de gelsün...

Yusuf Efendi, işin ciddiyetini anlıyor ve geri dönüp kazığa bağladığı ipi çözüyor. Heybe Nil suları üzerinde yol alırken o da buğulu gözlerle onu izliyor. Bir süre sonra heybe Nil sularında kayboluyor.

Yusuf, karışık duygularla Ezher'e dönüyor. Artık o, kitaplarının gururundan da sıyrılmış olarak hocasına teslim oluyor. Şeyh Murtaza da onu talebeliğe kabul ediyor.

Yusuf Efendi, uzun yoldan geldi. Yorgun ve bitkin vaziyetteydi. Üstü başı da yolculuk esnasında kirlenmiş olmalı ki hocası ona:

-Yusuf, gitsün, falan hamamda yıkansın da gelsün diye haber gönderiyor.

Yusuf, hocasının talimatına uyararak hamama gider. Yıkamak üzere hamama girer. Bakar ki kimseler yok. Hamam, bomboş. Kurna başında yıkanaacağı sırada hamamın ortasında bir konuşma, gürültü peyda olur. Yusuf, gördüklerine inanamaz. Bakar ki ihtiyar bir adam bir taht üzerine oturmuş, çevresindeki kalabalık hep onu dinliyor. Bir ara o ihtiyar adam, yanındakilere soruyor:

-Burada kim var? diye.

Onlar da :

-Bir Adem oğlu var, diyorlar.

İhtiyar da:

-Onu bana getirin, diyor.

Çevresindekiler Yusuf Efendi'yi ihtiyarın yanına iyice yaklaşıyorlar.

İhtiyar, Yusuf Efendi'ye adını soruyor. O da:

-Yusuf, diyor.

İhtiyar:

Oğlum, benim adım da Yusuf, diyor. Ben Yusuf Cinni'yim (Yani Cin tayfasındanım). Hz. Peygamber (sav)'in sohbetinde bulundum. Şu hadisi bizzat onun ağzından duydum. Sen de belle, sana lazım olacak...

İhtiyar, böyle diyor ve o hadisi Yusuf Efendi'ye talim ediyor. Yusuf Efendi, hadisi ezberliyor. Bu esnada ihtiyar ve tayfası gözden kayboluyor.

Yusuf Efendi, hayretler içinde baka kalıyor. O, aslında görülmeyen varlıklardan meleklerle ve cinlere inanıyordu. Ama böyle bir hadise ile karşılaşacağını hiç tahmin etmiyordu.

Yusuf Efendi, gördüklerini ve duyduklarını yorumlamaya devam ederken hamamda yıkanmasını da sürdürdü. Hamamdan çıktıktan sonra doğru hocasının camisine gitti. Yine cami ağzına kadar dolu idi. Kapıdan içeri girerken hocası Şeyh Murtaza ayağa kalktı ve cemaate hitaben:

-Ey cemaat, bu gelen Molla, Hz. Peygamber (sav)'i göreni gördü, onun gözlerini ziyaret edin, dedi.

Yusuf Efendi, hocasında gördüğü bu hal üzerine ona bir kat daha hayran oldu. Zira hamamda karşılaşmış olduğu hadise ona malum olmuştu.

Şeyh Murtaza'nın ilim ve ferasetine inanan o kalabalık cemaat Yusuf Efendi'yi hayranlıkla ziyaret etmişlerdi. Şeyh Murtaza da Yusuf Efendi'nin yanına gelmiş ve onu uzun uzun temaşa etmişti.

Artık tanışma faslı bitmiş, ders zamanı gelmişti.

Yusuf Efendi, olağanüstü ilim ve kerametini gördüğü hocası Şeyh Murtaza'nın ders halkasına katıldı.

Hocası Şeyh Murtaza Nakşibendi tarikatına mensuptu. Devrinin tanınmış hadis alimiydi.

Yusuf Efendi de Hz. Peygamber (sav)'i görmüş olan Yusuf Cinni'den hadis talim ettiği için bir rivayete göre tabiden sayılmaktaydı.

Şeyh Murtaza, İslami ilimlerin her dalında bilgi sahibiydi ama ihtisası hadis ilmiyle ilgilendi. Yusuf Efendi de zaten ona hadis tahsili için gitmişti. Genel derslerden ayrı olarak hocasından özel ders olarak kısa sürede hocasının takdirini kazandı.

Şeyh Murtaza, Hz. Peygamber (sav)'in hadislerinden diye uydurulan "Mevzu Hadis" denilen sözleri öğretmişti.

-Evladım bunlar mevzu hadislerdir. Bunların hiç birisi, Resulullah(sav)'e ait sözler değildir. Bundan sonra Hadis-i Şerifleri okumaya geçebiliriz, diyerek çok farklı bir eğitim metodu uygulamıştı.

Yusuf Efendi, Ezher medreselerinin (üniversitesinin) yurtlarında kalıyordu. Ömrü gurbette geçtiği için buradaki sıkıntılar ona ağır gelmiyordu.

Hocası Şeyh Muhammed Murtaza b.Murtaza Muhammed el-Huseyni el-Vasit ez-Zebidi, kısa adıyla Şeyh Murtaza, Mısır'da olduğu kadar ilim dünyasında da meşhurdur. Derin ilmi, düzenli bir aile yapısı vardı. Ama felçli olarak dünyaya gelen küçük kızına çok üzülüyordu. Zaman zaman Yusuf Efendi'yi eve gönderiyor, bu küçük kızı kucağında veya sırtında gezdirerek avutmasını istiyordu.

Yusuf Efendi, hocasının emrine itaat ederek kızı sırtına alıp gezdiriyordu. Ama kız, ona fazla eziyet ediyordu. Yusuf Efendi, hocasına hürmeten buna katlanıyordu.

Yıllar böyle geçmiş... Bir yanda ilim tahsili, bir yanda felçli kızın bakımı derken bir gün sabrı taşmış. Kızın nazına, eza ve cefasına dayanamayıp hafifçe pataklamış, "Çoynak, senden bir kurtulamadım" diye de sokranmış.

Kız, olanları birkaç da fazlasıyla babasına aktarmış.

Hocası, Yusuf'un davranışını anlayışla karşılamakla beraber, kızına yapılanı da içine sindirememiş. Ertesi gün Yusuf Efendi'yi yanına çağırılmış:

-Evladım icazetnamenı hazırladım. Hadis ilmiyle ilgili temel kaynak kitapların hepsini okudun. Okutmaya da hak kazandın. Bu icazetnameye bunların hepsini kaydettim. Bu icazetnameyi alâsin. Hac zamanı yakın, önce hac ibadetini yerine getiresin. Sonra da dilediğin yerde ilim öğretmeye başlayasın, demiş. (Hasan Paşa kütüphanesinde Şeyh Murtaza'dan alınmış üç adet icazetname bulunmaktadır. Bak: demirbaş no 3988/3,5538/1 ve 5538/3)

Bu icazetnamelerde almış olduğu ve okutmaya ehil bulunduğu bütün dersler ve ilimler yazılıdır. Ayrıca Nakşibendi şeyhi olan Şeyh Murtaza, ona tarikatta da icazet verdiği, icazetnamelerde geçmektedir.Şeyh Murtaza, Yusuf Bahri Efendi'ye Nakşibendi şeyhlerinin giyindiği ve "takiyye" adı verilen büyük hırkayı bizzat kendi eliyle giydirmiştir.

Buraya kadar olanlar normal fakat bu ani gelişmede bir burukluk olduğu sezilmektedir. Zaten hocasının bundan sonraki sözü de bir serzenişin ifadesidir:

-Bilmem nerelerde vazife yaparsın, ama sana şu kadar derim ki **kadrini bilmedik bir memlekete düşesin.**

Bu son söz, Yusuf Efendi'ye çok ağır gelir. Kızına karşı sabırsızlığının hocayı ne kadar üzdüğünü anlar. Olan olmuştur. Artık yapılacak bir şey kalmamıştır. Yusuf Efendi, birkaç yıl daha kalıp orada kendini yetiştirmek istiyordu ama buna imkan olmadığının farkına varmıştır. Hocasından özür dileyip, helallik isteyip, Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Mısır'dan ayrılırken bile hocasının sözünü tutmuş hacca gitmeye karar vermiştir. Kâh karadan, kâh denizden gitmiş, Mekke'ye ulaşmıştır. Kabe'yi tavaf etmiş, Arafat'ta vakfe yapmış, beyaz ihramıyla hac görevini tamamlamıştır.

Resulullah (sav)'in hadislerini okuyan, onun ilmüne yıllarını vermiş olan ve Hz.Peygamber (sav)'in aşkıyla yanıp tutuşan Yusuf Efendi, Mekke'de hac görevini tamamlayıp Veda tavafını yaptıktan sonra elinde asası, ayağında çarığı ile Medine yollarına düşmüş. Varmış Mescid-i Nebevi'ye. Ravza-i Mutahhara'da Hz. Muhammed Mustafa(sav)'in kabrini ziyaretle başlamış işe. Ona salatü selam

getirmiş, "Şefaât Ya Resulallah" demiş.

Doyasıya kalmak istemiş yanında. Ama ne mümkün!

Resulullah'ın kabrini ziyaret ederken iç kapının üstünde bir Hadis-i şerif görmüş. Evet o, Yusuf Cinni'nin kendisine ezberlettiği hadisin ta kendisi. Ama bir vav harfi fazladan yazılmış. Bu yanlışlığın düzeltilmesi, fazlalık olan vav harfinin kaldırılması için ilgili ve yetkililere başvurmaya karar vermiş. Böyle bir başvuru, büyük tartışmaları başlatmış.

Anadolu'dan gelmiş bir Türk'ün böyle bir iddiası, Medine alimleri arasında büyük yankı bulmuş. Toplanmışlar bir araya. İncelemişler ibareyi. Kendi aralarında olabilir-olamaz demeye başlamışlar. Bunca senedir kimse fazla dememiş de bir Türk hocası gelmiş, böyle demiş, diyerek Yusuf'u küçümsemişler. Bazıları fitneye sebep olduğu gerekçesiyle öldürülmesini bile teklif etmişler. Bütün bunlardan haberdar olan Yusuf Efendi, kendinden emin olarak onlara ilginç bir teklifte bulunmuş:

-Her şeyin bir çaresi vardır. Cidale, kıtale gerek yoktur. Ben derim ki: İki ayrı kağıt alın elinize. Birine benim dediğim Hadis-i Şerf-i yazın, diğerine de kapı üstündeki kitabedeki hadisi yazın. Her ikisini de Ravza-i Mutahhara'ya, Kabr-i Şerif'in üstüne koyun. Sabahleyin bakın hangisi tasdik ediliyor? Eğer ben doğru çıkmazsam derhal öldürün beni. Kanım helal olsun.

Alimler birbirine bakmışlar, teklifi cazip bulmuşlar. Denileni aynen yapmışlardır. Hile karışmaması için iki taraftan da iki bekçi dikmişlerdir.

Ertesi sabah kağıtları çıkarmışlar. Herkes merak içindeler. Alimler merak ediyor, cemaat merak ediyor, Medine halkı merak ediyor.

İki kağıdı da incelemişler. Bakmışlar ki Yusuf Efendi'nin söylediği Hadis-i Şerif metninin yazılı olduğu kağıdın altına ince bir yazı ile (Sadaka Yusuf Bahri) yani (Yusuf Bahri doğru söyledi) yazılmıştır.

Yusuf Efendi buna çok sevinip şükür secdesine varmış. Medine uleması mahcup bir eda ile Yusuf Efendi'yi tebrik ve takdir etmişlerdir.

Bu olaya kadar sadece Yusuf diye bilinen Türk alimi, "derya gibi ilim

sahibi" anlamında "Bahri" lakabını da alarak "Yusuf Bahri" diye anılmaya başlamıştır.

Bu tartışma burada kalmamış, Hicaz sınırlarını aşmış, İstanbul'a kadar ulaşmış. Ününü Osmanlı Padişahı duymuş sarayda. Haber salmış Hicaz'a, davet etmiş huzura.

Bir heybe, bir çarıkla yola çıkan Yusuf Bahri, artık padişahın özel konuğudur. İlden ile muhafızlarla götürülmüş. Bağdat yakınlarında Habaniye denilen bir şehirde bir müddet konaklayıp tedrisatla meşgul olmuştur. Buradan tekrar hareketle aylarca süren yolculuktan sonra padişahın huzura çıkmıştır.

Padişah, sarayda, onu büyük bir saygıyla karşıladı. Hediyeler verdi, hıl'at giydirdi, nimetlere gark etti. Sarayında dilediği kadar kalabileceğini söyleyip ona özel konuk muamelesi yaptı.

Yusuf Bahri Efendi'nin arzusu hadis öğretmektir. Bir medresede göreve başlamak niyetindeydi. O bu düşünceler içinde iken saray-ı hümayun katiplerinden Tevkii Süleyman Fevzi Paşa ile karşılaştı. İki kadim dostun belleğinde Mısır'daki beraberlikler tazelendi. Meğer Yusuf Bahri Efendi ile Süleyman Feyzi Paşa Mısır'da Şeyh Murtaza'dan birlikte ders almışlar.

Süleyman Feyzi Paşa, bu alim dostunu bulmuşken kaçırmak istemez. Zira Çorum'a bir medrese yaptırmıştır o günlerde. Yanına da büyük bir kütüphane kurmuştur. Bunun kıymetini bilecek, burada hizmet verebilecek bir hoca aramaktadır.

Yusuf Bahri'ye, seni Çorum'a müderris göndereyim, der. O da kabul eder bu teklifi. Yusuf Bahri'nin Çorum serüveni böyle başlar.

Yıl 1200/1786 Mısır'dan ayrılalı bir yıl olmuştur.

Çorum, Yusuf Bahri Efendi'nin gelip geçtiği yerlerdendir ama daha önce hiç ikamet etmemiştir.

"Fahrü'l-muhaddisin" unvanıyla da anılan ünlü hadis alimi Yusuf Bahri Efendi Çorum'a gelince medresede göreve başlamadan önce Ulu

Cami'de bir vaaz etmiştir. Hem kendi coşmuş, hem de cemaati coşturmuştur.

Çorumlular ilk günden sevmişler onu. Medreseye yakın yerde ona geniş bahçeli bir ev vermişlerdir. Günümüzde burada Müderris apartmanı bulunmaktadır.

Süleyman Feyzi Paşa Medresesinde başta hadis usulü ve Kütüb-i Sitte'nin tedrisi olmak üzere Arapça, beyan, bedi, tefsir, fıkıh gibi ilimleri okutmaya başlamıştır. Bu medresede müderris olarak ömrünün sonuna kadar ders vermeye devam ettiği anlaşılmaktadır. (Süleyman Feyzi Paşa'nın yaptırdığı medrese, eski İstiklal İlkokulu'nun yerindeydi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Çorum Mutasarrıfı 'Sancakbeyi' Nurettin Bey tarafından yıktırılıp yerine Sanat Mektebi olmak arzusu ile bir okul yaptırılmıştır. Kıymetli kitapları ihtiva eden kargir kütüphanesi ise cumhuriyetin ilk yıllarında yıktırılmış, kitapları umumi kütüphaneye alınmış ve yeri de İstiklal İlkokulu'nun avlusuna katılmıştır.)

Yusuf Bahri Efendi bu medresede 1202/1786-1244/1829 tarihleri arasında 43 yıl müderrislik yapmıştır. Bu süre içinde hem talebe okutmuş, hem de kütüphanenin zenginleşmesi için gayret etmiştir. Eline geçen tek nüsha kitapları, kendi güzel el yazısı, hattı ile baştan sona yazarak kütüphaneye yeni eserler kazandırmaya çalışmıştır. Kendi telif eserlerinin yanı sıra istinsah ederek çoğalttığı kitapların büyük bir kısmı Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nin El Yazma Eserler bölümünde seçkin yerini korumaktadır.

Hasan Paşa Kütüphanesi'nde Yusuf Bahri Hazretleri'nin aldığı icazetnamelerin yanı sıra öğrencilerine verdiği icazetnamelerin de örneklerine rastlamaktayız. (Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 2673 numarada kayıtlı kitabın ikinci risalesinde Yusuf Bahri'nin Madanoğulları'ndan meşhur Müftü Mehmet Hilmi'ye verdiği icazetnamenin bir sureti vardır.)

Yusuf Bahri Efendi, bu medresede müderrislik görevini sürdürürken Ulu Cami'de vaaz ve irşat faaliyetlerini de ihmal etmemiştir.

Kürsünün sorumluluğunun bilincindedir. Hem hazırlıklı, hem de ihlaslı olarak vaazlarını yapmıştır. Cemaatin sorularına da cevaplar vererek halkı irşada gayret edermiş.

Rivayete göre kürsüye çıkarken; "Gel, benim cefakar bineğim, gel." Diyerek tutunup çıkarmış. "Sen şimdi beni taşıyorsun ama ben seni nasıl taşıyacağım." Diye hayıflanmış.

Kürsünün yakınında bulunan birinin dikkatini çekmiş bu hale. Kulak vermiş; hoca kürsüye çıkarken hep aynı şeyleri söylüyor. Anlayamamış hikmetini, dayanmamış sormuş hocaya:

-Hocam günlerdir sizi izliyorum. Kürsüye çıkarken hep böyle diyorsunuz. Affınıza sığınarak sormak istiyorum; nedir bunun hikmeti?

Hoca derin bir ah çekip cevaplamış soruyu:

-Be adam, buraya çıkmak kolay. Buraya mümin olarak çıkıp –haşa-kafir olarak inmekten korkarım. Bir yanlış laf ederim de dinden çıkarım diye endişe duyarım. Hep bu şuurla çıkarım kürsüye. Bu sorumluluk duygusuyla seçe seçe konuşurum. Milletin hoşuna gidecek şeyler söylemek yerine Allah'ın buyruğunu, Resulullah'ın hadislerini aktarmak isterim. Gayrisinden Allah'a sığınırım.

Çorumlu böyle bir alimi Çorum'da tutabilmek için onu buradan evlendirmeye karar vermişlerdir. Çorum'a gelişinin ilk yılında Seydimoğulları'ndan bir kızla evlendirmişlerdir. Yusuf Bahri'nin bu evlilikten üç oğlu olmuştur. Hüseyin ve Ali adlı oğullarının çocukları olmadan vefat etmiştir. Küçük oğlu Mustafa'nın ise iki oğlu olmuştur. Birinin adı Abdullah, diğeri Yusuf'tur.

Yusuf Bahri'nin bir de Hatice isimli bir kızı vardır. Asılları Elvan Çelebi soyundan gelmiş olup Tekkeli Hocalar diye tanınan ailenin bir ferdi de Yusuf Bahri Efendi'nin öğrencisidir. Daha sonra müftülük de yapmış olan bu öğrencisi Halil İbrahim Efendi'dir

Yusuf Bahri Efendi, kızı Hatice'yi Halil İbrahim Efendi ile evlendirmiştir.

Halil İbrahim Efendi'nin bu ikinci evliliğidir. Birinci eşinden çocuğu olmadığı için evlenen Halil İbrahim Efendi'nin bu evlilikten İbrahim Nuri adlı bir çocuğu dünyaya gelmiştir. Ama eski eşi, kuma çocuğunu evde barındırmak istemeyince Yusuf Bahri Efendi, torununa sahip çıkmış, onu yedi yaşına kadar kendi evinde büyütüştür. Sonra onun için eve bir oda daha ilave edilerek orada ikameti sağlanmış.

Bu aile huzursuzluğu, kızı Hatice Hanım'ı çok üzmüş, ağlamaktan gözleri kalmıştır. İki gözü de tamamen kapanınca hayata küsmüş, evin mahzenine girmiş, bir daha çıkmamıştır.

Aile efradı onu buradan çıkarmaya bir türlü ikna edememişlerdir. Hatice Hanım, dışarıdan sadece yiyecek ve su kabul etmiş, başka bir şey almamıştır. Bu durum epeyce uzun sürmüştür.

Eşi, hocasını üzmemek için durumu Yusuf Bahri Efendi'ye duyurmamıştır. Komşulardan gelen gizli bir haber üzerine Yusuf Bahri Efendi, kızını ziyaret etmeye gitmiş, halini görünce çok üzölmüştür. Daracık mahzende(bodrumda) karanlık bir mekanda açlık ve sefalet diz boyu. Ata yüreği dayanır mı buna? Yusuf Bahri Efendi, kızını bu mezbelelikten çıkarmak istemiştir. Kızı:

-Benim dünyam karardı. Gözlerim görmez oldu. Benim için dışarı ile bu karanlık mahzen arasında fark yok, diyerek itiraz etmiştir.,

Yusuf Bahri Efendi:

-Kızım, ayağımı bastığım yere elini sür. Eline bulaşan tozu, toprağı da gözüne sür. Dediğimi yap, göreceksin, gözlerin açılacak, der.

Babasına güvenen, onu dualarının bereketine inanan Hatice Hanım, denileni yapar. Gözleri açılır. Uzun zamandır göremediğı dünyayı görür. Babasının elinden tutar, mahzenden birlikte çıkarlar.

Yusuf Bahri Efendi, ilim adamı ve tasavvuf ehli idi. Hocası Şeyh Murtaza'dan Nakşibendi tarikatı icazetinin yanı sıra Mısır bölgesinde çok yaygın olan Halveti tarikatına mensup olduğunu eserlerinin kenarında kafiyeli biçimde serdeder.

Kendisinden bahsederken (Yusuf b. Mehmet el-Köprüvi müvelleden, ve Bahri mahlasan ve Ebülmekarim künyeten ve Hanefi mezheben ve Halveti tarikaten) diyerek Mehmet oğlu Yusuf olduğunu, doğum yerinin Vezirköprü, mahlasının Bahri, künyesinin Ebülmekarim olduğunu belirttikten sonra mezhep olarak Hanefi, tarikat olarak da Halveti olduğunu açıklar. (Bak:Hasan Paşa Kütüphanesinde 3475 numarada kayıtlı Camius-Sağır şerhinin kapağında Yusuf Bahri Efendi'nin el yazısı.

Ayrıca bak: Hasan Paşa Kütüphanesinde 3610 numarada kayıtlı Tirmizi'nin Şemail-i Şerif adlı eserinin kapak kısmındaki Yusuf Bahri Efendi hattı. Bu eserde ayrıca bu kitabı okutmaya dair icazetnamesi de bulunmaktadır.)Bir eserinin sonunda da kendisini Nebihüddin Ebü'l-İrfan diye tanıtır. Bazı eserlerinin iç kapağında onu tanıtırken Fahu'l-muhaddisin lakabı ve Ebü'l-Mekarim künyesi de kullanılmıştır.

Zaten Kastamonu'da görev yaparken Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin on üçüncü postnişini Şeyh Hafız Mustafa Vahdeti Efendi'ye intisap ettiği ve ondan Halveti icazeti aldığı da bilinmektedir.

Çorum'da Halveti tarikatı pek fazla bilinmediği ve mensupları da bulunmadığı için bu tarikatın derslerini münferiden yapmış olsa gerekir. Ama Çorum halkı onu Nakşibendi ve Kadirilerin sohbet ve zikirlerine gidermiş diye biliyor.

Yusuf Bahri Efendi, keşfi açık, kerameti zahir olan bir ilim adamıydı. Ünü civar illere de yayılmış olduğundan oralardan talebeler geldiği bilinmekteydi. Bu çerçevede Kastamonu'dan da öğrencileri vardı. Bunlardan Ahmet Siyahi diye bilinen daha sonra evliyadan sayılan bir zat vardır ki hadis tahsil etmek için Çorum'a gelmeye karar vermiş ve yaya olarak çıkmıştır.

Yola halsiz ve bitkin vaziyetteyken arkasından bir atlı gelmiştir. Ahmet Siyahi'ye:

-Yolculuk nereye? Diye sorup da

-Çorum'a deyince

-Atla terkime, deyip onu da alıp Çorum'a getirmiştir.

Ahmet Siyahi o gece bir handa yatmış, ertesi gün Yusuf Bahri

hazretlerinin huzuruna varmıştır. O esnada Hoca Efendi, bir kişi ile sohbet etmektedir.

-Gel, Ahmet evladım, gel yanıma, deyince Ahmet Siyahi şok olmuştur.

-Bu zatı tanıdın mı? Diye soran hocasına:

-Hayır, yeni görüyorum deyince Ahmet Siyahi:

-Evladım, bu zat seni atıyla Çorum'a getiren Hızır (Aleyhisselam)'dır, açıklaması onu ömür boyu etkilemiştir.

Bu menkıbe, Çorum'dan çok Kastamonu'da anlatılmaktadır.⁸¹

Hasan paşa kütüphanesinin hali hazırdaki tek ve iptidai denilebilecek kataloğunda Matematik Mantık Astronomi Tefsir Hadis, Arap Dili ve Edebiyatından Kelam Fıkıh Tasavvufa kadar geniş bir yelpazede yaklaşık 120 eserin Yusuf Bahri 'ye atfedildiğini görmekteyiz.⁸²

Yusuf Bahri Efendi 1241 (m.1851) tarihinde vefat etmiştir. Türbesi Çorum Hıdırlık mevkiinde Kereb-i Gazi türbesi ile Suheyb-i rumi türbesi arasında bulunmaktadır. Türbeyi Derviş Mehmed Paşa, hocası Yusuf Bahri'yi rüyasında görmesi üzerine yaptırmıştır. Yusuf Bahri Efendi, Suheyb-i Rumi ve Kereb-i Gazi türbeleri arasında kendini onların bekçisi (kıtmir) gibi telakki ederek Hz. Peygamber'in ashabına yakın olmak, onlara olan bağlılığını ifade etmek için mezar taşının üzerine "Hüve'l-Bakî" ifadesinden sonra Kehf Suresininin 28. ayeti olan "ve kelbühüm bâsitun zira'ayhi bi'l vasit" ayeti kerimesi yazılıdır ki anlamı:"...köpekleri de dirseklerini girişin eşiğine uzatmış yatıyordu..."

Türbenin kapısından girince Yusuf Bahri Efendi'nin sandukasının kenarında şu beyit vardır:

"Yâ zâiren bi-kabrî hel i'teberte halî

Bi'l emsi küntü mislüke ğaden tasîru mislî"

"Ey kabrimi ziyaret eden kişi,halimden ibret aldın mı?

Dün ben senin gibiydim, yarın sen de benim gibi olacaksın."

81 Erhoç Ethem, a.g.e 298-312

82 Haksever,Ahmet Cahit, a.g.e,83-84

6- BEYLER ÇELEBİ

Beyler Çelebi'nin Hıdırlık Mezarlığındaki Kabri
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)

Hıdırlık mevkiinde, Suheyb-i Rumi türbesinin güneyinde tepede türbe olarak yer alan Beyler Çelebi hakkında derli- toplu bir malumat yoktur. Kendisinin Elvan Çelebi hazretlerinin akrabası olduğu rivayet edilmektedir.⁸³

Beyler Çelebi ile ilgili bilgiler, Çorum'da yaptırmış olduğu Muzafferüddin Paşa camii ve medresesinden artakalan Çorum müzesindeki cami minberi üzerindeki yazılardan ibarettir. Ayrıca Osmanlı'da Beyler Çelebi camii ve minberi bize ışık tutmaktadır. Bu minber Selçuklu motifleriyle süslenmiştir. Motifler daha önce kesilerek hazırlanmış, üzerine çakılmıştır. Yazılar ise oymadır. Hem minber kapısı üzerindeki yazılar, hem de diğer taraftaki yazılar birtakım dua ve hadislerden ibarettir. Ayrıca kapı üzerindeki yazıda minberin kimin tarafından yapıldığını belirtmektedir. Minber üzerinde

83 Sabuncuoğlu İhsan, age I, 66

Muzafferüddin Beyler Çelebi adı vardır. Minberin bu zât tarafından hayır olarak yaptırıldığı ibareden anlaşılmaktadır. Minberin hiçbir tarafında yapıldığı tarihi gösteren bir yazıya tesadüf edilmemiştir.⁸⁴

Beyler Çelebi adını, Amasya tarihi müellifi Hüseyin Hüsametdin eserinde çeşitli vesilelerle anmıştır: Çorum vilayetine hakim olan Emir-i Kebir Şerafettin Osman b. Gazi Mehmet Bey Osmanlı kalesinde otururdu.⁸⁵ Bu Osman Bey Amasya valisi Şadi Bey'in vakfiyesinde Beyler Çelebi diye anılmaktadır. Kendi vakfiyesinde "Es-Sultan El- Gazi Şeref ed-Din Osman" diye yazılıdır. Osmanlı'da Beyler Çelebi camisi, Çorum'da Bey camii ve medresesi bu Osman Bey'in hayratıdır. Kendisi de hıdırlıkta metfundur⁸⁶ denilmektedir.

Muzafferüddin Paşa camii ve medresesi yerinde bugün birkaç yıkık kerpiç duvardan başka bir iz kalmamıştır. Otopark olarak kullanılmaktadır. (Bkz resim) Bu cami ve medresenin Muzaffer Paşa tarafından bina ettirildiği 1699'dan beri medrese eğitimi yaptığı kaynaklarda yazılıdır.⁸⁷ 1887'de Muzaffer Paşa medresesi vakfından almak üzere Kabaklı mezarısıyla Osmanlı kazası dahilindeki İncesu Sağır'ın bütün malikanelerin ve kargı güvercinlik karyelerinin malikanelerinin yarısı Çorum'da bulunan camii-i kebir'de din dersleri vermek şartıyla Muzafferiyeye medresesinde müderrislik yapan Çorumlu Es-Seydi Ebu Bekr Said'e verildiğine dair vakıf kayıtlarında bu tarihlerde de Muzafferüddin Paşa camii ve medresesinin (1887) işlevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.⁸⁸

Ayrıca 1900'lü yıllarda Muzaffer Bey medresesinde Şamilzâde Abdullah adında birinin müderris olarak bulunduğu medresede on üç öğrencisinin var olduğu yapılan araştırmalarda kayıtlıdır.⁸⁹

1887 doğumlu olan dedem (ananemin babası) Çamlıcalı Hafız İsmail Efendi bu medresede öğrenci iken 1. Dünya savaşına yedek subay olarak katılmak üzere ayrıldığı aile büyüklerimiz tarafından dile getirilen bir husustur.

84 Sabuncuoğlu, age I, 68 vd

85 Hüseyin Hüsametdin, Amasya Tarihi, III, 70

86 Bkz Hüseyin Hüsametdin, a.g.e, III, 70; Sabuncuoğlu I, 68

87 Kara Adem, Osmanlı teşkilatı Çorum sancağı 87

88 Kara Adem, Osmanlı teşkilatı Çorum sancağı, 88

89 Kara Adem, age, 90

Bugün ise elimizde ;

- 1- Hıdırlık mevkiinde Beyler Çelebi Türbesi
- 2- Medrese mahallesi (Bugünkü adıyla Kunduzhan mahallesi)'ndeki cami ve medrese enkaz arsası (bugün otopark olarak kullanılmaktadır.)
- 3- Osmancık'ta adına yaptırılan Beyler Çelebi Camii bulunmaktadır.

Yukarıda ismi bulunup zamanımıza intikal ederken satışı yapılan Muzafferüddin Paşa caminin 6 kanun-u evvel 1934 perşembe günü saat 15:00'da evkaf dairesinde yapılan ihale ile Çişiş mahallesi Muzaffer Paşa cami ve medresesinin 7.845 kuruşa satıldığı kayıtlarda yazılıdır.⁹⁰

Çorum Müzesindeki Muzafferüddin Paşa Cami Minberi

90 İlica, Ali, Çorum Ulu Cami ve vakıfları, 248

7- ÇERKEZ ŞEYHİ ÖMER LÜTFİ EFENDİ

Çerkez Şeyhi Ömer Lütfü Efendi'nin Hıdırlık Mezarlığındaki Kabri
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)

Hıdırlıkta cami güneyindeki türbede yatan zatlardan birisi de Çerkez Şeyhi adıyla bilinen Şeyh Hacı Ömer Efendi'dir. Şeyh Hacı Ömer Efendi 1293 Rus harbinde Kafkasya'dan dedesi Absal Bey'le ayrılmış bir süre Erzurum'un Hasan Kale ilçesinde kaldıktan sonra İstanbul'a gitmişlerdir. İstanbul'da onbir sene hem medrese tahsili görmüş hemde Eyyüp Sultan'da medfun bulunan Nakşibendi şeyhi Mehmet Nuri Efendinin dergahında hizmet ederek icazet almıştır. Hac görevini de eda ettikten sonra 1307 yılında Çorum'a gelerek Nakşibendi dergahını açmış 1340 yılına kadar 33 yıl şeyhlik yapmıştır.⁹¹

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Bilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ahmet Cahit Haksever, "Çorum Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği" isimli eserinde, Nakşibendi temsilcilerinden Ömer Lütfü Efendi'yi şöyle anlatır:

91 Sabuncuoğlu M. İhsan, age,70

Çorum'da faaliyet gösteren bir diğer Nakşibendi temsilcisi Çerkes Şeyhi Hacı Ömer Lütfi Efendi'dir. 18 Rebiülahir 1265/13 Mart 1849'da Kafkasya'da doğmuş olup bir hanedan ailesi olan As kabilesine mensuptur. Babasının adı Absal(Abdullah), annesinin adı Fatma'dır. Kabileye, "Asların memleketi" anlamına gelen "Asetin" de denilmektedir. Büyük dedeleri, birkaç nesil Kafkasya'da şehir devletlerinden birinin yöneticiliğini yapmışlardır.

Çerkez Şeyhi'nin dedesi Azamat Efendi, beş oğlunu da yanına alarak önce Sarıkamış Hamamlıköy'e gelmişler, burada sekiz ay kaldıktan sonra Erzurum Hasankale'ye yerleşmişlerdir. Buralarda geniş araziler satın almışlardır. Absal Bey burada on yıl kadar ikamet ettikten sonra, diğer kardeşleriyle aralarında çıkan arazi anlaşmazlığı nedeniyle Tokat'ın Batmantaş köyüne yerleşmişlerdir. İlk Hariciye Vekili Bekir Sami'nin babası Kundukzade Musa Paşa Ömer Lütfi'nin akrabası olup tahsilini tamamlaması için onu İstanbul'a götürmüştür.

Rivayete göre yedi yaşından itibaren rüyalarında gördüğü bir zat, Ömer Lütfi'ye devamlı, "ilim öğrenmek için İstanbul'a gel" demektedir. Medreseye devam ederken bu zatı bulmak için her Cuma namazını bir başka camide kılan Ömer Lütfi Efendi, bir camide rüyalarında gördüğü zatla karşılaşır. Bu, Edirneli Mehmet Nuri Efendi (ö.1303/1884)'dir. Şeyh Efendi, camide onu görünce diğer müritlerine, "gariptir,kollayın" der. Böylece Ömer Lütfi Efendi de onun müritleri arasına katılır. On bir yıl şeyhinin yanında kalan Ömer Lütfi, ilkin tekkelerde yeni müntesiplerin benliklerinin eritilip manevi yönden olgunlaşmaları için verilen görevlerden olan kümes bakıcılığıyla görevlendirilir. Mehmet Nuri Efendi'ye daha sonra Çerkez Şeyhi'nin babası Absal Bey de intisap etmiştir. Mehmet Nuri Efendi, onun ismini "Abdullah" olarak değiştirmiştir.

Ailece Mehmet Nuri Efendi'ye intisap eden Ömer Lütfi Efendi, toplam on altı yıl tahsil ve seyr ü süluk sonrası 1303/1884'te Nakşibendi, Kadiri, Sühreverdi, Kübrevi, Çeşti tarikatlarından icazet almıştır. Çerkez Şeyhi'nin Nakşi silsilesi, Mehmet Nuri Efendi, Hacı Feyzullah Efendi (81293/1876), Muhammed Kudsi Bozkırı (ö.1269/1852) vasıtasıyla Mevlana Halid-i Bağdadi'ye ulaşmaktadır.

Sultan II.Abdülhamit'in eşi de Ömer Lütfi Efendi'ye müntesip olup bizzat Sultan'ın da iltifat ettiği, hatta İstanbul'da istediği yere tekke açabileceği iletilmiş, ancak kendisi Sultan'a teşekkürlerini bildirerek şeyhinin talimatıyla Sivas'ın Aziziye kasabasına bağlı Kazancı köyüne gitmiştir.

Çerkez Şeyhi, Kazancı Köyü'nde ilk eşi Evliya Hanım'la evlenmiştir. Evliya Hanım, Mehmet Nuri Efendi'nin şeyhi Hacı Feyzullah Efendi'nin diğer halifesi İbrahim Halilullah'ın eşidir ve bu evlilik Mehmet Nuri Efendi'nin iradesiyle gerçekleşmiştir. Evliya Hanım'ın önceki eşinden Emine adında kızı olup Çerkez Şeyhi'nden de Ayşe isminde bir kızı dünyaya gelmiştir.

Kazancı Köyü'nde iki yıl kaldıktan sonra 1304/1887'de Çorum Alaca'nın Bakırboğazı Köyü'ne taşınan Çerkez Şeyhi, burada bir tekke yaptırmıştır. Dört yıl irşat faaliyetinde bulunduktan sonra 1308/1891'de Çorum'a taşınmıştır. Çorum'a taşındıktan sonra hac yolculuğuna çıkan Çerkez Şeyhi'nin eşi Medine'de vefat etmiştir. Kendisi, hac dönüşü Bakırboğazı Köyü'nde yaptırdığı tekke yıktırarak buranın malzemelerini Çorum'a naklettirmiş, Karakeçili Mahallesi Alaybey Sokak'ta, günümüzde yıkılmış olan geniş müştemilatlı tekkesini inşa ettirmiştir (1310/1893).

Tekke; iki haymelik, bir buğday ambarı, ahır, 150-200 kişilik mescit, şeyh ailesinin kaldığı odalardan müteşekkil ve dönemine göre hayli müştemilatlı olup Sultan II. Abdülhamit'in eşi, tekke için şahsi servetinden 30 altın göndermiştir.

Çerkez Şeyhi Konağı

Çerkez Şeyhi Ömer Lütfü Efendinin Oğlu Avni bey
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)

İlk eşi vefat eden Çerkez Şeyhi'nin ikinci evliliği uzun sürmemiş ve eşinin isteği ile ayrılmışlardır. Onun üçüncü evliliği Alaybeyoğulları ailesinden Zekiye Hanım'ladır. Bu evliliğinden 1310/1894'te Bahaaddin, 1313/1897'de Abdullah Avni, 1316/1900'de Zübeyde ve 1337/1919'da Ubeydullah isminde çocukları dünyaya gelmiştir. İlk oğlu Bahaattin, iki yaşında vefat etmiştir. Zekiye Hanım, üvey evlatları Emine ve Ayşe'ye de sahip çıkıp onların bakımını üstlenmiştir.

Tasavvufi olduğu kadar ilmi yönü de bulunan Çerkez Şeyhi, Ulu Cami'de kürsüde vaaz verip talebe de yetiştirmiştir. 1342/1924 yılına kadar 33 yıl şeyhlik yapan Çerkez Şeyhi müritlerinden herhangi birine irşat icazeti vermemiştir. Kendisinden sonra kimin irşat faaliyetlerine

devam edeceği yönündeki sorulara, "Biz tesbih tanesi kadarız. Bizden sonrasına görev yoktur. Biz de emaneti sahibine iade ediyoruz." Dediği nakledilmektedir.

Çerkez Şeyhi, irşat faaliyetleri yanında dönemin siyasi ve sosyal hayatıyla da yakından ilgilidir. Çorum ve civarındaki prestiji dolayısıyla Mustafa Kemal, Refet Bele vasıtasıyla Çerkez Şeyhi'nden Yozgat'ta meydana gelen ayaklanmalarda nasihatçi olmasını istemiştir. Çerkez Şeyhi, böyle bir görevi yerine getirirken, isyancıların eline geçip onların safında imiş propagandasına meydan vermemek için kendisinin askerlerce korunmasının uygun olacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal, "Şeyh Efendi isabet buyurdu, kendileri bize duaya devam etsinler." Mukabelesinde bulunmuştur.

Ömrünün sonuna kadar irşat faaliyetlerine devam eden Çerkez Şeyhi, Çorum Ulu Camii'nde verdiği son vaazında yakın zamanda seyahate çıkacağını söyleyerek cemaatten helallik almış, vefatına yakın sol tarafından felç geçirmiştir. Vefatı sonrası, vasiyeti gereği Peygamber soyundan büyük bir zat olduğunu belirttiği Hıdırlık mevkiinde Beyler Çelebi'nin sol yanına bir karış aşağı defnedilmiştir. (16 Ramazan 1342/21 Nisan 1924)

Çerkez Şeyhi'nin vefatı dolayısıyla dönemin mahalli yayın organlarından Çorum Gazetesi'ndeki şu satırlar onun halk nezdindeki itibarını yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir:

"Taate ve takvasından gayri hiçbir şeyle meşgul görünmeyen ömrü fanisini derin bir vecd-i kudside Halık'ın emrettiklerine hasreden, muhitimizde erişilmez bir hürmet kazanan tarikat-ı aliye-i Nakşibendiyye'den Çerkez Şeyhi Hacı Ömer Efendi Hazretleri, bir müddettir esir-i firaş (yatakta hasta) bulunmakta idiler.

*Çerkez Şeyhi Ömer Lütfü Efendi'nin Cenaze Merasimi
(Kaynak Çorum Belediyesi Kent Arşivi)*

Geçirdiği 72 yıllık ömrün safahatını kafi ve Rabbinin alem-i diğerine geçmeyi daha ziyade arzu eden Pir-i muhterem, yalancı dünyanın müdaverat ve müalecatına kıymet vermemiş bir teslimiyet-i şeyhane ile bekasını da zevalini de Halık'ına terk etmişti. Dervişane bir tevekkülle zevalini bekleyen Pir-i muhterem, fazl-ı ekmel Pazar günü saat 11'de fani dünyanın dalalet ve masiyetle dolu boşluğuna gözlerini kapamış, "ircii" emr-i celiline lebbeyk'le icabet etmiştir. Hüda rahmet eyleye...

Ertesi gün cenazesi Cami-i Kebir'de bir cemaat-i Kübra ile kılınmıştır ki Çorum muhitinde böyle bir tezahürat görünmemiştir. Nihayetsiz bir hürmete mazhar olan Şeyh muhteremin cenaze namazına iştirak eden cemaati, camiin vasi muhiti istiab edemediği gibi bir kısım halk sokaklar arasında namaza iştirak etmiştir. İmamın tekbirini ilan eden beş altı müezzinin gür sedası safha safha en son saflara yayılırken kulaklarda faniliğin korkunç nameleri yer buluyordu.

Vasiyeti mucibince Hıdırlık'a hareket eden tabut önünde bir jandarma müfrezesi, meşayih ve sokakların istiab edemediği bir cemaatle tekbirler, tehliller arasında gidiyor, daha doğrusu şehadet parmakları

üstünde yükseliyordu. Hazret-i Süheyb-i Rumi'nin havzasında sadattan Beyler Çelebi'ye komşu olmayı arzu eden Şeyh-i muhterem, hoş-elhan Hafız Said Efendi'nin tertil ettikleri aşr-ı mukaddes akisleri arasında ebedi me'vasının rabit boşluğuna tevdi olunurken yükselen "Fatiha" sedası, bir davet-i gufran ve rahmet halinde kalpleri dudakları dolaştı. Yaşayanların bir tuhfe-i vedaı oldu.

Aile ve mahdumlarına beyan-ı taziyet ederiz.

Geniş bir kitap koleksiyonu olan Çerkez Şeyhi'nin kütüphanesi değerlendirilememiştir. Gerek maddi gerekse manevi mirasıyla ilgili, "Ben öldükten sonra benden size hiçbir şey kalmaz." Dediği nakledilmektedir.

Çerkez Şeyhi'nin 1310/1894'te, döneminin tekke ve medreselerindeki dejenerasyonu işaret ettiği ve bu kurumların böyle giderse "harab turab" olup sonra düzelebileceklerine dair şiiri şöyledir:

Hamden li 'llah imanımız vardır hükm-i ezele
Şükret her an Ol Baki Rabb-i lem-yezele
Asla çıkmaz dilimizden gybet kelam-ı rezele
Tekke medreseler kalmadı, kıraat işleri döndü gazele
Yakında tekke medreseler harab turab olup sonra düzele
Hele bak gör dünyayı baştan başa hep hezele
Ehl-i dil sarardı soldu döndü gazele
Lütfüya işlerimiz kaldı merhamet-i Hüda-yı lem yezele⁹²

92 Haksever A.Cahid, Çorum tarihi ve kültüründe tasavvuf geleneği, Çorum 2009,147-155

Son Dönemde Çorum Hıdırlığı:

Hıdırlık'ta bunlardan başka pek çok ilmiyle, faziletiyle, zühdüyle tanınmış zatlar ve Şeyhler metfun bulunmaktadır.

Bugün içinde Çorum Hıdırlık mevki aynı fonksiyonlarını devam ettirmektedir: Evlenen çiftlerin dua etmek için gittiği, sünnet olan çocukların gezdirildiği, Cuma günleri ziyaretçilerin kadın, erkeklerle dolduğu, askere giden gençlerin uğurlandığı, topluca duaların, zikirlerin yapıldığı, Hızır'ın arandığı, hidrellez gününün büyük zatların kabirlerinin ziyaretçilerle dolup taşıdığı bir yer olan Hıdırlık, bunalan insanların, rahatlık ve huzur teneffüs ettiği bir yer olarak tazeliğini korumaktadır. Çorum'da Hıdırlık mevkiinin fonksiyonlarının nasıl yerine getirildiğini son Hıdırlık Şeyhi Abbas Külahi'yi gören Hafız Recep Camcı ile yaptığımız bir mülakatla noktalamak istiyoruz. Hacı Hafız Recep Camcı Son Dönemde Abbas Külahi ve Hıdırlığı şöyle anlatmaktadır:

"Ben Abbas Efendiyi 13-14 yaşlarında çocuk iken tanıdım. Kendisini görünce çok etkilendim, kaynadım, sevdim içim ısındı. Derli, toplu giyimiyle kuşamıyla insanı etkileyen bir hali vardı. İlk gördüğümde Peygamber Efendimize benzese ancak bu zat benzer diye düşündüm. Cumadan cumaya dışarı çıkardı. Her dışarı çıktığında da bizim dükkana uğradı. O zamanlar ben hafızlığa çalışmaktaydım. Ezberlediğim sayfaları dükkanda babama dinletirdim.

Bir gün orada gördüğümde çok etkilendim. Ertesi gün Hıdırlığa gittim, elini öptüm vazife istedim. Ve bana hemen vazife verdi. Hiç unutmam hâlâ o günkü gibi hatırımdadır. 33 Estağfirulah, 33 Besmele-i Şerife, 33 Salavat-ı Şerife ve 123 Celal ismi verdi. "Bu sana kafidir." Dedi. Böylece bir ittiba ve intisap vaki oldu.

O zamanlar Hıdırlık'ta Cami'yi önünüze alırsanız Kible'ye döndüğünüzde sağ tarafta (şimdiki şadırvanın batı tarafındaki boşlukta) bir Tekke ve yıkıntıları vardı. Tekkenin alt tarafında da mükemmel bir Konak vardı. Kendisi orada ikamet ederdi. Konağın ön tarafında geniş bir bahçe vardı. Kendisi nakliyecilik yaparmış. O zamanlar deve ile nakliyat yaptığından develerin barınağı geniş bir avlu bulunuyordu. Abbas Efendi benim kendisini tanıdığım

zamanlarda tekke ve imarethane faaliyette olmadığı için imaret haneyi böldürdü.

Camideki görevine muntazam gidip gelmekte idi. Kışın bu böldürdüğü yerde otururdu. Yazın ise bu konakta kalırdı.

Tekkelerin halini anlatmaya bilmem lazım var mı? Mukallidlikle muhakkiklik birbirine karışmış, gerek medreseler, gerek tekkeler maksadından çıkmıştı.

Yine bazı gençler askerden kaçmak için Kastamonu'ya imtihana gitmişler. Asım Hafız, Şevket Efendi ve Güzide Lakaplı birisi birkaç kişi ile birlikte Kastamonu'ya imtihana gitmişler. Asım Efendi Anlatmıştır: "Biz sıradan gençlerdik sorulan sorular karşısında bocaladık, ve kazanamadık ama Güzide'nin kılığı kıyafeti yerinde idi. Kelli felli birisiydi. Sakalı uzun, sarıgı cübbesiyle ulemadanmış gibi bir görünümü vardı. İmtihanda ona hocalar Cuma namazının ilk sünnetinin hükmünü sormuşlar. O da hiçbir cevap vermeden parmaklarını birbirine geçirip baş parmaklarını öne doğru çevirmeğe başlamış. Hocalar sordukları soruya cevap alamayınca "sen parmaklarını çevirmekten başka bir şey bilmez misin " demişler, o da bu sefer bilirim diye cevap vermiş ve parmaklarını geriye doğru çevirmeye başlamış ve imtihandan çıkarmışlar.

Ama sorulara müspet menfi bir cevap vermemiş imtihan heyeti Hoca Efendi'ye ayıp ettik diye imtihanı kazandırmışlar. Yani medreselerin ve tekkelerin durumu da bu hale gelmişti. Bu yüzden tekkeler ve medreseler kapatılmıştı.

Hükümet bu yasaların uygulanması için 10 derecelik bir kısıtlama getirdiyse taşradaki uygulayıcılar bunu 50 dereceye çıkarıyorlardı. O nun için Abbas Efendi Tekke ve zaviyelerle ilgili kanun çıktıktan sonra tekkeyi tamamen kapatmış ve faaliyetine de son vermiştir. Buna rağmen rahmetli Hamit Beyin (eski Belediye Başkanı Hamit Duran) babası Abbas Efendiye bir hayli sıkıntı vermiş bir takım tahkikatlar açtırmış bunu hem halktan hemde Abbas Efendiden işitmişimdir. Ama oğlu Hamit Efendi Hıdırlıkta bazı düzenlemeler yaparak bunu telafi etmeye çalışmıştır.

Abbass Efendi kendisini Nâkibü'l Eşraf olarak tayin edildiğini bana anlatmıştır. O zamanlar Cumhuriyetten önce Sultan Abdulhamit devrinde Cuma günleri hükümet erkânı Hıdırlıkta oluyorlardı. Mutfak kaynamakta, namazdan sonra yemekler yenilmekte idi. Abbas Efendi o zamanlar İl Genel Meclisinin Tabi üyesi durumundaydı. Vilayette toplantı olduğunda, toplantıya katılacağı zaman bir askeri müfreze hükümetin önünde onu karşıladı; çünkü O Padişahı temsilen toplantılara gitmiş olurdu.

Hıdırlık Cami onarılmadan önce Abdullah Haşimi Efendi Çorum'a teşrif ediyor. Onun Atatürk ile olan resimleri gazetelerde çıkmıştır. Abbas Efendi ilk dersini Abdullah Haşimi'den almış seyri sülukunu sağladıktan sonra Sultan Hamid'le olan ilişkisi de başlamış.

Cumhuriyetten önce Gürcü ve Buğdüz köylerine kadar olan Hıdırlık altında ki bir çok arazi Hıdırlığa ait vakıflar imiş. Tekkeler kapatıldıktan sonra bunlar satılmış.

Abbas Efendi tekkelerin kapatılmasından sonra Hıdırlık tekkesini kapatmış ve tasavvufi faaliyetlerini de durdurmuştur. Mensuplarından son olarak İsmail Bezgin Efendi gibi bir kaçını biliyorum.

Hıdırlık sahabenin makamlarının bulunduğu bir bölge. Rivayete göre Muaviye devrinde Osmancık yolu üzerinde İstanbul'un fethine giderken Ordunun ikmali için burada kalmışlar. Hem de uzun bir süre kalmışlar. Gerek Suheyb-i Rumi'nin gerekse Kereb-i Gazi'nin vefatları ihtilafıdır. Fakat Makamları olduğu kesin.

Hıdırlıkta Vilayeti Suğra ehli olan Şiranlı Hacı Mustafa Efendi, Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi, Hacı Bekir Baba (ki cehri zikrin temsilcisi idi) hep burada metfundur. Hıdırlık boş olsa Şiranlı Mustafa Efendi de Ömer Lütfi Efendi de buraya ayak basmazlardı. Ömer Lütfi Efendi at ile gelir her Cuma namazı burada kılardı. Kabri de orada bulunmaktadır.

Askere gidenler, Hacca gidenler buradan uğurlanırlardı. Eskiden Pir Baba kabristanlığında (şimdiki Piri Baba Çamlığı'nın yerinde) bir

türbe vardı. Buraya Pir Baba'ya hürmeten bina yapılmazdı. Piri baba kabristanlığının güneybatısında bulunan, uzun yıllar göğüs hastanesi olarak hizmet veren, şimdi ise diş hastanesi olarak kullanılan yer de mezarlıktı.

Sancak Hıdırlık ta olur. Sancağı oradan grup halinde alırlar tekbirlerle Pir Babaya gidilir. Oradan da samsun tarafına askerler yolcu edilirdi. Yahut ta Çerikli'ye trene binmek üzere yolcu edilirdi. Asker ve hac yolculuğu böyle yapılırdı.

Benim çocukluğumda 6 mayısta Hidrellez günü sabah namazından önce hazırlık yapılır, herkes Hıdırlık ta bir oturumluk yer kapmak için erkenden gelirlerdi. Arafat nasıl kalabalık oluyorsa Kereb-i Gazi'ye doğru öyle kalabalık olur halk bin bir ayak üzerinde dururdu. O gün evlerden bir gün önceden hazırlanan hamur işleri, vs getirilir yenirdi. O gün orada geçirilirdi. Herhangi bir resmi merasim veya toplantı olmazdı. Herkes serbesti. O gün Hızır (a.s) ile İlyas peygamber birleşip buluşmuşlar. Hızır (a.s) 'da Cenabı Hakkın bereket sıfatı tecelli ettiği için o gün insanlar bulgur küpüne, yağ külâhına un çuvalına ellerini batırırlar. Hızır'ın uğraması için dua ederlerdi. Herkesin isteği farklı olurdu. Bazıları ev istemek için bahçe ve gümele yapar, bazıları gül dalına bir çıkmı içinde para bağlar. Bunlar tabi batıl inançlar.

Babam sabah ezanı okunmazdan önce at arabasını koşar. Eski ekin bağlarına giderdik. Babam oradaki tepeye çıkar sabah namazını kılar bazı tesbihatta bulunurdu. Tepede birkaç defa gidip gelir bu gidiş geliş Hızır'ı görmek içindir. Biz Hidrellezi böyle geçirirdik.

Hızır (a.s) var mıdır yok mudur? Bu konu tartışılmıştır. Böyle bir zat gelmiş Cenabı Hak Hay sıfatıyla şereflendirmiş o feyizle insanlar arasında bulunur.

Hızır (a.s) Ricalü'l-gayb ile alakası vardır. Peygamber olduğu hususunda ise ihtilaf bulunmaktadır. Kendisi Peygamber olmasa bile kendi zamanındaki ve daha önceki bir Peygamberin getirdiği dini yaymakla görevi olabilir.

Hıdırlık yeşillik manasına gelir. Hızır'ın insanlarla hem dem olduğu temas ettiği sıkıntılı durumda olan insanlara mutlaka yardım ettiğine inanılır.

Bugün Hıdırlık'ta bilinen bir canlılık var. Halk gidiyor orada piknik yapıyor. Bazıları da buraya öldükten sonra defnedilmesi hususunda vasiyet ediyor.Hıdırlık ta yatan büyük zatlar var. Eskiden ulu mezara bitişik mezbaha vardı. Ondan sonra şimdiki halin yeri fidanlıktı. Biz buradan giderdik.

Abbas Baba bana hırkasını Kûlahını verdi. 1945'te bunları verdiğinde bana Camii Kebir İmamı olacağımı söylemiştir. 1983'te Hacca gittiğimde Müsevvid Mustafa Efendi Ömer Mecidi Efendi'nin bayrağını getirmiştir.

Caminin kible tarafında büyük bir zat orada metfun. Orada onunla zaman zaman diyalogumuz oluyor. Hatay'dan gelmiş.

Hıdırlıkta eskiden çürüklük diye bir yapı vardı. Kazılan kabristandan kemik vs çıkınca onu tekrar kabristana koymazlar o yerde toplarlardı.

Hıdırlıkta metfun bulunan tanıdığım bazı zatlar:

Arif Gevenci Efendi, Malatyalı Müftü, Mustafa Özel Hoca Efendi, Bekir Hafız. Eskiden Çorum'un ileri gelenleri oraya defnedilirdi. Şimdi o özelliği kaybolmuş gibi.

Tekkeler kapatıldıktan sonra Abbas Efendi üç defa zikir yaptırdı. Biri konakta oldu. O zaman bizde oradayız Hakkı Bilal var, İlyas Efendi var benim iki tane talebem daha var. Rengi tamamen değişti. Çok feyizli bir zikir oldu. Bir defasında da Alaybey sokakta kümbetin yanında Ali Efendi'nin evinde zikir yapılmıştır. Ali Efendi 6 ay İstanbul'da kalmış Fındıklı'da sarayda ders hususunda alacağını almış. Abbas Efendi Zikir yaptırmak üzere bana da izin vermiştir...⁹³

93 Çorum merkez Murad-i Rabi (Ulucami) Emekli imam hatibi Hacı Hafız Recep Camcı Hocamız 1933 doğumlu olup, Yüce Allah uzun ömür ihsan etsin, feyzinden istifade etmekteyiz.

Sonuç

Hızır, Kur'anda özellikleri anlatılan bir şahsiyettir. Allah tarafından çok özel bilgilerle donatıldığı ve kendisine rahmet verildiği belirtilmektedir. Hızır bu ilmini bizim bildiğimiz "sünnetullah" dediğimiz tabii kanunlar çerçevesinde kullanmamakta bizim bilemediğimiz ve sabrımızın tahammül edemeyeceğini söylediği başka bir yöntemle kullanmaktadır. Bu farklılık ve yöntem hem zaman hem de mekan sınırlarını aşmaktadır Tasavvuf bu ilim ile keramet göstermek arasında bir ilgi kurmaya çalışır ve Hızır'ın bu özelliğinden faydalanır. Böylece tasavvufta Hızır ile görüşme, Hızır'dan bazı zikir ve evrad okumayı öğrenme hususu önem kazanmış, tasavvuf terminolojisinde yerini almıştır.

İlyas ise Kur'an-ı Kerim'de adı geçen bir peygamberdir. Kur'an-ı Kerim'de ve sahih hadislerde Hızır ile İlyas'ın aynı şahsiyet olabileceğine dair bir işaret bulunmamasına rağmen bazı rivayetlerde bu ikisi arasında bir münasebet bulunduğu öne sürülmektedir.

Hızır kelimesinin anlamında bulunan yeşillik, yeşillenip canlanma anlamından hareketle 6 Mayıs'a denk gelen gün, yaz mevsiminin başlangıcı sayılmış Türk İslam dünyasında bir bayram ve şenlik olarak kutlana gelmiştir. Bu kutlamalar, kasaba ve şehirlerin yakınında yeşillik, çevresinde akarsuların bulunduğu bir mekandan oluşan ve adına "Hıdırlık" denilen yerlerde icra edilmektedir. Bu mekanlarda insanlar bir araya gelip birbirlerine ikramda bulunarak yer içer eğlenirler. Buralarda bazı dilekler dile getirilir, Hızır'ın manevi bilgi ve yardımından ümit beklenir. Bir gelenek halini almış olan Hıdırellez gelenek ve törenleri baharın, yeşilliğin ve güzelliğin anlatımında Edebiyatın da önemli bir teması niteliğindedir.

Hıdırlıklar ise şehrin yüklerini fonksiyonel olarak üzerine alan halk inançları açısından darda kalındığında yardım talep edilmek üzere gelinen özel yerler olarak karşımıza çıkar ki bu yerlerde genellikle dere, göl veya su kaynakları mevcut olup bazı önemli şahsiyetlerin türbeleri de buralarda bulunmaktadır.

Çorum Hıdırlığında peygamberimizin çok yakınında bulunmuş olan üç sahabenin türbeleri vardır. Ayrıca ilim ve tasavvuf erbabından bir çok şahsiyetten bazılarının kabirleri bazılarının da türbeleri burada bulunmakta bu kabirler önce sahabelerden başlamak üzere belli bir usule göre ziyaret edilmektedir. Ayrıca Çorum Hıdırlığında Suhayb-i Rûmî Camiinden başka bir külliye, bu külliyeyle bağlı olarak, imarethane zaviye ve bazı müştemilatların bulunduğu tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır. Çorum Hıdırlığı bugünkü haliyle bile fonksiyonunu canlı olarak icra etmeye devam etmektedir.

Çorum Hıdırlığında metfun bulunan Suheyb-i Rûmî çocukluğundan beri peygamberimizin yakınında bulunmuş, gaza ve savaşlarda onun bayraktarlığını yapmış, kendisinden hadisler rivayet etmiş bir sahabedir. Kereb-i Gazi ise yiğitliği ve savaşçılığı ile bilinen hem peygamberimizin zamanında hem de raşit halifeler döneminde büyük hizmetler ifa etmiş olan bir sahabedir. Anadolu'ya yapılan ilk fetihler sırasında burada şehit düştüğü ve burada metfun bulunduğu için adına türbe yaptırılmış olup yüzyıllardan beri bir ziyaret mahalli olarak bilinmektedir. Ubeyd Gazi de İstanbul'un fethi için gelen ordulara lojistik destek sağlayan gruplar içinde Çorum'da bulunduğu sırada vefat ederek burada metfun bulunan ve adına türbe yaptırılmış olan bir başka sahabedir.

Beyler Çelebi ve Abbas Külâhi Efendi ise Hıdırlığın, hıdırlık olarak fonksiyonlarını yitirmemesi ve canlılığını muhafaza etmesi için bir ömür gayret sarf eden önemli şahsiyetlerdendir. Alim ve mutasavvıf Yusuf Bahri Efendi bir muhaddis ve ilim adamı olarak uzun yıllar Çorum'a ve Çorumlulara hizmet etmiş, Suheyb-i Rumi, Kereb-i Gazi ve Übeyd Gazi'nin bulunduğu mekanda kabrinin bulunmasını yürekte isteyen bir zattır. Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi ise yirminci yüzyılda Çorum'da irşat faaliyetlerinde bulunan bir şahsiyettir.

Hızır, Hıdırellez ve Çorum Hıdırlığı ile ilgili yaptığımız bu çalışmanın sonunda Abbas Külâhi Efendi'yi de görüp tanımış olan Ulu Caminin emekli İmam Hatiplerinden Hafız Recep Camcı Hocamızın Hıdırlık ve fonksiyonları ile ilgili değerlendirmeleri bize bir canlı vesika niteliğindedir.

BİBLİYOGRAFYA

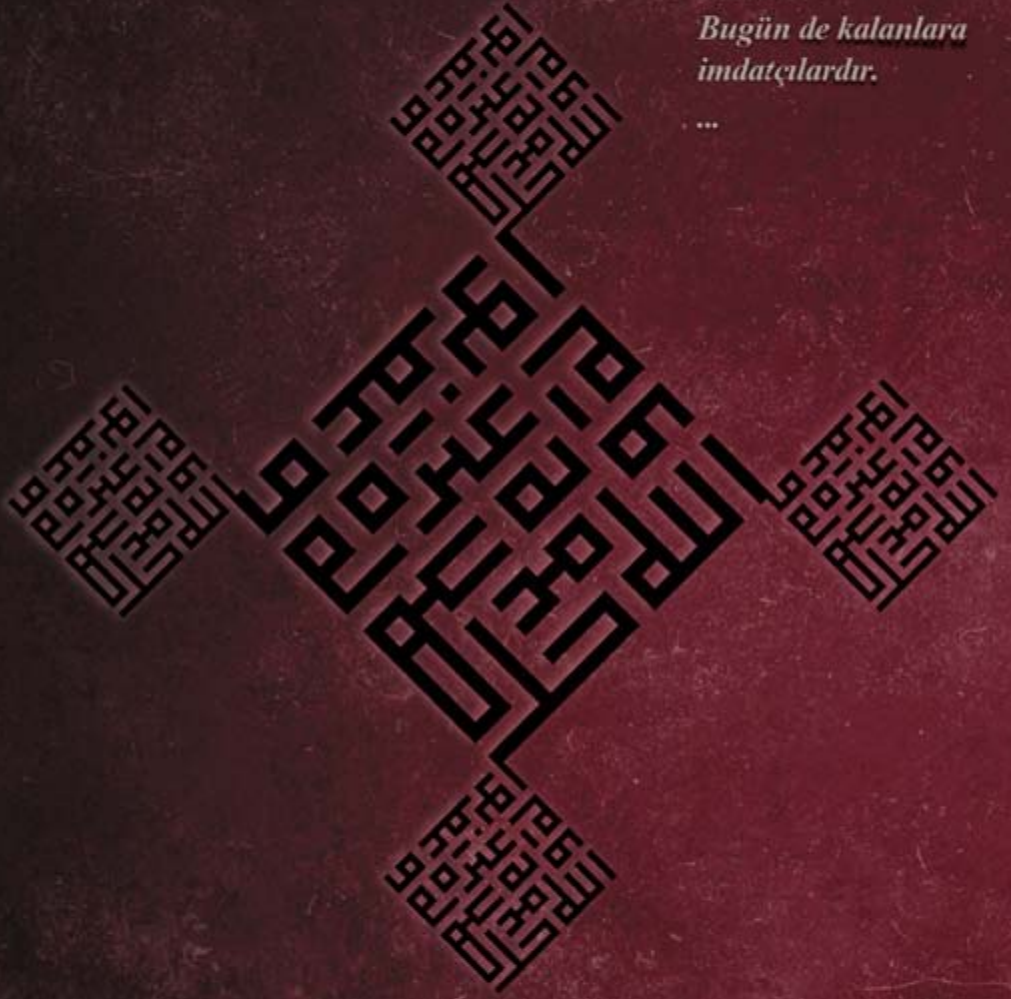
- Ahmed b. Hanbel (241/855) Müsned I-V, Beyrut ts.
- Ali İzzet Efendi, Tezkire-i Makamat, İst. 1298
- Asya Arif Nihat, Aynalarda Kalan Şiirler, Duvaklar bölümü, Ank. 1969
- A. J. Wensinck, İslâm Ansk. V/2, İst. 1977
- Baykal, Bekir Sıtkı, Tarh Terimleri Sözlüğü, Ank. 1974
- Buhari, Muhammed b. İsmail, (250/870), Sahih, I-VII, İst. 1979
- Cengil Muammer, Suheyb-i Rûmî, Kereb-i Gazi, Ubeyd-i Gazi Türbelerinin Çorum'un Dini Hayatına Yansımaları, Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sempozyumu (23-27 Kasım 2007) Çorum,2008
- Çelebi İlyas, İslam Ansk. TDV. XVII, İst. 1998
- Çıplak M. Şakir, Kerebi Gazi Destanı, Çorum,(Basılmadı)
- Cebecioğlu Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ank. 1997
- Diyanbetrî, Hüseyin b. Muhammed, Tarihu'l Hamis I Kahire 1302
- Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili I-X İst. 1979
- Ebu Dâvud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (275/888) Sünen I-IV, İst. 1981
- Erkoç Etem, Sahabe, Evliya, Ulemâ Yurdu Çorum, Çorum 2008; Suhayb-i Rûmî Hayatı ve Rivayet ettiği Hadisler, Çorum 2002
- Haksever, Ahmed Cahid, Çorum Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği, Çorum, 2009
- Harman, Ömer Faruk, İslam Ansk.TDV "İlyas" md. XXII
- Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi I-III 1927
- Ilıca Ali, Çorum Ulu Camii ve Vakıfları, Ank. 2006
- Kara Adem, Osmanlı Teşkilat Yapısı İçinde Çorum Sancağı, İst. 2008
- Karaman Hayrettin- Heyet, Kura'n-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Ank. 2003
- Köksal Mustafa Asım, İslam Tarihi, Mekke Devri, İst. 1989; Peygamberler Tarih, Ank. 1995
- Mustafa Âli, Kühü'l Ahbâr, I-III, ts
- Ocak Ahmet Yaşar, İslâm Türk İnançlarında Hızır İlyas Kültü, Ank. 1990
- Oğuz Muhammed İhsan, Arifler Silsilesi, I-II, İst. 1997
- Sezikli Ahmet, İslam Ansk. TDV Amr b. Ma'd-i Kerb md. III, İst.
- Sofuoğlu Mehmet, Sahih-i Buhari Tercemesi, I-XVI İst. 1987
- Sabuncuoğlu M. İhsan, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, I-III, Ank. 1972
- Şahin Kamil, Ashab-ı Kiram'dan Suhayb-i Rumi Hazretlerinin Çorumda Adına Yapılan Vakıflar, Türk Kültür Tarihi İçinde Çorum Sempozyum Tebliğleri (26-27 Temmuz 1991)
- Taberi, Ebu Cafer b. Muhammed (310/922) Camiu'l Beyan an Te'vil'i âyi'l Kur'an, I-XXX, Mısır 1388, Tarihu'l Ümem ve'l Mülûk, I-XI ts.
- Tirmizi, Ebu Abdullah Muhammed b. İsa, (279/892) Sahih I-V Beyrut 1938
- Uludağ Süleyman, İslam Ansk.TDV. XVII, İst. 1998; Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İst.1996

*Billahi ölü değil
bunlar diridir
Muhammed
Mustafa'nın Bahir
Nurudur
Bugün de kalanlara
imdatçılardır.*

...

www.corum.bel.tr

ISBN: 9786056026713

9 786056 026713

Şehrin Hafızası
HIDIRLIK KÜLTÜRÜ VE
ÇORUM
HIDIRLIK ÖRNEĞİ